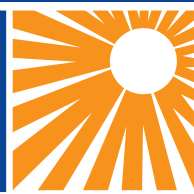

بانک خاورمیانه
Middle East Bank

گزارش عملکرد اقتصاد ایران

در سال ۱۳۹۸

تذکر

آمار و اطلاعات استفاده شده در این گزارش جدیدترین و به روزترین آمار و اطلاعاتی است که در زمان تهیه آن (۳۱ خرداد ۱۳۹۹) از منابع معتبری که در متن یا زیرنویس‌ها ذکر شده‌اند قابل دسترسی بوده است. آمار، اطلاعات و تحلیل‌های ارائه شده صرفاً جنبه اطلاع رسانی داشته و هیچ مسئولیت یا تعهدی را از سوی بانک خاورمیانه و یا سازمان‌ها و افراد وابسته به آن ایجاد نمی‌نماید.

گزارش عملکرد اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۸
تهیه شده در مدیریت تحقیقات اقتصادی بانک خاورمیانه

کارشناسان: فرشید اسلامبولچی، حسین سلطان‌آبادی و محمد کوثری
صفحه‌آرایی: حنا نیاژمند

عملکرد اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۸

فهرست مطالب

۳	خلاصه مدیریتی
۵	۱. بخش واقعی
۶	۱.۱. گروه کشاورزی
۶	۱.۲. گروه صنایع و معادن
۹	۱.۳. گروه خدمات
۹	۲. بازار نیروی کار
۱۰	۳. وضعیت مالی و بودجه دولت
۱۰	۳.۱. کلیات قانون بودجه ۱۳۹۸
۱۳	۳.۲. عملکرد مالی دولت
۱۵	۳.۳. خصوصی سازی
۱۶	۳.۴. صندوق توسعه ملی
۱۷	۳.۵. طرح هدفمندی یارانه ها
۱۹	۴. تراز پرداخت های خارجی
۲۰	۴.۱. صادرات و واردات کالا
۲۱	۵. بازار ارز
۲۲	۶. بخش پولی و اعتباری
۲۲	۶.۱. کل های پولی
۲۳	۶.۲. منابع و مصارف بانکی
۲۵	۷. تورم
۲۶	۸. بازار سرمایه
۲۷	۸.۱. بورس اوراق بهادار تهران
۲۸	۸.۲. فرابورس ایران
۲۹	۹. محیط کسب و کار
۲۹	۹.۱. رتبه بندی سهولت کسب و کار از سوی بانک جهانی
۳۱	۹.۲. رتبه بندی رقابت پذیری کشورها از سوی مجمع جهانی اقتصاد
۳۲	۹.۳. بررسی محیط کسب و کار کشور از نظر درجه آزادی اقتصادی و فساد
۳۲	۹.۴. نتایج پایش محیط کسب و کار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

این صفحه بنا به ضرورت صفحه‌آرایی سفید گذاشته شده است

خلاصه مدیریتی

نزولی هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی (به قیمت‌های ثابت) از کاهش سطح رفاه جامعه در این سال حکایت دارد که در مجموع سال ۵/۴ درصد افت کرده است. مصرف دولتی و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص نیز روند مشابهی را تجربه کرده‌اند و به ترتیب با کاهش ۱/۷ درصدی و ۳/۶ درصدی در طول سال ۱۳۹۸ مواجه بوده‌اند. بررسی سری زمانی تشکیل سرمایه ثابت نشان می‌دهد که میزان سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۷ به قیمت‌های ثابت، تقریباً به سطح اوایل دهه ۱۳۸۰ بازگشته است و در سال ۱۳۹۸ از آن هم پایین‌تر آمده است.

بر اساس گزارش‌های اوپک و از منابع ثانویه، تولید نفت خام کشور در ماه مه ۲۰۱۹ (تقریباً مطابق با اردیبهشت ۱۳۹۸)، با حدود ۴۰ درصد کاهش نسبت به ماه مشابه سال قبل از آن، به کمتر از ۲/۴ میلیون بشکه در روز رسید که تنها به اندازه صادرات در سال‌های قبل‌تر بود. این روند کاهنده همچنان بدون توقف ادامه داشت و در ماه مارس ۲۰۲۰ (تقریباً مطابق با اسفند ۱۳۹۸) تولید کشور به حدود ۲ میلیون بشکه در روز رسید که کمترین مقدار در سال ۱۳۹۸ بود. قیمت نفت خام سنگین در فروردین ۱۳۹۸ به ۶۸/۵ دلار به ازای هر بشکه رسید و از خرداد تا دی در محدوده ۶۱ تا ۶۴ دلار نوسان کرد، اگرچه در اسفندماه به حدود ۲۹ دلار به ازای هر بشکه رسید.

با وجود فضای نامساعد اقتصاد کلان و آمار منفی رشد اقتصادی در این سال، نرخ بیکاری به نسبت سال ۱۳۹۷ حدود ۱/۵ واحد درصد کاهش پیدا کرد. برآوردهای مرکز آمار از شاخص‌های بازار کار کشور که در سال ۱۳۹۸ برای جمعیت بالای ۱۵ سال صورت گرفت، از نرخ بیکاری ۱۰/۷ درصدی و نرخ مشارکت ۴۴/۱ درصدی حکایت داشت. در این سال نیز همچون گذشته نزدیک به نیمی از جمعیت شاغل در بخش خدمات، نزدیک به یک سوم در بخش صنعت و مابقی در بخش کشاورزی مشغول به کار بوده‌اند.

در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ درآمدهای مالیاتی رشد قابل توجه ۴۶/۱ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن تجربه کرد و به سطح ۹۸۰/۳

سال ۱۳۹۸ از جمله سخت‌ترین سال‌های کشور از نظر اقتصادی بود. رشد اقتصادی منفی، تورم بالا، تشدید کسری بودجه، افزایش نابرابری‌ها، نوسانات گسترده در بازار ارز، تشدید فضای نااطمینانی در حوزه‌های مختلف اقتصادی-اجتماعی، تداوم مشکلات نظام بانکی، کاهش قابل توجه مرادوات بین‌المللی کشور، افت شدید درآمدهای نفتی و در روزهای انتهایی سال مختل شدن بسیاری از کسب‌وکارها و فعالیت‌های اقتصادی در پی شیوع ویروس کرونا تنها بخشی از دشواری‌های این سال بود. اگرچه تحریم‌ها و محدودیت‌های شدید بین‌المللی طی سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ تأثیر منفی قابل توجهی بر اقتصاد کشور داشت، نقش بی‌توجهی سیاست‌گذاران به اصلاح مشکلات و معضلات داخلی اقتصاد کشور در پدید آمدن و تداوم این شرایط به هیچ وجه کم نبود. قوانین غیرشفاف و کم‌ثبات پیش روی فعالان اقتصادی، دخالت‌های بیش از حد دولت در امور مختلف بنگاه‌ها از جمله قیمت‌گذاری محصولات و تغییر مداوم مقررات تجاری و ارزی، فضای نااطمینانی را برای بنگاه‌های بخش خصوصی گسترش داده و شوک‌های متعدد داخلی و خارجی انگیزه بخش خصوصی را برای سرمایه‌گذاری در بخش تولید را از بین برده است. آمارهای اقتصادی نیز تاییدکننده مشکلات شدید بخش تولید در سال‌های اخیر است.

برآوردهای مقدماتی مرکز آمار نشان می‌دهد که ارزش افزوده ایجاد شده در اقتصاد کشور در این سال حدود ۳۴,۱۶۰ هزار میلیارد ریال بوده که به قیمت‌های ثابت از رشد اقتصادی منفی ۷/۰ درصدی حکایت دارد. گروه صنایع و معادن با ۱۴/۷ درصد انقباض، بیشترین افت سالانه را در بین گروه‌های عمده اقتصادی کشور به خود اختصاص داده که از افت ۳۵/۰ درصدی ارزش افزوده استخراج نفت و گاز طبیعی و همچنین افت اندک ارزش افزوده سایر معادن به قیمت‌های ثابت حادث شده است. گروه خدمات که همواره حدود نیمی از ارزش افزوده اقتصاد کشور در آن ایجاد می‌شود، در طول سال مذکور افت ۰/۳ درصدی ارزش افزوده را به قیمت‌های ثابت تجربه کرده و کشاورزی نیز تنها گروه عمده با رشد اقتصادی مثبت (۳/۰ درصد) بوده است. در سمت تقاضای اقتصاد، روند

ریال ایران در اسفندماه ۱۳۹۸ معادل ۱۵۰ هزار و ۳۹۷ ریال بود که رکوردی تاریخی محسوب می‌شود. فارغ از متغیرهای تأثیرگذار بر روند بلندمدت نرخ ارز، بازگشت مجدد ایران به لیست سیاه کارگروه ویژه اقدام مالی در ماه پایانی سال ۱۳۹۸ مهمترین عامل اثرگذار بر این نرخ در کوتاه‌مدت بود. در مجموع به طور متوسط در سال ۱۳۹۸ نرخ دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد معادل ۲۳/۵ درصد بیشتر از متوسط این نرخ در سال ۱۳۹۷ بود.

بازار پول کشور در طول سال ۱۳۹۸ شاهد رشد ۳۲/۷ درصدی پایه پولی بود. علت اصلی رشد پایه پولی در این سال، رشد خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی بود که عمدتاً متأثر از تجدید ارزیابی و تسعیر نرخ ارز بوده است. از طرف دیگر خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی و بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی در طول این مدت با افت مواجه بودند. در پایان سال ۱۳۹۸ حجم نقدینگی به سطح ۲۴,۷۲۱ هزار میلیارد ریال رسید. رشد نقدینگی در این سال معادل ۳۱/۳ درصد بود که در مقایسه با ارقام مشابه سه سال قبل از آن بیشترین رشد محسوب می‌شود. در انتهای این سال رشد پول (۴۹/۸ درصد) تقریباً دو برابر رشد شبه پول (۲۸/۰ درصد) بود و در نتیجه سهم پول از کل نقدینگی در ادامه روند افزایشی خود به فراتر از ۱۷ درصد رسید. مجموع دارایی‌های (بدهی‌های) بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بدون محاسبه اقلام زیر خط در پایان سال ۱۳۹۸ به ۳۹,۴۷۰ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به ابتدای این سال ۲۵/۳ درصد افزایش نشان می‌دهد. همچنین، نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی در انتهای بهمن‌ماه این سال در ادامه روند کاهش خود با افت بیشتر روبه‌رو شد و به ۷۸/۴ درصد رسید. در این تاریخ مانده کل تسهیلات اعطاشده سیستم بانکی ۱۸,۱۲۰ هزار میلیارد ریال و مانده سپرده‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی ۲۵,۷۸۰ هزار میلیارد ریال بود.

رشد سطح عمومی قیمت‌ها که در سال ۱۳۹۷ شتاب دوچندان گرفته بود و تقریباً از تابستان این سال در حال اوج گرفتن بود، تا اوایل سال ۱۳۹۸ نیز به روند صعودی خود ادامه داد. نرخ تورم نقطه به نقطه در اردیبهشت ۱۳۹۸ به رقم کم‌سابقه ۵۲/۱ درصد رسید و پس از آن برای شش ماه متوالی روندی کاهنده را تجربه کرد تا در آبان‌ماه به ۲۷/۱ درصد برسد. تورم سالانه نیز تقریباً از نیمه دوم سال از روند صعودی بازماند و پس از اوج ۴۲/۷ درصدی در شهریورماه، طی روندی نزولی سال را با رقم ۳۴/۸ درصد به پایان رساند. بیشترین نرخ تورم ماهانه در سال ۱۳۹۸ در فروردین به میزان ۴/۰ درصد به ثبت رسید و پس از آن آذرماه با نرخ ۳/۲ درصد قرار داشت که متأثر از افزایش ناگهانی و شدید قیمت بنزین بود. یکی از عوامل غیرمنتظره تأثیرگذار بر سبب مصرفی خانوار و در نتیجه سطح عمومی قیمت‌ها در آخرین ماه سال ۱۳۹۸، شیوع گسترده ویروس کرونا بود. نگرانی آحاد جامعه از ابتلای به این ویروس بسیاری از کسب‌وکارها را مختل کرد و بازارها را در آستانه سال جدید به طور کلی تحت‌الشعاع قرار داد.

بازار سرمایه کشور در سال ۱۳۹۸ دوره بسیار پررونقی را تجربه کرد. شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران در حالی که اولین روز سال را با ۱۷۹ هزار واحد و اولین روز فصل زمستان را با ۳۵۶ هزار واحد شروع کرده بود، در هفته اول اسفندماه وارد کانال ۵۰۰ هزار واحدی شد و در چهاردهم این ماه به قله ۵۵۵ هزار واحد رسید. در آخرین روز کاری سال نیز شاخص رقم ۵۱۲ هزار واحد را ثبت کرد و رکورد رشد سالانه ۱۸۷ درصدی را به ثبت رساند. در این سال ارزش کل معاملات ۵,۱۲۶ هزار میلیارد ریال رسید که ۲۱۹ درصد نسبت به سال قبل از آن رشد داشت. فرابورس ایران نیز روند تقریباً مشابهی را در این مدت تجربه کرد و شاخص آن در آخرین روز کاری سال به ۶,۵۹۱ واحد رسید که نسبت به ابتدای سال نزدیک به ۲۰۰ درصد و نسبت به ابتدای زمستان نزدیک به ۴۵ درصد افزایش داشت. در آخرین روز کاری سال ارزش بازار بورس ۱۸,۷۳۱ هزار میلیارد ریال و ارزش بازار فرابورس ۶,۹۵۵ هزار میلیارد ریال بود که به ترتیب ۱۷۴ درصد و ۱۷۰ درصد نسبت به انتهای سال قبل از آن رشد نشان می‌دهد.

آخرین گزارش بانک جهانی از محیط کسب‌وکار ایران حاکی از ارتقای یک پله‌ای رتبه ایران در سال ۲۰۲۰ و رسیدن آن به جایگاه ۱۲۷ در بین ۱۹۰ کشور مورد بررسی است. در این زمینه، رتبه ایران در زیرشاخص‌های شروع

هزار میلیارد ریال رسید. بخش عمده این افزایش مربوط به رشد ۴۶/۷ درصدی مالیات بر کالا و خدمات بود که در پی افزایش قابل توجه سطح عمومی قیمت‌ها و متعاقباً سطح بالاتر مالیات بر ارزش افزوده به وقوع پیوست. البته تورم به افزایش سایر پایه‌های مالیاتی نیز منجر شد، به نحوی که رشد مالیات اشخاص حقوقی در همین مدت معادل ۶۰/۰ درصد، رشد مالیات بر درآمدها معادل ۵۷/۲ درصد و رشد مالیات بر ثروت معادل ۸۰/۲ درصد بود. در این میان اما مالیات بر واردات رشد منفی ۳/۰ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن تجربه کرد که عامل اصلی آن ممنوعیت واردات خودرو در سال ۱۳۹۸ بود. سایر درآمدهای جاری دولت در این مدت تقریباً دو برابر رقم مشابه در سال ۱۳۹۷ بود و به سطح ۳۶۵/۷ هزار میلیارد ریال رسید. به این ترتیب کل درآمدهای جاری دولت در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ معادل ۱,۳۴۶/۰ هزار میلیارد ریال و ۵۷/۴ درصد بیشتر از رقم مشابه در سال ۱۳۹۷ بود. داده‌های رسمی برای پرداخت‌های جاری دولت در سال ۱۳۹۸ تا زمان تهیه این گزارش منتشر نشده‌اند، اما با توجه به آمار شش ماهه منتشرشده از سوی منابع غیررسمی، انتظار می‌رود در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ این پرداخت‌ها با رشد حدوداً ۸ درصدی به حدود ۱,۹۵۰ هزار میلیارد ریال رسیده باشد. به این ترتیب برآورد می‌شود کسری تراز عملیاتی در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ با کاهش حدوداً ۳۶ درصدی نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن، به سطحی نزدیک ۶۰۴ هزار میلیارد ریال رسیده باشد. در همین مدت درآمدهای نفتی کاهش قابل توجه ۶۶/۵ درصدی را تجربه کردند که با توجه به تشدید تحریم‌های آمریکا علیه ایران قابل انتظار بود. داده‌های رسمی برای پرداخت‌های عمرانی دولت در سال ۱۳۹۸ تا زمان تهیه این گزارش منتشر نشده‌اند، اما با توجه به آمار شش ماهه منتشرشده از سوی منابع غیررسمی، انتظار می‌رود در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ این پرداخت‌ها با کاهش قابل توجه حدوداً ۶۱ درصدی به حدود ۱۳۰ هزار میلیارد ریال رسیده باشد. به این ترتیب برآورد می‌شود در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ کسری بودجه دولت (کسری تراز عملیاتی و سرمایه‌های) با رشدی حدوداً ۵ درصدی به نزدیک ۴۵۰ هزار میلیارد ریال رسیده باشد. دولت برای تأمین مالی این کسری بودجه عمدتاً به فروش اوراق بدهی دولتی و صندوق توسعه ملی اتکا کرد، به نحوی که در این مدت فروش اوراق مالی اسلامی دولتی معادل ۳۴۰/۱ هزار میلیارد ریال و استفاده از صندوق توسعه ملی معادل ۲۹۳/۷ هزار میلیارد ریال بود. منابع حاصل از سایر واگذاری‌های دارایی‌های مالی (شامل واگذاری شرکت‌های دولتی) در این مدت تنها ۳۵/۰ هزار میلیارد ریال بود و برآورد می‌شود حدود ۲۲۰ هزار میلیارد ریال نیز در این مدت به مصرف تملک دارایی‌های مالی رسیده باشد. با توجه به بلوکه بودن منابع صندوق توسعه ملی و عدم امکان استفاده بانک مرکزی از این منابع، تکیه دولت بر منابع این صندوق برای تأمین مالی کسری بودجه خود، در عمل مشابه استقراض دولت از بانک مرکزی بوده و تبعات تورمی قابل ملاحظه‌ای را به همراه خواهد داشت.

علاوه بر کاهش صادرات نفتی، صادرات غیرنفتی کشور نیز در سال ۱۳۹۸ روندی کاهش‌ی داشت. آخرین آمار گمرک ایران از رشد ۱/۳ درصدی ارزش واردات و کاهش ۷/۴ درصدی ارزش صادرات گمرکی (غیرنفتی) در سال ۱۳۹۸ حکایت دارد. به این ترتیب و در پی صادرات غیرنفتی ۴۱/۴ میلیارد دلاری و واردات غیرنفتی ۴۳/۷ میلیارد دلاری در سال ۱۳۹۸، کسری تراز بازرگانی غیرنفتی کشور به سطح ۲/۴ میلیارد دلار رسید، در حالی که در سال ۱۳۹۷ تراز بازرگانی غیرنفتی کشور به دلیل رشد قابل توجه نرخ ارز در این سال، با مزاد ۱/۵ میلیارد دلاری مواجه شده بود.

بازار ارز ایران سال ۱۳۹۸ را با روند افزایشی قیمت دلار آمریکا در برابر ریال ایران شروع کرد. قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد که در ابتدای فروردین معادل ۱۲۸ هزار و ۹۴۰ ریال بود، تا ۲۰ اردیبهشت‌ماه با روند افزایشی نسبتاً یکنواختی به ۱۵۳ هزار و ۵۰۰ ریال رسید. پس از آن اما برای بیش از دو ماه این روند معکوس شد و با تقویت ریال، ارزش هر دلار آمریکا در ۲۶ تیر به سطح ۱۱۳ هزار و ۸۹۰ ریال فرو افتاد. برای چهار ماه پس از این تاریخ ثبات نسبی بر بازار ارز حکمفرما بود، اگرچه در چهار ماه پایانی سال مجدداً روند افزایشی قیمت دلار آمریکا در برابر ریال ایران از سر گرفته شد، به نحوی که متوسط نرخ دلار آمریکا در برابر

و ورکشکنگی و انحلال کسب و کارها در وضعیت مساعدتری است. آخرین گزارش مجمع جهانی اقتصاد از رقابت پذیری کشورها نیز نشان می‌دهد که رتبه ایران در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال قبل از آن ۱۰ پله تنزل داشته و به رتبه ۹۹ در میان ۱۴۱ کشور مورد بررسی رسیده است. افت وضعیت شاخص‌های ثابت اقتصاد کلان، زیرساخت‌ها، بازار نیروی کار، بازار مالی و پویایی های کسب و کار از مهم‌ترین دلایل تنزل رتبه ایران در این رتبه‌بندی بوده است.

۱. بخش واقعی

غیرنفتی ۱/۱ درصد برآورد شده است. در سمت تقاضای اقتصاد افت ۷/۷ درصدی هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی قابل توجه است که دست کم از سال ۱۳۸۴ سابقه نداشته است. سطح هزینه‌های بخش خصوصی در انتهای سال ۱۳۹۸ به قیمت‌های ثابت به سطحی کمتر از سال ۱۳۸۸ تنزل کرده است.

با این حال برآوردهای مرکز آمار از حساب‌های ملی این سال تا حدی متفاوت است. بر اساس گزارش مرکز آمار که از جزئیات حساب‌های ملی سال ۱۳۹۸ منتشر کرده، کل ارزش افزوده ایجادشده در اقتصاد کشور در این سال حدود ۳۴,۱۶۰ هزار میلیارد ریال بوده که به قیمت‌های ثابت از رشد اقتصادی منفی ۷/۰ درصدی حکایت دارد. این افت بیشترین انقباض اقتصاد کشور در هفت سال اخیر به حساب می‌آید. در محاسبات مرکز آمار افت گروه خدمات، تقریباً مشابه بانک مرکزی، منفی ۰/۳ درصد بوده اما رشد گروه کشاورزی معادل ۳/۰ درصد اعلام شده که به طور قابل ملاحظه‌ای کمتر از رقم بانک مرکزی است. رشد گروه صنایع و معادن نیز منفی ۱۴/۷ درصد محاسبه شده که بخش عمده آن به دلیل افت شدید بخش نفت است. بدون در نظر گرفتن استخراج نفت و گاز طبیعی در محاسبات این گروه، رقم رشد به مثبت ۰/۴ درصد می‌رسد که البته باز هم نسبت به رشد ۲/۳ درصدی بانک مرکزی تفاوت زیادی دارد. زیرگروه استخراج نفت و گاز طبیعی در سال ۱۳۹۸ منفی ۲۵/۰ درصد منقبض شده که طبیعتاً نقش پررنگی در افت تولید ناخالص داخلی این سال داشته است. در دسته‌بندی بانک مرکزی بخش نفت دقیقاً متناظر بخش استخراج نفت و گاز طبیعی مرکز آمار نیست و شامل زیربخش‌های بیشتری نسبت به آن می‌شود. بانک مرکزی رشد ارزش افزوده بخش نفت در سال ۱۳۹۸ را به قیمت‌های ثابت برابر منفی ۳۸/۷ درصد اعلام کرده است. در نهایت رشد اقتصادی بدون نفت که بانک مرکزی مثبت ارزیابی کرده بود بر اساس گزارش مرکز آمار منفی ۰/۶ درصد بوده است. جدول ۱ جزئیات نرخ رشد اقتصادی سال‌های اخیر را برای گروه‌های اصلی اقتصاد کشور نشان می‌دهد.

جدول ۱- نرخ رشد اجزای تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ و سهم آنها از کل به قیمت‌های جاری (درصد)

سهم از کل در سال ۱۳۹۸	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸				سال	
				بهار	تابستان	پاییز	زمستان		
۸/۱	۳/۳	۱/۰	-۱/۵	۴/۹	۶/۷	-۱/۲	۱/۶	۳/۰	گروه کشاورزی
۴۴/۵	۲۱/۰	۲/۰	-۹/۵	-۲۰/۴	-۲۲/۱	-۱/۸	-۱۱/۵	-۱۴/۷	گروه صنایع و معادن
۴۶/۹	۵/۴	۶/۸	۰/۲	۰/۱	-۰/۱	۰/۴	-۱/۷	-۰/۳	گروه خدمات
۸۵/۳	۷/۱	۴/۶	-۲/۱	-۱/۲	-۰/۲	۱/۶	-۲/۵	-۰/۶	تولید ناخالص داخلی (بدون نفت)
۱۰۰/۰	۱۲/۲	۳/۹	-۴/۷	-۱۰/۰	-۱۰/۱	-۱/۰	-۶/۳	-۷/۰	تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار

مأخذ: مرکز آمار ایران، گزارش حساب‌های ملی

۱۳۹۸ مواجه بوده‌اند. بررسی سری زمانی تشکیل سرمایه ثابت نشان می‌دهد که میزان سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۷ به قیمت‌های ثابت، تقریباً به سطح اوایل دهه ۱۳۸۰ بازگشته است و در سال ۱۳۹۸ از آن هم پایین‌تر آمده است. البته تشکیل سرمایه در بخش ساختمان طی این مدت مثبت برآورد شده و مقدار آن به قیمت‌های ثابت در سال ۱۳۹۸ حدود ۶/۱ درصد بیشتر از سال قبل از آن بوده است. کاهش ۲۴/۵ درصدی صادرات و کاهش ۳۹/۸ درصدی

کسب و کار جدید، تأمین برق و تأمین مالی با تنزل نسبتاً قابل توجه و در زمینه حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، ثبت دارایی‌ها و اخذ مجوزهای ساخت با بهبود چشمگیری مواجه شده است. وضعیت ایران در زیرشاخص‌های شروع کسب و کار جدید، تأمین برق، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد و پرداخت مالیات نسبت به متوسط کشورهای منطقه نامساعدتر و در شاخص‌های اخذ مجوز ساخت، ثبت دارایی‌ها، تأمین مالی، تجارت برون‌مرزی، تضمین اجرا و الزام‌آور بودن قراردادهای

سال ۱۳۹۸ از جمله سخت‌ترین سال‌های اقتصاد کشور بود. رشد اقتصادی منفی، تورم بالا، مشکل کسری بودجه، افزایش نابرابری به خصوص از لحاظ ثروت و دارایی، نوسان‌های گسترده در بازار ارز، تشدید فضای نااطمینانی در حوزه‌های مختلف، تداوم معضلات نظام بانکی، کاهش قابل توجه مرادوات بین‌المللی، افت شدید درآمدهای نفتی و در نهایت مختل شدن بسیاری از کسب و کارها و فعالیت‌های اقتصادی در پی شیوع ویروس کرونا تنها بخشی از دشواری‌های این سال بود. اگرچه تحریم‌ها و محدودیت‌های شدید بین‌المللی طی سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ تأثیر منفی قابل توجهی بر اقتصاد کشور داشت، نقش عدم اصلاح مشکلات و معضلات داخلی اقتصاد کشور در پدید آمدن این شرایط به هیچ وجه کم نبود. محیط کسب و کار نامطلوب و نااطمینانی گسترده حتی در شرایط غیرتحریمی نیز مانع بزرگی بر سر راه رشد اقتصادی پایدار در کشور محسوب می‌شد. قوانین غیرشفاف و کم‌ثبات پیش روی فعالان اقتصادی، دخالت‌های بیش از حد دولت در امور مختلف بنگاه‌ها از جمله قیمت‌گذاری محصولات و تغییر مداوم مقررات تجاری و ارزی، فضای نااطمینانی را برای بنگاه‌های بخش خصوصی گسترش داده و شوک‌های متعدد داخلی و خارجی انگیزه بخش خصوصی را برای سرمایه‌گذاری در کارهای تولیدی از بین برده است. می‌توان گفت که اقتصاد ایران پس از سال ۱۳۸۶ رشد اقتصادی پایدار را به خود ندیده است.

برآوردهای مقدماتی بانک مرکزی از حساب‌های ملی سال ۱۳۹۸ از ایجاد ۲۳,۸۵۳ هزار میلیارد ریال ارزش افزوده حکایت دارد که به قیمت‌های ثابت رشد اقتصادی منفی ۶/۵ درصدی را نشان می‌دهد. بر اساس این برآورد، اگرچه گروه نفت ۳۸/۷ درصد منقبض شده، گروه خدمات به قیمت‌های ثابت تنها ۰/۲ درصد افت داشته و دو گروه کشاورزی و صنعت و معدن نیز با افزایش قابل توجه ارزش افزوده همراه بوده‌اند و به قیمت‌های ثابت به ترتیب ۸/۸ درصد و ۲/۳ درصد رشد نشان می‌دهند. در نتیجه، در محاسبات بانک مرکزی بخش غیرنفتی اقتصاد کشور در این سال بزرگتر از سال ۱۳۹۷ بوده و رشد اقتصادی

در سمت تقاضای اقتصاد، روند نزولی هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی (به قیمت‌های ثابت) از کاهش سطح رفاه جامعه در این سال حکایت دارد. این متغیر در بهار ۱۳۹۸ افت چشمگیر ۹/۵ درصدی و در طول این سال افت ۵/۴ درصدی را به ثبت رسانده است و نزدیک به ۴۰ درصد سمت تقاضای اقتصاد کشور را تشکیل می‌دهد. مصرف دولتی و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص نیز روند مشابهی را تجربه کرده‌اند و به ترتیب با کاهش ۱/۷ درصدی و ۳/۴ درصدی در طول سال

حدود ۲۱۰ هزار میلیارد ریال از موجودی انبار کل اقتصاد کاسته شده که این رقم در سال ۱۳۹۸ به حدود ۲۵۰ هزار میلیارد ریال رسیده است. جدول ۲ نرخ رشد هزینه ناخالص داخلی را به تفکیک اجزا آن نشان می‌دهد. در ادامه این بخش نیز جزئیات گروه‌ها بر اساس گزارش مرکز آمار مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واردات نیز منجر به کاهش نزدیک به یک پنجم خالص صادرات به قیمت‌های ثابت در این سال شده است. تغییر در موجودی انبار و اشتباهات آماری نیز، که در سال ۱۳۹۸ سهم قابل توجه ۱۵ درصدی از هزینه‌های ثابت ناخالص را به خود اختصاص داده است، اگرچه رشد ۱۹/۰ درصدی را به ثبت رسانده، در واقعیت رقم منفی آن بزرگتر شده است. به طور دقیق‌تر، در سال ۱۳۹۷ به قیمت‌ها ثابت

جدول ۲- نرخ رشد هزینه ناخالص داخلی و اجزای آن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ و سهم آنها از کل به قیمت‌های جاری (درصد)

سهم از کل در سال ۱۳۹۸	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸					
				بهار	تابستان	پاییز	زمستان	سال	
	۳۸/۹	۳/۴	۷/۲	-۲/۲	-۹/۵	-۴/۱	-۳/۸	-۵/۴	مصرف خصوصی
	۱۳/۴	۴/۳	۷/۴	۴/۵	-۱/۷	-۱/۷	-۱/۷	-۱/۷	مصرف دولتی
	۲۱/۳	-۵/۱	۳/۴	-۵/۵	-۶/۸	-۲/۶	۰/۰	-۳/۴	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
	۱۱/۴	۱/۸	۳/۶	-۶/۹	-۱۸/۴	-۱۴/۲	-۹/۲	-۱۱/۸	ماشین آلات
	۹/۹	-۱۰/۹	۳/۲	-۴/۲	۷/۸	۹/۶	۱۲/۳	-۲/۹	ساختمان
	۱۱/۴	۷۷/۸	-۸/۰	-۴/۲	-۷/۲	-۳۰/۵	۳/۵	-۴۱/۸	خالص صادرات کالا و خدمات
	۱۹/۷	۵۱/۸	-۳/۰	-۱۳/۶	-۱۴/۵	-۳۳/۵	-۸/۸	-۴۱/۲	صادرات
	۸/۴	۲/۷	۱۳/۴	-۳۸/۳	-۳۳/۴	-۴۵/۶	-۴۴/۱	-۳۸/۸	واردات
	۱۵/۱	-۶۲/۲	-۳۵/۹	-۸۸۸/۹	۶۷/۱	۲۳۵/۶	-۶۳/۵	-۴۹/۵	تغییر در موجودی انبار و اشتباهات آماری
	۱۰۰/۰	۱۲/۲	۳/۹	-۴/۷	-۱۰/۰	-۱۰/۱	-۱/۰	-۶/۳	تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار

مأخذ: مرکز آمار ایران، گزارش حساب‌های ملی

۱.۱ گروه کشاورزی

افزایش ۳/۴ درصدی ارزش افزوده زیر گروه کشاورزی به قیمت‌های ثابت منجر به رشد ۳/۰ درصدی کل گروه کشاورزی شده است. کشاورزی تنها گروه عمده با رشد اقتصادی مثبت در سال ۱۳۹۸ به حساب می‌آید که البته در فصل سوم با افت ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت همراه بوده است. آمار رسمی از صادرات محصولات کشاورزی در سال ۱۳۹۸ منتشر نشده اما سرپرست معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی وزارت جهاد کشاورزی از صادرات ۷/۱ میلیون تنی این محصولات با ارزش ۵/۸ میلیارد دلار در این سال خبر داده است. این آمار در مقایسه با آمار مشابه سال ۱۳۹۷ از رشد وزنی حدود دو درصدی و کاهش ارزشی نزدیک به ۱۰ درصدی حکایت دارد.

در آمار حساب‌های ملی ایران، گروه کشاورزی علاوه بر کشاورزی شامل زراعت، باغداری، جنگلداری، شکار، دامداری، مرغ‌داری و ماهیگیری می‌شود. با این حال مرکز آمار کل این بخش‌ها را تنها در دو زیرمجموعه با عناوین کشاورزی و ماهیگیری دسته‌بندی می‌کند و لذا به جز ماهیگیری، جزئیات تحولات سایر بخش‌ها از این آمار قابل برداشت نیست. ارزش افزوده زیر گروه ماهیگیری که معمولاً نوسان زیادی دارد و تغییرات آن وابستگی چندانی به تغییرات سایر بخش‌های حساب‌های ملی ندارد، در سال ۱۳۹۸ به قیمت‌های ثابت ۵/۵ افت کرده است، اما از آنجا که این زیربخش کمتر از پنج درصد کل گروه کشاورزی را به خود اختصاص داده، تأثیر چندانی روی رشد کل گروه نداشته است. بنابراین

۱.۲ گروه صنایع و معادن

زیر گروه صنعت نیز به جز در زمستان در هر سه فصل دیگر سال ۱۳۹۸ با افت ارزش افزوده همراه بوده و به قیمت‌های ثابت ۱/۸ درصد نسبت به سال ۱۳۹۷ منقبض شده است. در طرف مقابل، دو زیرمجموعه دیگر گروه صنایع و معادن با رشد اقتصادی مثبت همراه بوده‌اند. بخش تأمین آب، برق و گاز طبیعی اگرچه در فصل اول و چهارم سال ۱۳۹۸ افت داشته اما در طول این سال ۱/۶ درصد نسبت به مدت مشابه سال قبل آن رشد کرده است. این بخش حداقل در دو دهه گذشته جزو معدود بخش‌های حساب‌های ملی بوده که حتی در دوره‌های رکودی نیز معمولاً به رشد خود ادامه داده است. اما بخش ساختمان، شامل ساختمان‌های مسکونی و غیرمسکونی، جاده‌سازی، سدسازی و غیره، که در سال ۱۳۹۷ در رکود به سر برده بود، در هر سه فصل ابتدایی سال ۱۳۹۸ با رشد مثبت همراه شد و در مجموع سال نیز ۶/۱ درصد رشد ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت را تجربه کرد. در نتیجه این تغییر و تحولات، گروه صنایع و معادن با ۱۴/۷ درصد انقباض، بیشترین افت نه ماهه را بین گروه‌های عمده اقتصادی کشور به خود اختصاص داد. جدول ۳ جزئیات آمار رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن را نشان می‌دهد.

گروه صنایع و معادن در دسته‌بندی مرکز آمار حدود ۴۵ درصد تولید ناخالص داخلی را تشکیل می‌دهد، چرا که بخش نفت نیز در زیرمجموعه این گروه تعریف شده است. در واقع این گروه شامل زیرگروه‌های معدن، صنعت، تأمین آب، برق و گاز و همچنین ساختمان می‌شود. در این میان در سال ۱۳۹۸، بیشترین افت ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت با ۳۲/۸ درصد متعلق به زیرگروه معدن بوده که از افت شدید ارزش افزوده بخش استخراج نفت و گاز طبیعی به قیمت‌های ثابت نشأت گرفته است. این بخش که بزرگترین زیرمجموعه گروه صنایع و معادن است، اوج رشد خود را در سال ۱۳۹۵ و بعد از توافق هسته‌ای تجربه کرده بود و پس از آن با تکمیل شدن ظرفیت‌های خالی با کاهش سریع رشد ارزش افزوده همراه شد. در نیمه نخست سال ۱۳۹۷ اگرچه ارزش افزوده این بخش رشد اندکی داشت اما تحت تأثیر تحریم‌ها در پاییز به یک باره سقوط کرد و در کل این سال رشد منفی ۱۴/۱ درصدی را به ثبت رساند. ارزش افزوده بخش استخراج نفت و گاز در نیمه اول سال ۱۳۹۸ حدود ۴۴ درصد منقبض شد، اما از آنجا که در نیمه دوم سال قبل از آن افت قابل توجهی را تجربه کرده بود، در نیمه دوم ۱۳۹۸ نرخ رشد ارزش افزوده آن به قیمت‌های ثابت با کمی تعدیل به منفی ۲۱/۱ درصد رسید که در نهایت نرخ رشد منفی ۳۵/۰ درصدی را برای این سال به ثبت رساند.

جدول ۳- نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

گروه صنایع و معادن	۱۳۹۸						
	سال	زمستان	پاییز	تابستان	بهار	۱۳۹۷	۱۳۹۶
گروه صنایع و معادن	-۱۴/۷	-۱۱/۵	-۱/۸	-۲۲/۱	-۲۰/۴	-۹/۵	۲/۰
معادن	-۳۲/۸	-۲۴/۸	-۱۴/۱	-۴۴/۴	-۳۹/۲	-۱۳/۳	۱/۶
استخراج نفت و گاز طبیعی	-۳۵/۰	-۲۶/۸	-۱۵/۳	-۴۶/۹	-۴۱/۳	-۱۴/۱	۱/۵
سایر معادن	-۲/۱	-۰/۵	-۱/۱	-۳/۳	-۳/۵	۰/۸	۲/۸
صنعت	-۱/۸	۲/۴	-۰/۷	-۳/۷	-۵/۰	-۶/۵	۳/۶
تأمین آب، برق و گاز طبیعی	۱/۶	-۱/۵	۱۸/۵	۲/۵	-۰/۳	-۴/۳	۰/۲
ساختمان	۶/۱	-۲/۹	۱۲/۳	۹/۶	۷/۷	-۴/۲	۳/۲

مأخذ: مرکز آمار ایران، گزارش حساب‌های ملی

مورد خودروسازی آمارهای غیررسمی از تولید حدود ۸۳۲ هزار خودرو در سال ۱۳۹۸ حکایت دارند که ۱۳/۰ درصد کمتر از سال قبل از آن است، اما جزییات این آمار هنوز منتشر نشده است. از میان صنایع عمده کشور تنها آمار فولادسازی برای سال ۱۳۹۸ وجود دارد که حاکی از تولید ۲۶/۳ میلیون تن فولاد خام در این سال است. این رقم نسبت به سال ۱۳۹۷ معادل ۶/۸ درصد افزایش نشان می‌دهد و احتمالاً جزو معدود صنایع دارای رشد مثبت در این سال بوده است. جدول ۴ حجم تولید این سه صنعت بزرگ کشور را در سال‌های اخیر با هم مقایسه می‌کند.

جدول ۴- حجم تولید برخی صنایع مهم کشور

	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲
محصولات پتروشیمی (هزار تن)	-	۵۳,۰۰۰	۵۳,۶۲۹	۵۰,۶۱۴	۴۶,۴۱۱	۴۴,۵۱۱	۴۰,۵۷۴
درصد تغییر	-	-۱/۲	۶/۰	۹/۱	۴/۳	۹/۷	-۱/۲
فولاد خام (هزار تن)	۲۶,۳۴۸	۲۴,۶۶۹	۲۲,۴۱۲	۱۸,۴۶۸	۱۶,۰۸۱	۱۶,۶۹۲	۱۵,۶۲۷
درصد تغییر	۶/۸	۱۰/۱	۲۱/۴	۱۴/۸	-۳/۷	۶/۸	۸/۸
انواع خودرو (هزار دستگاه)	۸۳۲	۹۵۶	۱,۵۳۵	۱,۳۵۰	۹۷۹	۱,۱۳۰	۷۳۷
درصد تغییر	-۱۳/۰	-۳۷/۷	۱۳/۷	۳۸/۰	-۱۳/۴	۵۳/۴	-۲۰/۲

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، خلاصه تحولات اقتصادی تا سال ۱۳۹۶؛ روابط عمومی شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران؛ انجمن جهانی فولاد؛ و انجمن خودروسازان ایران

بخش نفت

(تقریباً مطابق با اسفند ۱۳۹۸) تولید کشور به حدود ۲ میلیون بشکه در روز رسید که کمترین مقدار در سال ۱۳۹۸ بود. آمار صادرات نفت ایران به طور کلی به خصوص در سال ۱۳۹۸ محرمانه تلقی شد و حتی اظهار نظر مسئولین داخلی نیز به آن اختصاص پیدا نکرد. با این حال خبرگزاری رویترز با استفاده از منابع غیررسمی مانند داده‌های شرکت اطلاعات انرژی و ردیابی کپلر (Kpler) معمولاً تخمینی از این مقدار اعلام می‌کند. بر این اساس، صادرات نفت ایران در نیمه دوم سال ۱۳۹۸ به حدود ۲۰۰ هزار بشکه در روز تنزل یافت که حتی در زمان جنگ ایران و عراق هم بی‌سابقه بوده است.

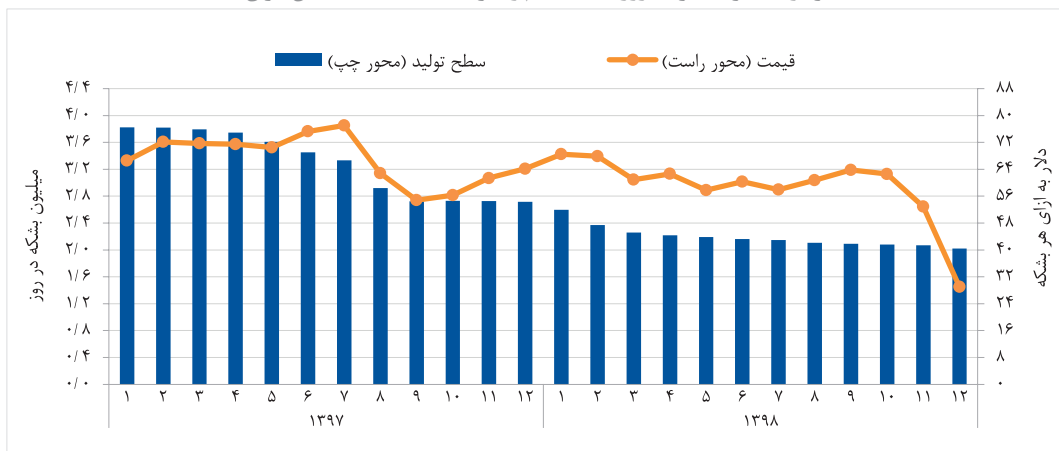
قیمت نفت خام سنگین ایران که بعد از یک افت شدید در نیمه سال ۱۳۹۷، از آذرماه این سال شروع به رشد کرده بود، در فروردین ۱۳۹۸ به ۶۸/۵ دلار به ازای هر بشکه رسید و از خرداد تا دی در محدوده ۶۱ تا ۶۴ دلار نوسان کرد، اگرچه در بهمن‌ماه به حدود ۵۲ دلار کاهش یافت و درآمدهای نفتی کشور بیش از پیش محدود شد. البته این پایان افت قیمت نفت در سال ۱۳۹۸ نبود. در هفته دوم ماه مارس (مطابق با نیمه دوم اسفندماه ۱۳۹۸) و در پی شیوع گسترده ویروس کرونا در سطح جهان، تقاضای نفت به شدت کاهش یافت و تصمیم اوپک پلاس در راستای عدم کاهش عرضه، افت شدید قیمت را حتی تا سطوح نزدیک به ۱۰ دلار در هر بشکه به دنبال داشت. در نتیجه متوسط قیمت نفت سنگین ایران در اسفندماه به حدود ۲۹ دلار به ازای هر بشکه رسید. نمودار ۱ قیمت و تولید نفت خام ایران را در دو سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

صنعت نفت که در نیم قرن اخیر همواره از ارکان اصلی اقتصاد کشور بود، در چند سال اخیر با چالش‌های متعددی روبه‌رو شده است. آخرین شوک شدید به بخش نفت کشور در اوایل سال ۱۳۹۷ و در پی اجرایی شدن مرحله دوم تحریم‌های ایالات متحده اتفاق افتاد که صادرات نفت ایران را بسیار محدود کرد. این محدودیت‌ها به نحوی اجرا شد که کشورهای مختلف قادر باشند به مرور نیاز خود به نفت ایران را کاهش دهند و به همین علت ایالات متحده در ابتدا برخی کشورها را به طور موقت از این تحریم معاف کرد. در نتیجه صادرات و البته تولید نفت ایران هم به مرور روند کاهشی به خود گرفت و ارزش افزوده آن در اقتصاد افت کرد. بنابر گزارش مرکز آمار ایران از حساب‌های ملی نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸، ارزش افزوده بخش استخراج نفت و گاز طبیعی به قیمت‌های ثابت حدود ۱۴ درصد اقتصاد کشور را تشکیل داده است، در حالی که این نسبت در سال ۱۳۹۷ حدود ۲۰ درصد و در سال ۱۳۹۶ حدود ۲۲ درصد بوده است.^۱

در پی شرایط خاص بخش نفت کشور در یکی دو سال اخیر، آمار مربوط به تولید و صادرات این بخش هم مثل سابق منتشر نشد و منابع رسمی ترجیح دادند اطلاعات این بخش را تا حد ممکن عمومی نکنند. در ارتباط با تولید نفت، بهترین آمار در دسترس مربوط به گزارش‌های اوپک و از منابع ثانویه است. بر اساس این آمار، تولید نفت خام کشور در ماه مه ۲۰۱۹ (تقریباً مطابق با اردیبهشت ۱۳۹۸)، با حدود ۴۰ درصد کاهش نسبت به ماه مشابه سال قبل از آن، به کمتر از ۲/۴ میلیون بشکه در روز رسید که تنها به اندازه صادرات در سال‌های قبل‌تر بود. این روند کاهنده همچنان بدون توقف ادامه داشت و در ماه مارس ۲۰۲۰

۱. به دلیل نوسانات گسترده قیمت نفت، این نسبت‌ها به قیمت‌های جاری تصویر درستی از نقش تولید نفت در کل تولید ناخالص داخلی نمی‌دهد.

نمودار ۱- متوسط تولید روزانه نفت خام و متوسط قیمت نفت سنگین ایران*

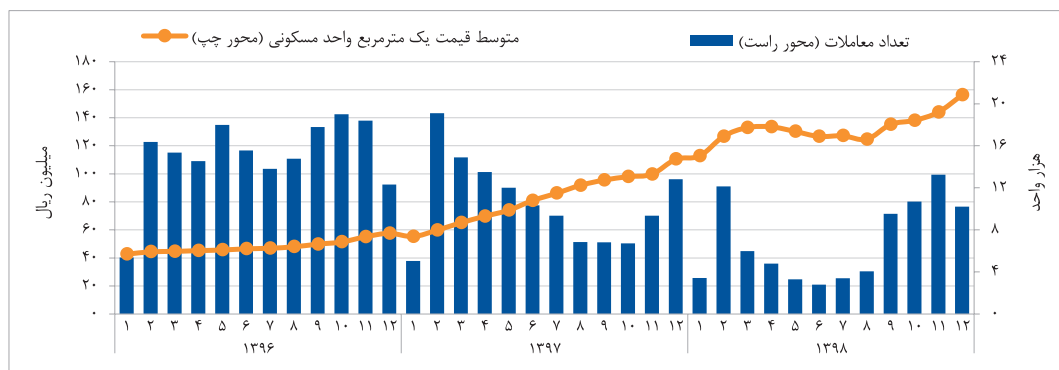
مأخذ: گزارش‌های ماهانه اوپک از بازار نفت، آمار تولید بر اساس منابع ثانویه
* داده‌های موجود در گزارش اوپک بر اساس ماه‌های میلادی بوده که در اینجا به طور تقریبی با ماه‌های شمسی جایگزین شده است.

بخش مسکن

بازار مسکن سال ۱۳۹۸ را با تشدید روند افزایشی قیمت شروع کرد. متوسط قیمت در شهر تهران تنها در فصل بهار نزدیک به ۲۱ درصد رشد داشت و نرخ رشد نقطه‌به‌نقطه در اردیبهشت‌ماه به رقم کم‌سابقه ۱۱۲ درصد رسید. این جهش قیمتی در بازار مسکن در حالی رخ داد که متوسط درآمد خانوارها و تسهیلات بانکی اختصاص داده شده به آنها به طور واقعی حتی کاهش یافته بود. به این ترتیب خرید و فروش مسکن کاهش قابل توجهی داشت و رکود شدید معاملات شکل گرفت. در نتیجه قیمت اسمی هم از مردادماه اندکی نزولی شد و این امید را به خریداران القا کرد که بازار وارد فاز کاهش قیمت شده است و می‌توان انتظار فرصت‌های بهتری برای خرید داشت. تعداد معاملات ثبت‌شده در شهریورماه به کمتر از ۳ هزار معامله رسید که کمترین تعداد معاملات از ابتدای سال ۱۳۹۱ (که آمار سامانه معاملات املاک و مستغلات در دسترس است) و حتی در مقایسه با ماه فروردین هر سال محسوب می‌شود. متوسط قیمت یک متر مربع واحد

مسکونی در تهران که در تیرماه به اوج ۱۳/۳ میلیون تومان رسیده بود، طی چهار ماه کاهش در آن به ۱۲/۵ میلیون تومان بازگشت که افت قابل توجهی محسوب می‌شد. با این حال این روند بیش از این ادامه پیدا نکرد و از انتهای پاییز شرایط متفاوتی رقم خورد. انتظارات تورمی موجب جذب دوباره بخشی از حجم عظیم نقدینگی موجود در اقتصاد به بازار مسکن شد و قیمت و تعداد معاملات را با هم بالا برد. این روند به شکلی بود که بعد از چهار ماه کاهش قیمت، تنها در عرض یک ماه سطح متوسط قیمت از اوج قبلی نیز فراتر رفت و تعداد معاملات ثبت‌شده در دو ماه آذر و دی از کل شش ماه قبل از آن بیشتر بود. در آخرین ماه سال متوسط قیمت هر متر مربع واحد مسکونی در تهران به ۱۵/۶ میلیون تومان رسید که حدود ۴۲ درصد نسبت به اسفند ۱۳۹۷ رشد نشان می‌داد. نمودار ۲ روند تغییرات قیمت و تعداد معاملات را در سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

نمودار ۲ - تعداد معاملات واحدهای مسکونی و متوسط ماهانه قیمت یک متر مربع از این واحدها در شهر تهران

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش بازار مسکن شهر تهران، شماره‌های مختلف

گسترده و پرتعداد نهادهای تولید در فرآیند ساخت، تحت تأثیر شرایط خاص حمل‌ونقل قرار گرفت که آسیب‌پذیری سمت عرضه این بازار را افزایش می‌داد. بنابراین بازار مسکن نیز از هر دو سمت عرضه و تقاضا با شوک مواجه شد، اما به دلیل تأخیری که هر دوی این شوک‌ها بر عملکرد بازار دارند، اثر آن در سال ۱۳۹۸ محسوس نبود.

در میان بخش‌های مختلف اقتصادی، طبیعتاً بازار مسکن نیز از عوارض بحران شیوع کرونا در امان نبود. در سمت تقاضا، فرآیند خرید واحدهای مسکونی تا حدود بسیار زیادی مستلزم بازدید و حضور فیزیکی متقاضی است که در شرایط همه‌گیری کرونا با محدودیت‌های جدی مواجه شد. در سمت عرضه نیز ماهیت ساخت‌وساز مسکن به گونه‌ای است که دورکاری در آن مفهومی ندارد و رعایت معنادر پروتکل‌های بهداشتی نیز مقدور نیست. علاوه بر این نیاز به جابه‌جایی

۱.۳. گروه خدمات

در مقابل زیر مجموعه‌های «حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات» و «مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار و دامپزشکی» در مجموع سال رشد به ترتیب ۰/۹ درصدی و ۴/۰ درصدی داشته‌اند. بیشترین انقباض هم با منفی ۵/۱ درصد به «سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی» تعلق داشته است. جدول ۵ زیرمجموعه‌های گروه خدمات در حساب‌های ملی را نشان می‌دهد.

گروه خدمات به عنوان بزرگترین بخش اقتصاد کشور که همواره حدود نیمی از ارزش افزوده اقتصاد در آن ایجاد می‌شود، در طول سال ۱۳۹۸ افت ۰/۳ درصدی ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت را تجربه کرده است. دو زیرمجموعه «عمده و خرده فروشی، تأمین جا و غذا» و «اداره امور عمومی و خدمات شهری، آموزش، سلامت» از این گروه در هر چهار فصل این سال رشد منفی را تجربه کرده‌اند و در مجموع به ترتیب ۴/۸ درصد و ۱/۹ درصد افت داشته‌اند.

جدول ۵- نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه خدمات به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

گروه خدمات	۱۳۹۸		۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵
	سال	زمستان			
عمده و خرده فروشی، تأمین جا و غذا	-۰/۳	-۱/۷	۰/۴	-۰/۱	۰/۱
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	-۴/۸	-۴/۷	-۲/۶	-۵/۱	-۶/۶
فعالیت‌های مالی و بیمه	۰/۹	-۱/۷	۳/۲	۰/۱	۲/۰
مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار و دامپزشکی	-۰/۱	-۹/۴	۱۳/۲	۰/۲	-۲/۱
اداره امور عمومی و خدمات شهری، آموزش و سلامت	۴/۰	۵/۹	-۰/۵	۴/۹	۵/۷
سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی	-۱/۹	-۳/۹	-۱/۷	-۰/۷	-۱/۰
	-۵/۱	-۱۱/۳	-۲/۱	-۶/۸	۰/۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، گزارش حساب‌های ملی

۲. بازار نیروی کار

شرایط کاری به نسبت نامناسب‌تر برای زنان است. با وجود اینکه سهم کوچکی از زنان وارد بازار کار شده‌اند، همچنان در مقایسه با مردان نرخ بیکاری بالاتری را تجربه می‌کنند. این تفاوت در نرخ بیکاری تقریباً در همه سال‌های چهار دهه اخیر تکرار شده و بالا بودن جمعیت غیرفعال بانوان از جمله مهمترین چالش‌های بازار کار کشور بوده است.

علاوه بر این، بیکاری جوانان و قشر تحصیلکرده دانشگاهی کشور نیز نگران‌کننده است. در سال ۱۳۹۸ بیش از ۲/۱ میلیون نفر از جمعیت ۱۸ تا ۳۵ ساله کشور موفق به یافتن شغل مورد نظر خود نشدند که معادل ۱۷/۹ درصد از جمعیت فعال این گروه سنی است. این نسبت برای خانم‌ها به ۲۹/۷ درصد می‌رسد. همچنین، نرخ بیکاری در بین فارغ‌التحصیلان آموزش عالی ۱۶/۷ درصد بوده که در بین زنان این گروه به ۲۶/۲ درصد می‌رسد. سهم بیکاران دارای آموزش عالی از کل جمعیت بیکار در سال ۱۳۹۸ به ۴۱/۶ درصد رسیده است. به بیان دیگر وضعیت اشتغال برای جمعیت جوان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی نامناسب‌تر از متوسط جامعه بوده است و در این بین زنان وضعیت دشوارتری را تجربه می‌کنند. بالاتر بودن آمار بیکاری در بین جمعیت فارغ‌التحصیل در مقایسه با متوسط کل جمعیت نشان می‌دهد که ادامه تحصیل در مقاطع تکمیلی نه تنها ورود به بازار کار را تسهیل نکرده، بلکه متناسب و سازگار با ظرفیت بازار کار نبوده و حتی جذب فارغ‌التحصیلان را سخت‌تر کرده است. بنابراین دوره‌های تحصیلات تکمیلی که یک سرمایه‌گذاری نسبتاً بزرگ هم برای دولت و هم خانوارها تلقی می‌شود، برای تعداد قابل توجهی از افراد و حداقل از جنبه ورود به بازار کار و کسب درآمد عایدی مثبتی نداشته است.

در سال ۱۳۹۸ نزدیک به ۲۴/۳ میلیون نفر از جمعیت بالای ۱۵ سال در کشور شاغل بوده‌اند که حدود ۴۳۰ هزار نفر بیشتر از سال ۱۳۹۷ بوده است. از این جمعیت حدود ۱۷/۷ درصد در بخش کشاورزی، ۳۲/۰ درصد در بخش صنعت و ۵۰/۳ درصد در بخش خدمات اشتغال داشته‌اند. این نسبت‌ها در سال ۱۳۹۷ هم دقیقاً به همین شکل بودند. با این حال اشتغال بخشی از این جمعیت به اصطلاح ناقص بوده است، به این معنی که به دلایل اقتصادی نظیر افت تولید یا ماندن آن کمتر از ۴۴ ساعت در هفته کار کرده‌اند، در حالی که خواهان و آماده انجام

در حالی که پیش از این مبنای آمارگیری و گزارش شاخص‌های اصلی نیروی کار کشور جمعیت بالای ۱۰ سال بود، از گزارش تابستان ۱۳۹۸، جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر مبنای اصلی محاسبات قرار گرفت. مرکز آمار دلیل این تغییر را تحولات اجتماعی صورت گرفته در زمینه سن ورود به بازار کار در سال‌های اخیر و همچنین همخوانی بیشتر با آمار سایر کشورها عنوان کرده است. از آنجا که بخش عمده جمعیت بین ۱۰ تا ۱۵ سال را دانش‌آموزان تشکیل می‌دهند که جزو جمعیت فعال محسوب نمی‌شوند، در محاسبه نرخ مشارکت اقتصادی، محدود کردن سن کار به بالای ۱۵ سال موجب کاهش مخرج کسر شده، در حالی که صورت تقریباً ثابت می‌ماند و لذا مقدار این نرخ کمی افزایش می‌یابد. با این حال چون جمعیت فعال تقریباً بدون تغییر است، نرخ بیکاری چندان تحت تأثیر قرار نمی‌گیرد.

آمار منتشرشده از وضعیت بازار کار کشور در سال ۱۳۹۸ از نرخ مشارکت ۴۴/۱ درصدی و نرخ بیکاری ۱۰/۷ درصدی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در این سال حکایت دارد که نسبت به سال قبل از آن به ترتیب ۰/۴ واحد درصد و ۱/۵ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد. کاهش مشارکت اقتصادی در این سال از رشد کمتر جمعیت فعال به نسبت کل جمعیت ناشی شده که می‌تواند به دلایل مختلف از جمله نامیدی برای ورود به بازار کار نشأت گرفته باشد. نرخ پایین مشارکت در مقایسه با سایر کشورها یکی از شاخصه‌های همیشگی اقتصاد ایران حداقل در چهار دهه اخیر بوده است. این نرخ پایین عمدتاً از جانب جمعیت بانوان کشور ایجاد می‌شود، به طوری که از جمعیت ۳۰/۵ میلیون نفری زنان ۱۵ ساله و بیشتر در ایران، کمتر از ۵/۲ میلیون نفر قابلیت و تمایل انجام کار را داشته‌اند. این امر فراتر از زمینه‌های فرهنگی آن، مؤید آن است که از یک طرف مهارت‌پروری در سیستم آموزشی کشور به خوبی انجام نشده و از طرف دیگر فرهنگ، زیرساخت‌ها و موقعیت‌های موجود در بازار کار مناسب و پذیرای ورود زنان نبوده است. از طرف دیگر، بهبود مختصر نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۸ بر خلاف روند کلی اقتصاد و در حالی رخ داده که وضعیت کلان اقتصادی کشور به نسبت سال‌های قبل از آن به مراتب سخت‌تر بوده است. آمار نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۸ برای مردان و زنان به ترتیب ۹/۰ درصد و ۱۷/۵ درصد به ثبت رسیده است که تأییدکننده

۱۳۹۷ کاهش یافته است. جدول ۶ برخی شاخص‌های مهم بازار کار کشور را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

کار بیشتر بوده‌اند. در سال ۱۳۹۸ حدود ۲/۴ میلیون نفر معادل ۹/۹ درصد از جمعیت شاغل، دارای اشتغال ناقص بوده‌اند که یک واحد درصد نسبت به سال

جدول ۶- شاخص‌های اصلی بازار کار ایران به تفکیک جنسیت برای جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر در سال ۱۳۹۸

زن	مرد	کل		
۱۷/۰	۲۱/۱	۴۴/۱	نرخ (درصد)	مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر
۵/۲	۲۱/۹	۲۷/۲	تعداد (میلیون نفر)	
۱۴/۰	۶۴/۷	۳۹/۴	نسبت* (درصد)	اشتغال جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر
۴/۳	۱۹/۹	۲۴/۳	تعداد (میلیون نفر)	
۱۷/۵	۹/۰	۱۰/۷	نرخ (درصد)	بیکاری جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر
۰/۹	۲/۰	۲/۹	تعداد (میلیون نفر)	
۲۹/۷	۱۴/۸	۱۷/۹	نرخ (درصد)	بیکاری جوانان ۱۸ تا ۳۵ ساله
۰/۷	۱/۴	۲/۱	تعداد (میلیون نفر)	
۲۶/۲	۱۲/۱	۱۶/۷	نرخ (درصد)	بیکاری فارغ‌التحصیلان آموزش عالی
۰/۶	۰/۶	۱/۲	تعداد (میلیون نفر)	
۵/۵	۱۰/۹	۹/۹		سهم جمعیت دارای اشتغال ناقص زمانی (درصد)

مأخذ: مرکز آمار ایران، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در سال ۱۳۹۸
* درصد افراد شاغل به کل جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر

شدت آن در بین فعالیتهای مختلف تفاوت زیادی داشت. در مجموع، کرونا به طور موقت و در کوتاه‌مدت موجب کاهش نرخ مشارکت به خصوص برای افراد با بیماری زمینه‌ای و افزایش شدید نرخ بیکاری به خصوص برای مشاغل غیررسمی و بنگاه‌های کوچک و آسیب‌پذیر شد.

با شیوع ویروس کرونا در اواخر سال ۱۳۹۸ بازار کار در بسیاری از فعالیتهای اقتصادی تحت شعاع قرار گرفت. آنچه در بالا از شرایط بازار کار کشور بیان شد قبل از اثرگذاری شوک این بیماری بر نمونه‌های آماری بوده و در آمار ذکر شده برای کل سال لحاظ نشده است. همه‌گیری یک بیماری ویروسی تقریباً ناشناخته هم تقاضای نیروی کار را کاهش داد و هم عرضه آن را بسیار محدود کرد، هر چند

۳. وضعیت مالی و بودجه دولت

سیاستی موافق چرخه محسوب می‌شد که نتیجه آن تعمیق رکود بود. در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ ارقام کلان در مقایسه با قانون بودجه سال قبل از آن کمتر از تورم انتظاری رشد پیدا کرد، به نحوی که برای مصارف عمومی رشدی ۱۶/۳ درصدی در نظر گرفته شد. این در حالی است که در نیمه اول سال ۱۳۹۸ با مصوبه شورای عالی هماهنگی اقتصادی متشکل از سران قوا، ارقام کلان بودجه کاهش یافتند، به نحوی که مصارف عمومی در مقایسه با قانون بودجه سال قبل از آن حتی به طور اسمی کاهش یافت. مخارج عمرانی در اصلاحیه قانون بودجه ۱۳۹۸ معادل ۳۰/۶ درصد کمتر از قانون بودجه سال ۱۳۹۷ در نظر گرفته شد.

بر اساس قاعده مالی، بودجه‌ریزی دولت یا باید نسبت به چرخه‌های تجاری بی تفاوت بوده و یا باید نسبت به این چرخه‌ها رفتاری پادچرخه‌ای داشته باشد، به این معنا که در وضعیت رکود انبساطی بوده و به ایجاد رونق کمک کند و در شرایط رونق با محدود کردن هزینه‌های دولت و ایجاد مازاد بودجه، بازپرداخت بدهی‌های قبلی را ممکن سازد. با این حال به طور تاریخی بودجه‌ریزی در ایران خلاف این قاعده عمل کرده است. بودجه‌ریزی سال ۱۳۹۸ در شرایطی صورت گرفت که خروج آمریکا از برجام زمینه‌ساز بروز رکود در اقتصاد کشور شده بود. به این ترتیب کاهش مخارج دولت - به ویژه مخارج عمرانی - در این سال

۳.۱. کلیات قانون بودجه ۱۳۹۸

گذشت چهار ماه از سال ۱۳۹۸، سران سه قوه در جلسه شورای عالی هماهنگی اقتصادی دست به کاهش ارقام کلان برآوردی قانون بودجه زدند و در کنار آن، منابع جدیدی را به ویژه از محل صندوق توسعه ملی و انتشار اوراق بدهی دولتی برای بودجه این سال در نظر گرفتند. به این ترتیب بودجه عمومی دولت در این اصلاحیه به ۴,۵۷۴ هزار میلیارد ریال کاهش یافت که ۰/۱ درصد کمتر از قانون بودجه سال ۱۳۹۷ بود. بودجه شرکت‌های دولتی تغییری نیافت و به این ترتیب بودجه کل کشور در این اصلاحیه به ۱۶,۷۵۵ هزار میلیارد ریال رسید که رشد ۴۲/۷ درصدی را نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۷ نشان می‌داد. جدول ۷ زیربخش‌های اصلی قانون بودجه سال ۱۳۹۸ و اصلاحیه آن را در مقایسه با سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد.

بودجه عمومی دولت در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ معادل ۵,۲۰۰ هزار میلیارد ریال تصویب شد که از رشد ۱۷/۳ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۷ حکایت داشت. بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت نیز با رشد قابل توجه ۵۲/۲ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۷ معادل ۱۲,۷۷۱ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. به این ترتیب بودجه کل کشور در سال ۱۳۹۸ به ۱۷,۴۴۳ هزار میلیارد ریال بالغ شد که از رشد ۴۲/۷ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۷ حکایت داشت. در واقع رشد نرخ ارز و شرایط تورمی موجود در سال ۱۳۹۸ عامل اصلی رشد ترازنامه شرکت‌های دولتی و متعاقباً رشد بودجه کل کشور بود. با این حال به دلیل وجود بیش برآورد در منابع قانون بودجه این سال و به ویژه برآورد غیرواقعی صادرات نفت و درآمد ناشی از آن، پس از

جدول ۷- زیربخش‌های اصلی قوانین بودجه سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال - درصد)

شرح	قانون بودجه ۱۳۹۸	اصلاحیه قانون بودجه ۱۳۹۸	قانون بودجه ۱۳۹۷	رشد قانون ۱۳۹۸ نسبت به قانون ۱۳۹۷	رشد اصلاحیه ۱۳۹۸ نسبت به قانون ۱۳۹۷
بودجه کل کشور	۱۷,۴۴۳	۱۶,۷۵۵	۱۲,۲۲۶	۴۲/۷	۳۷/۱
بودجه عمومی	۵,۲۰۰	۴,۵۷۴	۴,۴۳۳	۱۷/۳	۳/۲
منابع عمومی	۴,۴۸۶	۳,۸۶۰	۳,۸۶۲	۱۶/۲	-۰/۱
درآمدهای اختصاصی	۷۱۴	۷۱۴	۵۷۱	۲۵/۱	۲۵/۱
بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت	۱۲,۷۷۱	۱۲,۷۷۱	۸,۳۹۱	۵۲/۲	۵۲/۲

مأخذ: قوانین بودجه کل کشور

بودجه عمومی

و در سمت مصارف، سهم هزینه‌های جاری دولت نسبت به هزینه‌های عمرانی بیشتر است. جدول ۸ جزئیات منابع و مصارف عمومی را در لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

بودجه عمومی دولت از دو بخش منابع (یا مصارف) عمومی و درآمدهای اختصاصی (یا مصارف از محل درآمدهای اختصاصی) تشکیل می‌شود. در اجزای منابع عمومی دولت، درآمدهای مالیاتی و درآمدهای نفتی بیشترین سهم را دارد

جدول ۸- زیربخش‌های منابع و مصارف عمومی در لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال)

منابع	لایحه	قانون	مصارف	لایحه	قانون
درآمدها (عمومی)	۲,۰۸۶/۸	۲,۳۸۹/۸	هزینه‌ها (جاری)	۲,۰۲۶/۹	۳,۵۲۳/۸
مالیاتی	۱,۵۳۵/۷	۱,۷۲۵/۴	جبران خدمات کارکنان	۹۵۲/۳	۹۷۵/۵
حاصل از مالکیت دولت	۲۵۲/۶	۲۷۵/۲	استفاده از کالاها و خدمات	۲۳۳/۸	۲۵۳/۷
حاصل از فروش کالاها و خدمات	۹۷/۷	۱۰۲/۱	هزینه اموال و دارایی	۰/۲	۱/۱
حاصل از جرایم و خسارات	۵۰/۳	۸۲/۲	پارانه	۱۱۶/۴	۱۱۶/۷
متفرقه	۱۵۰/۵	۲۰۴/۹	کمک‌های بلاعوض	۶۴/۷	۷۲/۴
			رفاه اجتماعی	۹۸۰/۹	۱,۰۲۱/۹
			سایر هزینه‌ها	۱۵۲/۵	۷۴۴/۱
تراز عملیاتی	-۱,۱۲۰/۲	-۱,۱۳۳/۹			
واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۱,۴۸۰/۴	۱,۵۸۵/۲	تملک دارایی‌های سرمایه‌ای (هزینه‌های عمرانی)	۶۲۰/۲	۶۶۸/۶
حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی	۱,۴۲۵/۴	۱,۵۳۰/۷	ساختمان	۴۵۶/۴	۴۸۸/۰
حاصل از فروش و واگذاری اموال	۴۵/۰	۴۴/۵	ماشین‌آلات و تجهیزات	۸۱/۰	۸۷/۳
حاصل از واگذاری طرح‌های عمرانی	۱۰/۰	۱۰/۰	سایر دارایی‌های ثابت	۱/۰	۱/۰
			اقدام گران‌بها	۰/۶	۰/۶
			زمین	۳/۰	۲/۷
			سایر دارایی‌های تولیدنشده	۷۸/۳	۸۸/۹
خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۵۱۰/۰	۵۱۰/۷		۸۶۰/۲	۹۱۶/۷
واگذاری دارایی‌های مالی	۵۱۰/۰	۵۱۰/۷	تملک دارایی‌های مالی	۲۵۰/۰	۲۹۳/۵
فروش اوراق مالی اسلامی	۴۴۰/۰	۴۳۰/۰	اعتبارات موضوع واگذاری سهام	۲۶/۷	۴۳/۵
استفاده از تسهیلات خارجی	۰/۵	۰/۵	بازپرداخت اصل اوراق مالی اسلامی	۱۹۲/۳	۲۱۹/۰
دریافت اصل وام‌ها	۲۱/۳	۲۱/۳	بازپرداخت اصل تسهیلات بانکی	۱/۶	۱/۶
واگذاری شرکت‌های دولتی	۳۶/۰	۴۶/۸	تعهدات پرداخت‌نشده سال‌های قبل	۱/۱	۱/۱
برگشتی پرداخت‌های سال قبل	۸/۲	۸/۲	بازپرداخت اصل وام‌های خارجی	۲۸/۳	۲۸/۳
سایر واگذاری‌ها	۴/۰	۴/۰			
خالص واگذاری دارایی‌های مالی	۴۴۰/۰	۴۳۰/۰		۲۶۰/۰	۲۱۷/۳

مأخذ: لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۸

صندوق‌های بازنشستگی در حال تحمیل کردن هزینه‌ای به دولت است که حتی می‌تواند در سال‌های آینده از هزینه حقوق و دستمزد کارکنان دولت پیشی بگیرد. رفاه اجتماعی و جبران خدمات کارکنان در مجموع ۶۴ درصد از هزینه‌های جاری را به خود اختصاص می‌دهند. این موارد عمدتاً جزو مخارج اجتناب‌ناپذیر دولت محسوب می‌شوند و برای سیاست‌گذاری بودجه‌ای دولت محدودیت ایجاد می‌کنند.

در لایحه بودجه سال ۱۳۹۸ به طور ضمنی قیمت هر بشکه نفت معادل ۵۴/۱ دلار، مجموع میزان صادرات نفت و میعانات گازی حدود ۱/۵ میلیون بشکه در روز و نرخ تسعیر دلار برای ۱۴ میلیارد دلار از منابع حاصله معادل ۴۲ هزار ریال و برای مابقی آن معادل ۸۰ هزار ریال در نظر گرفته شده بود. به این ترتیب درآمدهای نفتی دولت به ۱,۴۲۵/۴ هزار میلیارد ریال می‌رسید که ۴۱/۱ درصد

در لایحه پیشنهادی دولت، کسری تراز عملیاتی ۱,۱۲۰/۲ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شده بود، اما مجلس آن را به ۱,۱۳۳/۹ هزار میلیارد ریال افزایش داد. سران قوا این کسری را اندکی کاهش داده و به سطح ۱,۱۲۹/۴ هزار میلیارد ریال رساندند. حقوق کارکنان دولتی حدود ۲۸ درصد از کل هزینه‌های جاری را به خود اختصاص می‌دهد که نزدیک به ۵۷ درصد از کل درآمدهای مالیاتی است. جدای از سرفصل جبران خدمات کارکنان، بخش قابل توجهی از سرفصل رفاه اجتماعی نیز صرف پرداخت به نیروی انسانی به ویژه در قالب کمک به صندوق‌های بازنشستگی می‌شود. در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ برخلاف سال‌های گذشته که جبران خدمات کارکنان دولتی بیشترین سهم را از هزینه‌های جاری دولت داشت، سرفصل رفاه اجتماعی جای آن را گرفته است. بیش از نیمی از این سرفصل به کمک دولت به صندوق بازنشستگی کشوری و سازمان تأمین اجتماعی نیروهای مسلح مربوط می‌شود. به عبارت دیگر وضعیت نابسامان

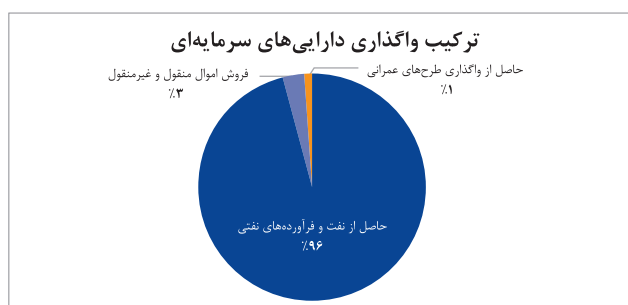
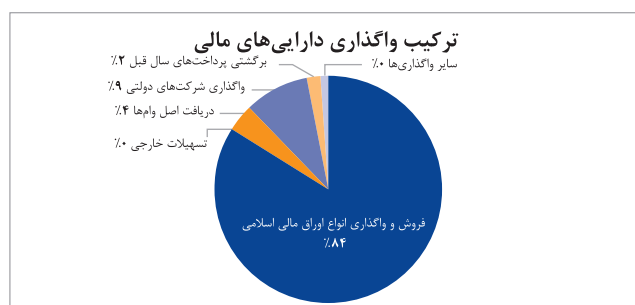
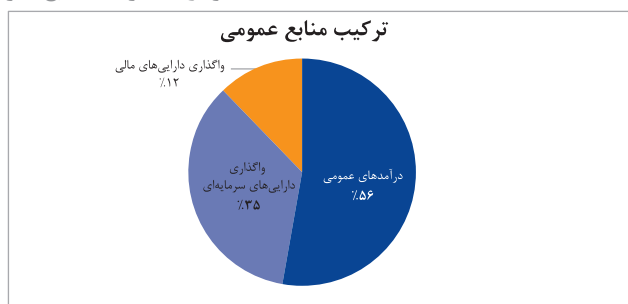
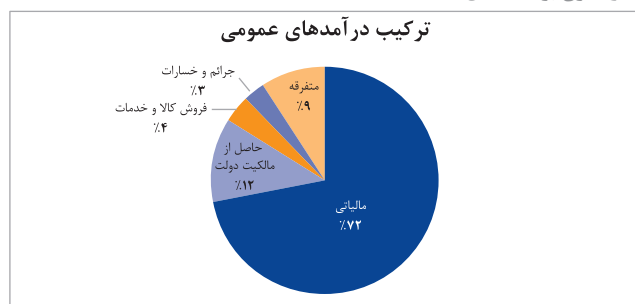
موکول شد. سران قوا به این میزان استفاده از صندوق توسعه ملی نیز اکتفا نکردند و در اصلاحیه قانون بودجه اجازه دادند دولت تا سقف ۴۵۰ هزار میلیارد ریال دیگر از منابع صندوق توسعه ملی برداشت کند. این در حالی است که به دلیل تحریم‌ها منابع این صندوق در دسترس نیست. در این شرایط استفاده دولت از منابع صندوق توسعه ملی مشابه استقراض دولت از بانک مرکزی بوده و تبعات توری شدیدی به همراه دارد، اگرچه در ترازنامه بانک مرکزی به شکل افزایش دارایی‌های خارجی نمایش داده می‌شود. در مصوبه سران قوا استفاده از حساب ذخیره ارزی به میزان ۴۵ هزار میلیارد ریال نیز در نظر گرفته شد که منابع آن از محل تحقق درآمدهای نفتی بیش از پیش‌بینی قوانین بودجه در سال‌های قبل به دست آمده است.

در قانون بودجه سال ۱۳۹۸، مطابق روال معمول تلاش شد بخش دیگری از کسری تراز عملیاتی دولت از طریق واگذاری دارایی‌های مالی تراز شود. در این زمینه، مهم‌ترین مواردی که برای ایجاد مازاد ۲۱۷/۳ هزار میلیارد ریالی خالص واگذاری دارایی‌های مالی در نظر گرفته شد شامل فروش اوراق مالی اسلامی (۴۳۰/۰ هزار میلیارد ریال) و واگذاری شرکت‌های دولتی (۴۶/۸ هزار میلیارد ریال) بود. انتشار اوراق مالی اسلامی در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ معادل ۱۱/۷ درصد بیشتر از رقم مشابه در قانون بودجه سال ۱۳۹۷ در نظر گرفته شد و درآمد پیش‌بینی شده از محل واگذاری شرکت‌های دولتی نیز ۳۰/۷ درصد کاهش یافت. کاهش میزان واگذاری شرکت‌های دولتی روندی است که در چند سال قبل از آن نیز به طور پیوسته در جریان بود. در مصوبه سران قوا برای جبران کاهش قابل توجه درآمدهای نفتی، خالص واگذاری دارایی‌های مالی به سطح قابل توجه ۹۵۸/۹ هزار میلیارد ریال افزایش یافت. در این مصوبه به دولت اجازه داده شد که تا سقف ۳۸۰ هزار میلیارد ریال دیگر اوراق بدهی منتشر کند. البته مجموع منابع اضافه‌شده از محل اوراق و صندوق توسعه ملی به دلیل محدودیت قانون برنامه ششم توسعه نمی‌توانست بیشتر از ۶۲۰ هزار میلیارد ریال باشد. واگذاری دارایی‌های دولت نیز در این مصوبه ۱۰۰ هزار میلیارد ریال افزایش یافت. نمودار ۳ ترکیب منابع عمومی و جزئیات آن و نمودار ۴ ترکیب مصارف عمومی و جزئیات آن را در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ (پیش از اصلاحیه) نشان می‌دهد.

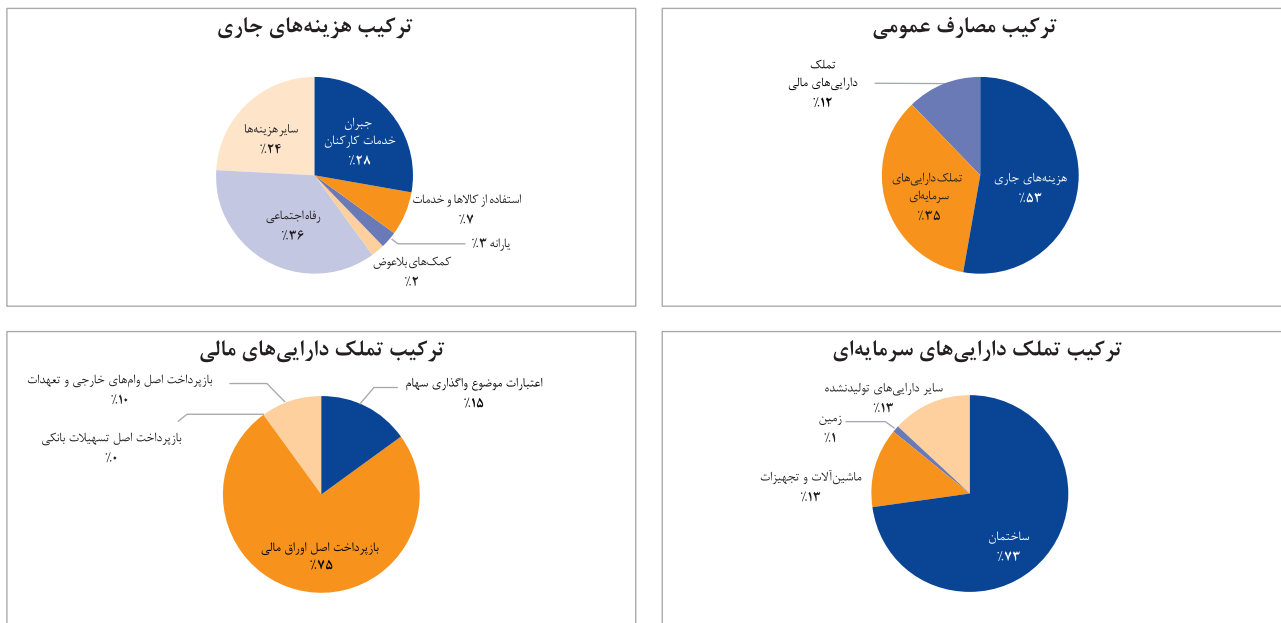
بیشتر از رقم مشابه در قانون بودجه سال ۱۳۹۷ بود. این رشد درآمدهای نفتی در حالی در بودجه لحاظ شده بود که خروج آمریکا از برجام صادرات نفت ایران را با کاهش روزافزون مواجه می‌کرد. درآمدهای نفتی دولت در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ تنها ۲۸۲/۶ هزار میلیارد ریال و حدود ۲۰ درصد از برآورد لایحه بودجه برای کل سال تحقق یافت. با این حال نمایندگان مجلس با مجاز کردن دولت به تحویل نفت خام به طلبکاران خود، درآمدهای نفتی را به ۱،۵۳۰/۷ هزار میلیارد ریال در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ افزایش دادند. همین بیش‌برآورد درآمدهای نفتی در قانون بودجه این سال بود که سران قوا را مجبور به بازبینی ارقام بودجه و کاهش برآورد درآمدهای نفتی به سطح ۵۵۶ هزار میلیارد ریال در اصلاحیه قانون بودجه کرد.

مجلس اگرچه میزان پرداخت‌های عمرانی را در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ نسبت به لایحه پیشنهادی دولت افزایش داد و به سطح ۶۶۸/۶ هزار میلیارد ریال رساند، اما با مصوبه سران قوا این مخارج به سطح ۴۳۰ هزار میلیارد ریال کاهش یافت تا به طور اسمی ۳۰/۶ درصد کمتر از قانون بودجه سال قبل از آن باشد. به این ترتیب خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای که در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ معادل ۹۱۶/۷ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شده بود، به سطح ۱۷۰/۵ هزار میلیارد ریال در مصوبه سران قوا رسید. البته استفاده دولت از نفت در قانون بودجه و اصلاحیه آن تنها به درآمدهای نفتی ذکرشده در قانون محدود نمی‌شود. دولت در لایحه بودجه سال ۱۳۹۸ سهم صندوق توسعه ملی را از درآمدهای نفتی ۲۰ درصد تعیین کرده بود که ۱۴ واحد درصد کمتر از تکلیف قانونی برنامه ششم توسعه بود. مجلس همین سهم را در تصویب قانون بودجه حفظ کرد، اما این مابه‌التفاوت ۱۴ واحد درصدی را به عنوان بدهی دولت به صندوق توسعه ملی منظور کرد. با این حال مجلس در قانون بودجه، ارائه تسهیلات ارزی برای مصارف مختلف را از محل منابع ورودی صندوق توسعه ملی با تضمین دولت تا سقف ۲ میلیارد و ۳۷۵ میلیون یورو مجاز دانست. همچنین مقرر شد بازپرداخت این تسهیلات در بودجه‌های سنواتی سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۴ در نظر گرفته شود. این در حالی است که بازپرداخت تسهیلات دریافتی دولت از صندوق توسعه ملی در سال ۱۳۹۷ که قرار بود در بودجه سال ۱۳۹۸ و سال‌های بعدی آن لحاظ شود، در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ در نظر گرفته نشد و به سال‌های بعد از آن

نمودار ۳- جزئیات منابع عمومی در قانون بودجه سال ۱۳۹۸

نمودار ۴- جزئیات مصارف عمومی در قانون بودجه سال ۱۳۹۸

مأخذ: قانون بودجه سال ۱۳۹۸

مقایسه با سهم ۳۲ درصدی در سال ۱۳۹۷ - بود. اما پس از اعمال اصلاحیه قانون بودجه این سال، رشد درآمدهای مالیاتی نسبت به قانون بودجه ۱۳۹۷ به ۰/۶ درصد و رشد درآمدهای نفتی به منفی ۴۵/۰ درصد رسید. همچنین پرداخت‌های جاری در قانون بودجه ۱۳۹۸ معادل ۱۹/۹ درصد و در اصلاحیه بودجه این سال معادل ۵/۹ درصد نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۷ رشد یافت که هر دو کمتر از نرخ تورم محقق شده سال ۱۳۹۸ بودند.

در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ برای پنجمین سال پیاپی درآمدهای مالیاتی بیش از درآمدهای نفتی در نظر گرفته شد. در سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۶ کاهش قیمت نفت و در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بازگشت تحریم‌های آمریکا عامل اصلی این اتفاق بود. رشد درآمدهای مالیاتی در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۷ معادل ۲۱/۴ درصد در نظر گرفته شد، در حالی که رشد درآمدهای نفتی ۵۱/۵ درصد بود. یکی از دلایل این رشد قابل توجه درآمدهای نفتی، کاهش سهم صندوق توسعه ملی از صادرات نفتی به سطح ۲۰ درصد - در

۳.۲. عملکرد مالی دولت

حدود ۱۸ هزار میلیارد ریال از منابع صندوق توسعه ملی تحت عنوان مالیات این صندوق بوده است. با این حال درآمدهای مالیاتی (به غیر از مالیات بر واردات) نسبت به سال ۱۳۹۷ رشد ۲۹/۳ درصدی داشته و با توجه به تورم محقق شده در این سال، درآمدهای مالیاتی به طور واقعی حتی کاهش یافته است. مالیات اشخاص حقوقی در این مدت و با وجود تورم فزاینده تنها ۲/۲ درصد رشد داشته که از رکود قابل توجه حکمفرما بر اقتصاد حکایت دارد. مالیات بر ثروت نیز در پی افزایش قابل توجه قیمت دارایی‌های فیزیکی رشد حدوداً ۱۲۲ درصدی داشته است. جدول ۹ اجزای درآمدهای مالیاتی دولت را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

تا زمان تهیه این گزارش آمار رسمی از عملکرد مالی دولت در سال ۱۳۹۸ منتشر نشده است. البته اطلاعات درآمدهای مالیاتی این سال (به غیر از درآمدهای گمرکی) توسط سازمان امور مالیاتی منتشر شده و آمار کلی عملکرد منابع عمومی در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نیز به پیوست لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ ارائه شده است. بر این اساس در سال ۱۳۹۸ معادل ۱,۴۱۲/۱ هزار میلیارد ریال از طریق اخذ مالیات (به غیر از مالیات بر واردات) در اختیار دولت قرار گرفت که معادل ۰/۸ درصد بیشتر از درآمد مالیاتی مصوب قانون بودجه ۱۳۹۸ و ۱۱/۲ درصد بیشتر از درآمد مالیاتی مصوب اصلاحیه قانون بودجه ۱۳۹۸ بوده است. یکی از دلایل بیشتر بودن عملکرد درآمدهای مالیاتی از رقم مصوب دریافت

جدول ۹- اجزای درآمدهای مالیاتی در سال ۱۳۹۸، سهم آن‌ها از کل درآمدهای مالیاتی و رشد آن‌ها نسبت به سال ۱۳۹۷ (هزار میلیارد ریال - درصد)

مقدار	سهم	رشد
۱,۴۱۲/۱	۱۰۰/۰	۲۹/۳
۸۲۲/۲	۵۸/۲	۲۷/۴
۴۲۵/۶	۳۰/۱	۲/۲
۳۱۲/۷	۲۲/۱	۶۳/۶
۸۳/۹	۵/۹	۱۲۲/۰
۵۸۹/۹	۴۱/۸	۳۲/۰
۳۹۰/۱	۲۷/۶	۳۲/۷
۱۹۹/۸	۱۴/۲	۳۰/۷

درآمدهای مالیاتی (به غیر از مالیات بر واردات)

مالیات مستقیم

اشخاص حقوقی

بر درآمد

بر ثروت

مالیات بر کالاها و خدمات

بر ارزش افزوده

سایر

مأخذ: سازمان امور مالیاتی، گزارش‌های عملکرد درآمدی سازمان

تراز عملیاتی دولت در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ حدود ۶۰۰ هزار میلیارد ریال بوده که نزدیک به ۳۶ درصد کمتر از رقم مشابه سال قبل از آن بوده است. در واقع کاهش قابل توجه درآمدهای نفتی موجب شده است که پس از سال‌ها دولت ناگزیر از رعایت نسبی توازن در منابع و مخارج جاری خود شود.

در زمینه واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای، منابع حاصل از فروش نفت و فرآورده‌های نفتی در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ معادل ۲۸۲/۶ هزار میلیارد ریال، ۶۶/۵ درصد کمتر از رقم مشابه سال قبل از آن، معادل ۱۸/۵ درصد از رقم مصوب قانون بودجه کل سال و معادل ۵۰/۸ درصد از رقم مصوب اصلاحیه قانون بودجه این سال بود. همچنین آمار غیررسمی از تحقق حدود ۶۶/۹ هزار میلیارد ریال پرداخت‌های عمرانی در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۸ حکایت دارد که ۷۴/۹ درصد کمتر از مدت مشابه سال ۱۳۹۷، معادل ۱۰/۰ درصد از رقم مصوب قانون بودجه کل سال و معادل ۱۵/۵ درصد از رقم مصوب اصلاحیه قانون بودجه سال ۱۳۹۸ است. این افت شدید مخارج عمرانی دولت در حالی رخ داده است که اقتصاد ایران با رکودی شدید در این سال دست به گریبان بوده است. به این ترتیب برآورد می‌شود که خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای دولت با در نظر گرفتن منابع حاصل از واگذاری اموال منقول و غیرمنقول در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ حدود ۱۵۵ هزار میلیارد ریال بوده که نزدیک به رقم اصلاحیه قانون بودجه برای کل سال و حدوداً ۷۰ درصد کمتر از رقم مشابه سال قبل از آن است. جدول ۱۰ خلاصه عملکرد مالی دولت را در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ معادل ۸۸/۸ هزار میلیارد ریال از محل مالیات بر واردات در اختیار دولت قرار گرفت. رقم مصوب مالیات بر واردات در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ معادل ۳۲۵/۲ هزار میلیارد ریال و در اصلاحیه قانون بودجه این سال حدود ۱۶۰ هزار میلیارد ریال بود. به این ترتیب احتمالاً در مجموع سال ۱۳۹۸، مالیات بر واردات حتی از رقم مندرج در اصلاحیه تحقق کمتری داشته است.

سایر درآمدهای جاری دولت (غیر از درآمدهای مالیاتی) در هشت ماهه نخست این سال معادل ۳۶۵/۷ هزار میلیارد ریال بود که کمی بیشتر از نصف رقم مصوب قانون بودجه این سال و تقریباً دو برابر رقم مدت مشابه سال قبل از آن محسوب می‌شود. درآمدهای حاصل از مالکیت دولت در این مدت معادل ۱۳۲/۸ هزار میلیارد ریال، درآمدهای حاصل از فروش کالاها و خدمات ۵۷/۴ هزار میلیارد ریال، درآمدهای حاصل از جرایم و خسارات ۲۷/۳ هزار میلیارد ریال و درآمدهای متفرقه معادل ۱۴۸/۱ هزار میلیارد ریال بود.

آمار مصارف جاری دولت در سال ۱۳۹۸ تا زمان تهیه این گزارش در دسترس نبوده است. آمار غیررسمی از تحقق ۱,۴۰۹/۵ هزار میلیارد ریال از مصارف جاری در شش ماهه نخست این سال حکایت دارد که عملکردی حدوداً ۴۰ درصدی نسبت به قانون بودجه مصوب کل سال (حدود ۴۵ درصد رقم تعیین شده در اصلاحیه شورای عالی هماهنگی اقتصادی) و رشدی ۷/۶ درصدی نسبت به رقم مشابه سال قبل از آن نشان می‌دهد. به این ترتیب می‌توان برآورد کرد که کسری

جدول ۱۰- عملکرد مالی دولت در سال ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال)

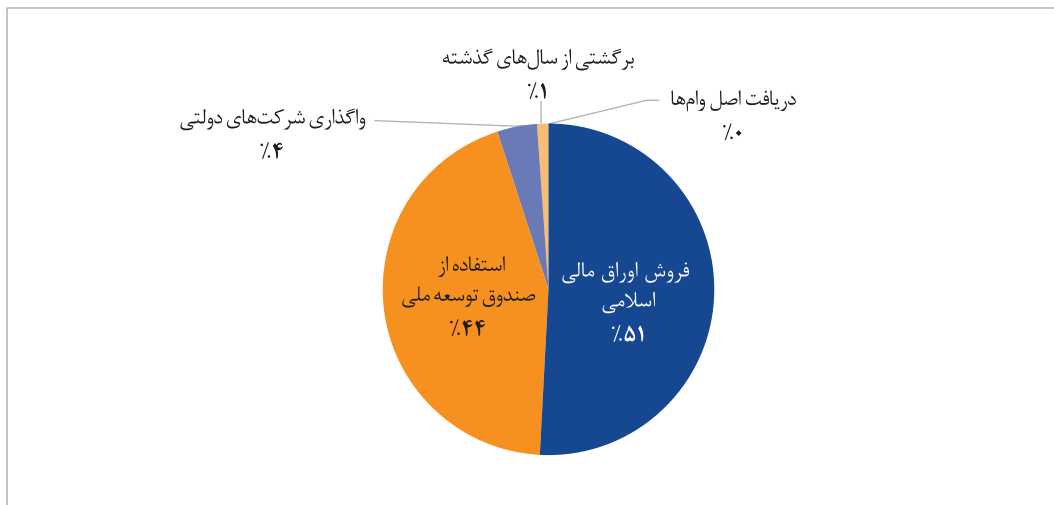
درآمد	درصد تغییر نسبت به هشت ماهه نخست ۱۳۹۷	درصد تحقق هشت ماهه نخست ۱۳۹۸ نسبت به اصلاحیه بودجه مصوب کل سال
درآمدها	-۴/۲	۶۳/۱
درآمدهای مالیاتی	۴۶/۱	۶۸/۶
سایر درآمدهای جاری	۹۸/۵	۶۶/۱
درآمدهای نفتی	-۶۶/۵	۵۰/۸
سایر درآمدهای سرمایه‌ای	۲۵/۷	۵/۹
هزینه‌ها*	-۲/۳	۵۸/۷
پرداخت‌های جاری*	۸/۴	۶۲/۶
پرداخت‌های عمرانی*	-۶۰/۶	۳۰/۲
تراز بودجه (مازاد/کسری بودجه)*	۵/۲	۴۶/۸
تراز عملیاتی*	-۳۶/۰	۵۳/۵
تراز سرمایه‌ای*	-۷۰/۰	۹۱/۱
واگذاری دارایی‌های مالی	۲۵/۳	۵۲/۴
تملك دارایی‌های مالی*	۱۰۵/۲	۶۹/۵

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی؛ سازمان برنامه و بودجه کشور، برنامه عملیاتی دوسالانه دولت ۱۳۹۹-۱۴۰۰
* برآورد تحقیق

معادل ۳۴۰/۱ هزار میلیارد ریال اوراق مالی دولتی منتشر شده، در حالی که واگذاری سهام شرکت‌های دولتی در همین مدت تنها ۲۸/۹ هزار میلیارد ریال بوده است. استفاده از منابع صندوق توسعه ملی در همین مدت به ۲۹۳/۷ هزار میلیارد ریال رسیده است. نمودار ۵ سهم زیرمجموعه‌های مختلف واگذاری دارایی‌های مالی را در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

کسری تراز عملیاتی و سرمایه‌ای (کسری بودجه) از طریق خالص واگذاری دارایی‌های مالی پوشش داده شده و در نهایت بودجه دولت تراز می‌شود. برآورد می‌شود خالص واگذاری دارایی‌های مالی در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نزدیک به ۴۵۰ هزار میلیارد ریال بوده که رشد حدوداً ۵ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن نشان می‌دهد. در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸،

نمودار ۵- سهم اجزای مختلف واگذاری دارایی‌های مالی در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۸

مأخذ: سازمان برنامه و بودجه کشور، برنامه عملیاتی دوسالانه دولت ۱۳۹۹-۱۴۰۰

۳.۳. خصوصی‌سازی

خود اختصاص داد. جدول ۱۱ عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک انواع روش‌های واگذاری در بازه سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۸ به قیمت‌های جاری نشان می‌دهد. از سال ۱۳۹۶ به این سو واگذاری بنگاه‌های دولتی به شیوه نامناسب انتقال مستقیم بابت رد دیون و بابت سهام عدالت متوقف شده و واگذاری‌ها به عموم متقاضیان صورت گرفته است. در سال ۱۳۹۸ واگذاری بنگاه‌های دولتی به عموم متقاضیان به قیمت‌های جاری ۱۷/۱ درصد کمتر از سال قبل از آن بود.

سازمان خصوصی‌سازی که از سال ۱۳۸۰ واگذاری‌های شرکت‌های دولتی را آغاز کرده بود، از ابتدای واگذاری‌ها تا پایان سال ۱۳۹۸ نزدیک به ۵۲/۳ درصد از کل واگذاری‌ها را از طریق بورس، ۱۴/۰ درصد را از طریق فرابورس، ۳۳/۵ درصد را از طریق مزایده و ۰/۲ درصد را از طریق مذاکره به انجام رساند. همچنین ۲۰/۴ درصد از کل واگذاری‌ها بابت رد دیون دولت و تسویه بدهی دولت به طلبکارانش اختصاص یافت و به این ترتیب این حجم از واگذاری‌ها از طریق سازوکار بازار صورت نگرفت. سهام عدالت نیز در این مدت ۱۷/۵ درصد از کل واگذاری‌ها را به

جدول ۱۱- عملکرد سازمان خصوصی‌سازی در انواع روش‌های واگذاری سهام بنگاه‌های دولتی (به قیمت‌های جاری - هزار میلیارد ریال)

۱۳۸۰-۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	
۷۹۱/۲	۳۰/۱	۳۰/۲	۱۹/۴	۳۸/۹	۳۲/۲	فروش سهام یا دارایی به عموم
۲۸۹/۲	۱/۲	۱۹/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	انتقال مستقیم بابت رد دیون
۲۶۶/۴	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	انتقال مستقیم بابت سهام عدالت
۱,۳۴۶/۸	۳۱/۲	۴۹/۲	۱۹/۴	۳۸/۹	۳۲/۲	مجموع ارزش فروش
۸۸/۷	۲/۱	۳/۲	۱/۳	۲/۶	۲/۱	درصد از کل واگذاری‌ها

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری (به قیمت جاری)

در تاریخ خصوصی‌سازی محسوب می‌شود. جدول ۱۲ برآورد عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک انواع روش‌های واگذاری در بازه سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۸ به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ بر مبنای شاخص قیمت مصرف‌کننده نشان می‌دهد.

متأسفانه در سال ۱۳۹۸ گزارش عملکرد سالانه واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری به قیمت‌های ثابت منتشر نشده است، اما می‌توان برآورد کرد که به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ تنها حدود ۰/۴ درصد از کل واگذاری‌ها در سال ۱۳۹۸ انجام پذیرفته که پس از سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۴، کمترین رقم

جدول ۱۲- عملکرد سازمان خصوصی‌سازی در انواع روش‌های واگذاری سهام بنگاه‌های دولتی (به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۵ - هزار میلیارد ریال)

۱۳۹۳-۱۳۸۰	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	
۱,۹۶۵/۴	۳۲/۸	۳۰/۲	۱۷/۷	۲۷/۰	۱۵/۹	فروش سهام یا دارایی به عموم
۶۶۵/۸	۱/۳	۱۹/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	انتقال مستقیم بابت رد دیون
۱,۰۰۸/۵	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	انتقال مستقیم بابت سهام عدالت
۳,۶۳۹/۷	۳۴/۱	۴۹/۲	۱۷/۷	۲۷/۰	۱۵/۹	مجموع ارزش فروش
۹۶/۲	۰/۹	۱/۳	۰/۵	۰/۷	۰/۴	درصد از کل واگذاری‌ها

مأخذ: محاسبات تحقیق بر مبنای شاخص قیمت مصرف‌کننده منتشر شده از سوی بانک مرکزی و گزارش سازمان خصوصی‌سازی

عرضه به قیمت‌های جاری و جدول ۱۴ همین اطلاعات را به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۸ عمده واگذاری‌های انجام شده از طریق فرابورس به انجام رسید و بورس سهم کوچکی داشت. مزایده و مذاکره نیز هیچ نقشی در واگذاری‌های این سال نداشتند. جدول ۱۳ عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک بازار

جدول ۱۳- عملکرد سازمان خصوصی سازی به تفکیک بازارهای عرضه (به قیمت‌های جاری - هزار میلیارد ریال)

درصد از کل واگذاری‌ها	جمع کل	۱۳۸۰-۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۵۲/۳	۷۹۴/۳	۷۶۴/۶	۲۰/۹	۵/۳	۱/۱	۰/۱	۲/۳
۱۴/۰	۲۱۱/۸	۱۷۸/۳	۳/۰	۰/۵	۰/۰	۰/۲	۲۹/۹
۰/۲	۳/۲	۳/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۲	۰/۰
۳۳/۵	۵۰۸/۴	۴۰۰/۹	۷/۴	۴۳/۴	۱۸/۳	۳۸/۴	۰/۰

مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمار تفکیکی واگذاری

جدول ۱۴- عملکرد سازمان خصوصی سازی به تفکیک بازارهای عرضه (به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۵ - هزار میلیارد ریال)

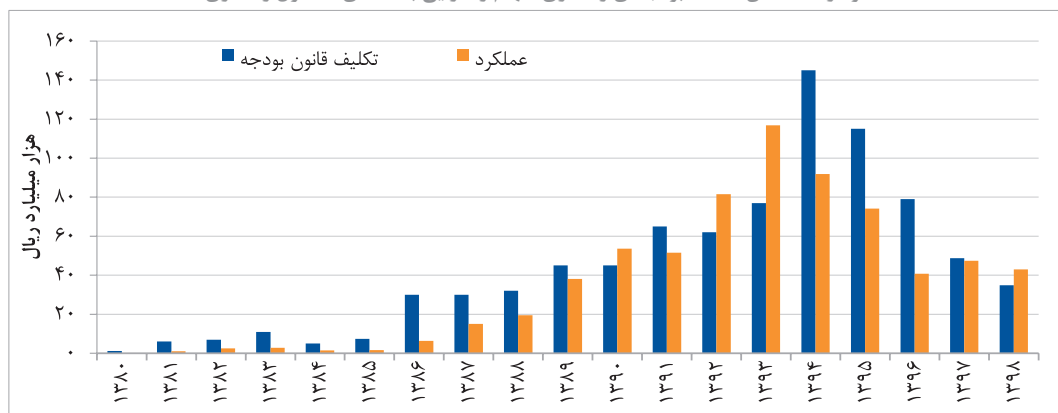
درصد از کل واگذاری‌ها	جمع کل	۱۳۸۰-۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
۶۰/۶	۲,۲۹۲/۵	۲,۲۶۲/۲	۲۲/۸	۵/۳	۱/۰	۰/۱	۱/۱
۱۰/۲	۳۸۵/۰	۳۶۶/۳	۳/۲	۰/۵	۰/۰	۰/۱	۱۴/۷
۰/۳	۱۰/۰	۹/۹	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۲	۰/۰
۲۹/۰	۱,۰۹۶/۲	۱,۰۰۱/۴	۸/۱	۴۳/۴	۱۶/۷	۲۶/۷	۰/۰

مأخذ: محاسبات تحقیق بر مبنای شاخص قیمت مصرف کننده منتشر شده از سوی بانک مرکزی و گزارش سازمان خصوصی سازی

سرمایه دولت در بیمه و بانک‌های دولتی برای آن مقرر شده است و عملکرد سازمان خصوصی سازی در این زمینه از ۶۴۸ میلیارد ریال فراتر نرفته است. میزان واریز سازمان خصوصی سازی به حساب درآمد عمومی دولت در سال ۱۳۹۸ حدود ۲۳/۳ درصد بیشتر از رقم مصوب و ۹/۵ درصد کمتر از عملکرد سال ۱۳۹۷ بوده است. نمودار ۶ درآمدهای واریز شده به حساب درآمد عمومی دولت را از سوی سازمان خصوصی سازی در قیاس با قوانین بودجه مصوب نشان می‌دهد.

طبق گزارش سازمان خصوصی سازی، در سال ۱۳۹۸ مجموعاً ۶۰/۹ هزار میلیارد ریال بابت واگذاری شرکت‌های دولتی یا به خزانه واریز شد یا بابت بدهی دولت به اشخاص تهاتر گردید که ۳/۸ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۷ بود. البته ۴۲/۹ هزار میلیارد ریال از این رقم به حساب درآمد عمومی خزانه واریز شده و مابقی آن به حساب‌های خاص خزانه تعلق داشته است. به عنوان مثال، تکلیف قانون بودجه ۱۳۹۸ در مورد واگذاری باقی مانده سهام دولت در بانک‌ها و بیمه‌های خصوصی شده معادل ۴ هزار میلیارد ریال بوده که مصارف معینی از قبیل افزایش

نمودار ۶- تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری

مأخذ: سازمان خصوصی سازی، آمار تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و بنگاه‌ها توسط سازمان خصوصی سازی

۳.۴. صندوق توسعه ملی

محل منابع صندوق توسعه ملی در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ معادل ۲ میلیارد و ۳۷۵ میلیون یورو مصارف بودجه‌ای در نظر گرفته شد که مغایر اساسنامه صندوق توسعه ملی مبنی بر استقلال صندوق از تکالیف بودجه‌ای محسوب می‌شود. علاوه بر این با مصوبه شورای عالی هماهنگی اقتصادی در اصلاحیه قانون بودجه این سال، مجوز برداشت ۴۵۰ هزار میلیارد ریال دیگر از صندوق توسعه ملی به دولت داده شد.

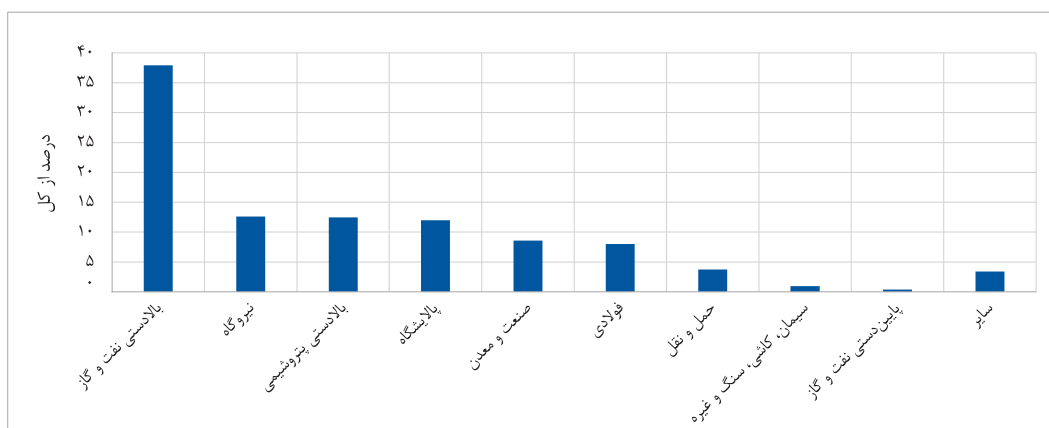
طبق گزارش تجمیعی عملکرد تسهیلات ارزی و ریالی از محل منابع صندوق توسعه ملی از ابتدای تأسیس تا پایان شهریور ۱۳۹۸، مبلغ کل تسهیلات ارزی پذیرش شده توسط صندوق (اعلام وصول شده) در قالب قراردادهای عاملیت با بانک‌ها معادل ۳۷/۵ میلیارد دلار بود و از این مقدار مبلغ ۳۷/۲ میلیارد دلار به

صندوق توسعه ملی با هدف تبدیل بخشی از عواید ناشی از فروش نفت و گاز و میعانات گازی و فرآورده‌های نفتی به ثروت‌های ماندگار، مولد و سرمایه‌های زاینده اقتصادی و همچنین حفظ سهم نسل‌های آینده از منابع نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی از طریق اعطای تسهیلات ارزی به طرح‌های دارای بازده بخش‌های خصوصی و تعاونی و بنگاه‌های بخش عمومی غیردولتی تشکیل شده است. در اساسنامه صندوق توسعه ملی، مصارف این صندوق به صورت شفاف شرح داده شده و در هیچ‌کدام از آنها اجازه استفاده از این منابع برای مصارف دولتی داده نشده است. با وجود این، در بودجه سال ۱۳۹۸ نیز همچون گذشته دولت به دریافت منابع از این صندوق اقدام کرد. سهم صندوق توسعه ملی در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ معادل ۲۰ درصد از کل درآمدهای نفتی در نظر گرفته شد که ۱۴ واحد درصد کمتر از تکلیف قانون برنامه ششم توسعه بود. همچنین از

مسدود شد که عمده آن (معادل ۸ میلیارد دلار) به طرح‌های مهار و تنظیم آب‌های مرزی کشور مربوط بود. همچنین در قوانین بودجه سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ اجازه برداشت دولت از منابع صندوق توسعه ملی برای مواردی از قبیل تقویت بنیه دفاعی و کمک به سازمان صدا و سیما داده شد که تا پایان شهریور ۱۳۹۸ معادل ۴/۶ میلیارد دلار در این خصوص به مرحله مسدودی رسید. نمودار ۷ سهم بخش‌های مختلف اقتصادی از کل مبالغ اعلام وصول شده تسهیلات ارزی صندوق توسعه ملی را تا پایان شهریور ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

مرحله تخصیص ارز (صدور مسدودی به بانک مرکزی) رسید. از مجموع تسهیلات ارزی مسدودشده معادل ۲۰/۷ میلیارد دلار به بخش خصوصی، ۱۵/۹ میلیارد دلار به طرح‌های بنگاه‌های وابسته به نهادهای عمومی غیردولتی و ۰/۱ میلیارد دلار به طرح‌های بخش تعاون اختصاص یافت. البته از کل این مبالغ مسدودشده برای پرداخت تسهیلات تنها ۲۰/۷ میلیارد دلار به مرحله پرداخت رسید. علاوه بر این، ۱۱/۴ میلیارد دلار نیز برای اعطای تسهیلات به طرح‌های ملی از قبیل طرح‌های مربوط به حوزه‌های آب، خاک و کشاورزی طبق قوانین بودجه سالانه

نمودار ۷- سهم بخش‌های مختلف از کل مبالغ اعلام وصول شده تسهیلات ارزی صندوق توسعه ملی

مأخذ: صندوق توسعه ملی، گزارش تجمیعی عملکرد تسهیلات ارزی و ریالی از محل منابع صندوق توسعه ملی، مهر ۱۳۹۸

مشخص شده در قانون، سپرده‌گذاری ریالی از محل منابع صندوق توسعه ملی انجام شده که کل سپرده‌گذاری ریالی صندوق را به ۴۴۲/۷ هزار میلیارد ریال می‌رساند. مانده اصل این سپرده‌ها نزد بانک‌ها در تاریخ ۳۰ شهریور ۱۳۹۸ معادل ۲۹۵/۲ هزار میلیارد ریال بوده است.

طبق آخرین رتبه‌بندی مؤسسه صندوق ثروت ملی^۱ در سال ۲۰۲۰، صندوق توسعه ملی ایران با دارایی ۹۱ میلیارد دلار در میان ۹۱ صندوق ثروت ملی جهان رتبه ۱۸ را دارد که نسبت به رتبه‌بندی سال گذشته این نهاد از سقوط دو پله‌ای حکایت دارد. البته میزان دارایی تحت مدیریت صندوق توسعه ملی برای دو سال گذشته نیز همین رقم عنوان شده بود که نشان‌دهنده به روز نشدن این رقم در رتبه‌بندی جدید است. شایان ذکر است که در منطقه خاورمیانه، سازمان سرمایه‌گذاری ابوظبی با دارایی ۵۸۰ میلیارد دلار در رده سوم جهان، سازمان سرمایه‌گذاری کویت با دارایی ۵۳۴ میلیارد دلار در رده چهارم جهان، صندوق سرمایه‌گذاری عمومی عربستان با دارایی ۳۲۰ میلیارد دلار در رده دهم جهان و سازمان سرمایه‌گذاری قطر با دارایی ۲۹۵ میلیارد دلار در رده یازدهم جهان قرار دارند.

صندوق توسعه ملی طبق قوانین بودجه سالانه، «قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)» و همچنین «قانون حمایت از توسعه و اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری با استفاده از منابع صندوق توسعه ملی»، تسهیلات ریالی نیز پرداخت کرده است. این تسهیلات از ابتدای سال ۱۳۹۰ تا انتهای سال ۱۳۹۳ در چارچوب قراردادهای عاملیت با بانک‌ها بوده و از محل آن مبلغ ۱۱۸/۸ هزار میلیارد ریال به طرح‌ها و پروژه‌های معرفی شده از طرف بانک‌های عامل اختصاص یافته که تا پایان شهریور ۱۳۹۸ مبلغ ۹۸/۷ هزار میلیارد ریال از اصل آن بازپرداخت شده و ۲۰/۲ هزار میلیارد ریال دیگر نزد بانک‌ها به عنوان تسهیلات جاری باقی مانده است. از ابتدای سال ۱۳۹۴ طبق قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)، صندوق تسهیلات ریالی را در چارچوب قراردادهای سپرده‌گذاری ریالی در بانک‌ها تخصیص داده است. در این راستا صندوق تا پایان شهریور ۱۳۹۸ مجموعاً ۳۷۵/۸ هزار میلیارد ریال در بانک‌ها سپرده‌گذاری کرده است. علاوه بر این رقم، در راستای اجرای قانون حمایت از توسعه و ایجاد اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری با استفاده از منابع صندوق توسعه ملی (مصوب سال ۱۳۹۶)، در دو سال ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ مبلغ ۶۶/۹ هزار میلیارد ریال در بانک‌های

۳.۵. طرح هدفمندی یارانه‌ها

فرآورده‌های نفتی و برق کسر می‌شود و سازمان هدفمندی‌سازی یارانه‌ها منابع باقی‌مانده را به مصارفی از قبیل پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها، کاهش فقر مطلق، کمک به بخش سلامت و یارانه نان و خرید تضمینی گندم اختصاص می‌دهد. جدول ۱۵ منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ و رشد آن نسبت قانون بودجه ۱۳۹۷ را نشان می‌دهد.

در قانون بودجه سال ۱۳۹۸، برای دومین سال پیاپی کل منابع و مصارف طرح هدفمندی یارانه‌ها در قالب یک جدول منعکس شد، در حالی که در قوانین بودجه سال‌های قبل از آن تنها به منابع و مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها اشاره می‌شد. در واقع از محل فروش فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، برق و آب، مصارفی از قبیل مالیات بر ارزش افزوده، سهم شرکت ملی نفت از فروش و صادرات فرآورده‌های نفتی، هزینه‌های توزیع و فروش حامل‌های انرژی و واردات

جدول ۱۵- منابع و مصارف هدفمندی یارانه‌ها در قانون بودجه ۱۳۹۸ (هزار میلیارد ریال - درصد)

رشد نسبت به قانون ۱۳۹۷	قانون ۱۳۹۸	مصارف	بخش مربوط	رشد نسبت به قانون ۱۳۹۷	قانون ۱۳۹۸	منابع
۹۲/۸	۹۶/۴	عوارض و مالیات بر ارزش افزوده فرآورده‌های نفتی	پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی	۵۵/۷	۸۹۱/۱	فروش داخلی و صادرات فرآورده‌های نفتی
-	۱۵/۰	عوارض توسعه، نگهداشت و نوسازی خطوط لوله انتقال انرژی، تأسیسات و انبارهای فرآورده‌های نفتی				
۵۱/۹	۱۱۰/۶	هزینه حمل، توزیع و فروش فرآورده‌های نفتی (شامل کارمزد جایگاه‌ها)				
۵۴/۹	۱۵۰/۲	بازپرداخت تعهدات طرح‌های بهینه‌سازی مصرف انرژی، گازرسانی، جمع‌آوری گازهای همراه و مشعل و سهم شرکت نفت از فروش داخلی و صادرات فرآورده و خوراک پتروشیمی‌ها	نفت	۳۹/۶	۲۴۵/۷	فروش داخلی گاز طبیعی با احتساب عوارض گازرسانی و مالیات بر ارزش افزوده
۴۵۷/۲	۱۵/۲	عوارض و مالیات بر ارزش افزوده گاز طبیعی	گاز	۰/۷	۲۱۹/۴	فروش برق به مشترکین با احتساب عوارض و مالیات بر ارزش افزوده
۴۱۴/۶	۱۷/۰	عوارض گازرسانی				
۲۰/۰	۱۱/۰	کارمزد جایگاه‌های سی‌ان‌جی و اجرای ایمن‌سازی آنها				
۲۸/۲	۹۴/۱	هزینه‌های تولید، انتقال، توزیع و فروش گاز طبیعی	برق	-	۱۷/۸	سوخت نیروگاه‌ها
-	۰/۶	پرداختی به آموزش و پرورش بابت کمک به هزینه گاز مدارس				
-	۱۸/۱	عوارض و مالیات بر ارزش افزوده برق				
-	۰/۳	پرداختی به آموزش و پرورش بابت کمک به هزینه برق مدارس	آب	۵۰/۸	۳۳/۴	فروش آب
-	۲/۸	مالیات و عوارض بهای سوخت نیروگاه‌ها				
-	۱۵/۰	بازپرداخت تعهدات وزارت نیرو بابت نیروگاه‌های سیکل ترکیبی				
-۷/۷	۲۰/۱۰	هزینه تولید، انتقال، توزیع و فروش و خرید برق (نیروگاه خصوصی و واردات)	آب	-	-	-
۵۰/۳	۳۳/۳	هزینه تولید، انتقال، توزیع و فروش آب				
-	۰/۱	پرداختی به آموزش و پرورش بابت کمک به هزینه آب مدارس				
مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها:						
۳۷/۰	۴۱۱/۰	پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی خانوارها	مصارف هدفمندی	۴۲/۴	۱،۴۰۷/۴	جمع کل منابع
۲۰/۰	۸۴/۰	کاهش فقر مطلق				
۳۲/۴	۴۹/۰	بخش سلامت				
۸۶/۲	۶۱/۵	یارانه نان و خرید تضمینی گندم				
-	۲۱/۲	سایر اهداف قانون هدفمندی و قانون برنامه ششم توسعه				
۴۲/۴	۶۲۶/۶	جمع مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها	جمع کل مصارف	۴۲/۴	۱،۴۰۷/۴	جمع کل منابع

مأخذ: قوانین بودجه سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸

در قانون بودجه ۱۳۹۸، مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها ۱۸۶/۶ هزار میلیارد ریال بیشتر از سال قبل از آن در نظر گرفته شد. از این افزایش مصارف، ۱۱۱ هزار میلیارد ریال مربوط به افزایش پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها بود. در سال ۱۳۹۶ معادل ۳۵۵ هزار میلیارد ریال برای پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی خانوارها در قانون بودجه در نظر گرفته شده بود، در حالی که در عمل حدود ۴۲۰ هزار میلیارد ریال صرف پرداخت یارانه نقدی به خانوارها شد. در قانون بودجه سال ۱۳۹۷ پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها به سطح ۳۰۰ هزار میلیارد ریال کاهش یافت، در حالی که در عمل هیچ کاهشی در این زمینه رخ نداد و به همین علت برآورد پرداخت یارانه نقدی در قانون بودجه سال ۱۳۹۸ اصلاح شد.

در زمان تهیه این گزارش آمار رسمی از عملکرد هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۳۹۸ منتشر نشده و صرفاً به صورت غیررسمی بخشی از مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها در هفت ماهه نخست این سال اعلام شده است. بر این اساس یارانه نقدی

همچنین در هفت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ معادل ۴۹/۵ هزار میلیارد ریال برای کاهش فقر مطلق اختصاص یافت که ۱۲/۸ درصد از مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها بود. برای این منظور در سال ۱۳۹۷ معادل ۱۲/۲ درصد از مصارف سازمان تخصیص یافته بود و این رقم به طور متوسط در طول سال‌های اجرای طرح (تا پایان سال ۱۳۹۷) معادل ۳/۰ درصد بوده است. بنابراین اگرچه دولت در حذف

یارانه‌ها در هفت ماهه نخست این سال اعلام شده است. بر این اساس یارانه نقدی

یارانه‌ها معادل ۲/۴ درصد بوده است.

در عین حال تلاش نافرجام دولت برای کنترل قیمت کالاهای اساسی منجر به افزایش مصارف مربوط به خرید تضمینی گندم و یارانه نان در سال ۱۳۹۸ شده است. سیاست ناکارای خرید تضمینی گندم که برخلاف یارانه نقدی، بستر فساد اقتصادی را فراهم آورده و منافع آن به صورت رانت در میان قشر خاصی توزیع می‌شود، در هفت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ معادل ۳۴/۴ هزار میلیارد ریال از مصارف سازمان هدفمندی‌سازی یارانه‌ها را به خود اختصاص داده که معادل ۸/۹ درصد از کل مصارف این سازمان بوده است. سهم خرید تضمینی گندم در سال ۱۳۹۷ معادل ۶/۰ درصد مصارف سازمان و در سال‌های قبل از آن صفر بوده است.

اقتشار بالای درآمدی از دریافت یارانه نقدی ناموفق بوده، اما با تثبیت رقم اسمی یارانه‌های نقدی و به موازات افزایش اسمی منابع سازمان هدفمندی‌سازی یارانه‌ها توانسته است سهم اقتشار نیازمند از مصارف این سازمان را افزایش دهد.

طرح تحول سلامت نیز در سال‌های اخیر سهم فزاینده‌ای از مصارف سازمان هدفمندی‌سازی یارانه‌ها را به خود اختصاص داده، در حالی که منافع آن عمدتاً محدود به اقتشار نیازمند جامعه بوده است. در هفت ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رقمی معادل ۲۶ هزار میلیارد ریال به این طرح اختصاص یافت که معادل ۶/۷ درصد از مصارف سازمان هدفمندی‌سازی یارانه‌ها بود، در حالی که سهم طرح تحول سلامت از مصارف هدفمندی‌سازی در سال ۱۳۹۷ معادل ۳/۲ درصد و به طور متوسط سهم بخش سلامت در طول سال‌های اجرای طرح هدفمندی

۴. تراز پرداخت‌های خارجی

کسری خالص حساب سرمایه با رشدی ۴۹/۳ درصدی به ۱۲/۸ میلیارد دلار بالغ شده است. به عبارت دیگر بیش از دو برابر ارزی که در نتیجه حساب جاری (مجموع تجارت کالا و خدمات، حساب درآمد و حساب انتقالات جاری) در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ وارد کشور شده، در قالب حساب سرمایه از کشور خارج شده است. رقم مربوط به اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها نیز از منفی ۵/۱ میلیارد دلار به مثبت ۲/۵ میلیارد دلار رسیده است. بدین ترتیب عامل اصلی کاهش موازنه پرداخت‌ها در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن، افت شدید صادرات نفتی و پس از آن منفی‌تر شدن خالص حساب سرمایه بوده است. جدول ۱۶ جزئیات تراز پرداخت‌ها در سال‌های ۹۷-۱۳۹۶ و نه ماهه نخست سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ را نشان می‌دهد.

آخرین آمار مربوط به موازنه پرداخت‌های خارجی کشور که در زمان تهیه این گزارش از سوی بانک مرکزی منتشر شده به نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ اختصاص دارد. تحولات مربوط به تراز پرداخت‌های کشور در این مدت تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله کاهش قابل توجه صادرات نفتی، افت تجارت غیرنفتی و تشدید کسری حساب سرمایه به وقوع پیوست. موازنه پرداخت‌ها که از حاصل جمع سه جزء حساب جاری، خالص حساب سرمایه و اشتباهات و از قلم افتادگی‌های محاسباتی به دست می‌آید، در نه ماهه نخست این سال به منفی ۴/۲ میلیارد دلار بالغ شده است. این در حالی است که در مدت مشابه سال قبل از آن، این رقم مثبت ۷/۵ میلیارد دلار بوده است. بررسی اجزای مربوطه نشان می‌دهد که از یک سو مازاد حساب جاری با کاهش شدید ۷۰/۹ درصدی نسبت به نه ماهه نخست سال ۱۳۹۷ به حدود ۶/۲ میلیارد دلار رسیده و از سوی دیگر

جدول ۱۶- جزئیات تراز پرداخت‌های خارجی کشور (میلیارد دلار)

سال	نه ماهه نخست		نه ماهه نخست		درصد تغییر ۱۳۹۸ به ۱۳۹۶
	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	نه ماهه نخست ۱۳۹۷	
حساب جاری	۶/۲	۲۱/۲	۱۵/۸	-۷۰/۹	۶۹/۱
حساب کالا	۸/۹	۲۶/۶	۲۲/۶	-۶۶/۴	۴۴/۴
صادرات کالا (فوب)	۴۶/۷	۷۴/۴	۹۸/۱	-۳۷/۲	-۴/۸
صادرات نفتی	۲۳/۵	۴۹/۴	۶۵/۸	-۵۲/۴	-۷/۷
صادرات غیرنفتی	۲۳/۲	۲۵/۰	۳۲/۳	-۷/۲	۱/۰
واردات کالا (فوب)	۳۷/۸	۴۷/۸	۷۵/۵	-۲۰/۹	-۱۹/۶
گاز و فرآورده‌های نفتی	۰/۰	۱/۴	۲/۸	-۹۹/۶	-۵۰/۱
سایر کالاها	۳۷/۸	۴۶/۴	۷۲/۸	-۱۸/۶	-۱۸/۴
حساب خدمات	-۳/۴	-۶/۳	-۷/۹	-۴۵/۵	-۷/۲
حساب درآمد	۰/۲	۰/۴	۰/۷	-۵۴/۱	۲۰/۶
حساب انتقالات جاری	۰/۵	۰/۷	۰/۵	-۱/۴	۳۹/۲
خالص حساب سرمایه	-۱۲/۸	-۸/۶	-۱۹/۳	۴۹/۳	-۱۷/۰
اشتباهات و از قلم افتادگی	۲/۵	-۵/۱	-۴/۶	-	-۸۲/۳
موازنه کل	-۴/۲	۷/۵	-۸/۱	-۱۵۵/۲	-

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، شماره‌های مختلف

کاهش روبه‌رو شدند.

دومین جزء تراز پرداخت‌های کشور حساب مالی و سرمایه است که به تازگی توسط بانک مرکزی با عنوان «حساب سرمایه» گزارش می‌شود. بررسی آمار سال‌های قبل نشان می‌دهد بخش عمده حساب مالی و سرمایه به حساب مالی تعلق دارد و حساب سرمایه نقش بسیار کمتری در آن ایفا می‌کند. کلیه انتقالات سرمایه‌ای نظیر بخشش بدهی‌های خارجی، کمک‌های سرمایه‌گذاری، انتقالات سرمایه‌ای مهاجران، معاملات دارایی‌های نامشهود (نظیر علائم تجاری، حق ثبت و حق چاپ) و خرید و فروش زمین برای سفارتخانه‌ها و سایر نمایندگی‌های خارجی در حساب سرمایه ثبت می‌شود. از سوی دیگر، حساب مالی شامل کلیه معاملاتی است که به تغییر مالکیت در دارایی‌ها و بدهی‌های خارجی یک اقتصاد منجر می‌شود. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرمایه‌گذاری در سبد مالی و سایر سرمایه‌گذاری‌ها، سرفصل‌های اصلی این حساب را تشکیل می‌دهند. در سال‌های اخیر کسری حساب سرمایه به شدت افزایش یافته است و این روند در سال ۱۳۹۸ نیز تکرار شده است. در نه ماهه نخست این سال کسری حساب سرمایه با رشدی ۴۹/۳ درصدی نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن به رقم قابل توجه ۱۲/۸ میلیارد دلار رسید. خالص حساب سرمایه تنها جزء از زیرمجموعه‌های تراز پرداخت‌های کشور است که در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رشد مثبت را تجربه کرده و کسری آن تشدید شده است.

با در نظر گرفتن ۲/۵ میلیارد دلار اشتباهات و از قلم افتادگی در گزارش تراز پرداخت‌ها، ذخایر خارجی کشور در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ با ۴/۲ میلیارد دلار کاهش نسبت به پایان سال ۱۳۹۷ به حدود ۱۱۸/۳ میلیارد دلار رسید. بدین ترتیب کاهش ذخایر خارجی کشور که از سال ۱۳۹۵ آغاز شده و در سال ۱۳۹۷ متوقف شده بود، مجدداً در سال ۱۳۹۸ به وقوع پیوسته است.

حساب جاری شامل چهار زیربخش حساب کالا، حساب خدمات، حساب درآمد و حساب انتقالات جاری است. حساب کالا (تفاوت صادرات و واردات کالا) که بخش عمده حساب جاری کشور را تشکیل می‌دهد، در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن ۷۰/۹ درصد کاهش یافت. ارزش صادرات کالا در این مدت افت ۳۷/۲ درصدی را تجربه کرد و به ۴۶/۷ میلیارد دلار رسید که ۲۳/۵ میلیارد دلار آن مربوط به صادرات نفتی^۱ بود. البته صادرات غیرنفتی نیز تحت تأثیر تحریم‌های آمریکا و سیاست‌های اقتصادی داخلی ۷/۲ درصد نسبت به نه ماهه نخست سال ۱۳۹۷ کاهش یافت. در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸، ارزش واردات کالا نیز عمده‌تاً تحت تأثیر تحولات بازار ارز کاهش ۲۰/۹ درصدی را ثبت کرد و به ۳۷/۸ میلیارد دلار رسید.

ارزش صادرات نفتی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ معادل ۵۲/۴ درصد کمتر از مدت مشابه سال ۱۳۹۷ بود. به موازات، ارزش واردات نفتی^۲ در همین مدت با کاهش ۹۹/۶ درصدی به صفر نزدیک شد. بدین ترتیب تراز بازرگانی نفتی (اختلاف صادرات و واردات نفتی) در این دوره با کاهش ۵۱/۱ درصدی نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن به ۲۳/۵ میلیارد دلار رسید. از سوی دیگر، در این دوره ارزش صادرات غیرنفتی کشور نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن ۷/۲ درصد و ارزش واردات غیرنفتی در همین مدت ۱۸/۶ درصد کاهش یافت. بدین ترتیب کسری تراز بازرگانی غیرنفتی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ با ۳۱/۹ درصد کاهش نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن به ۱۴/۶ میلیارد دلار بالغ شد.^۳

حساب خدمات دومین جزء حساب جاری از نظر سهم است که کسری آن در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن با کاهش ۴۵/۵ درصدی به ۳/۴ میلیارد دلار رسید. حساب درآمد^۴ و انتقالات جاری^۵ نیز که به مراتب سهم کمتری در حساب جاری دارند، به ترتیب با ۵۴/۱ درصد و ۱/۴ درصد

۴.۱. صادرات و واردات کالا

مطابق آمار گمرک که در جدول ۱۷ نشان داده شده است، صادرات گمرکی کشور در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل از آن از نظر ارزشی ۷/۴ درصد کاهش یافت، در حالی که از نظر وزنی ۱۳/۶ درصد افزایش داشت. این وضعیت می‌تواند نشانه‌ای از افزایش سهم صادرات مواد خام و با ارزش افزوده اندک در این سال باشد. رشد منفی ارزش صادرات کالا در این سال در حالی رخ داده که این روند در سال ۱۳۹۷ نیز تکرار شده و کاهش ارزش ریال ایران در برابر سایر ارزهای بین‌المللی نتوانسته است منجر به افزایش صادرات غیرنفتی ایران شود. یکی از دلایل این امر این است که صادرات غیرنفتی ایران نیز به شدت به نفت وابسته است و محصولات پتروشیمی و میعانات گازی اقلام عمده صادراتی کشور در سال‌های اخیر بوده‌اند. همچنین سیاست‌های دولت در زمینه پیمان‌سپاری صادرکنندگان و برخی ممنوعیت‌های صادراتی و همچنین تحریم‌های آمریکا (از جمله تحریم‌های مالی و فلزات اساسی) اجازه نداده‌اند که کاهش ارزش پول ملی به تقویت صادرات کالا در این سال‌ها منجر شود.

عمده صادرات کشور در سال ۱۳۹۸ از نظر ارزشی به ترتیب به کشورهای چین (بالغ بر ۹/۵ میلیارد دلار و سهم ۲۳/۰ درصدی از کل صادرات کالا)، عراق (بالغ بر ۹/۰ میلیارد دلار و سهم ۲۱/۷ درصدی از کل صادرات کالا)، ترکیه (بالغ بر ۵/۰ میلیارد دلار و سهم ۱۲/۲ درصدی از کل صادرات کالا)، امارات متحده عربی (بالغ بر ۴/۵ میلیارد دلار و سهم ۱۰/۹ درصدی از کل صادرات کالا) و افغانستان (بالغ بر ۲/۴ میلیارد دلار و سهم ۵/۷ درصدی از کل صادرات کالا) صورت گرفت. این پنج کشور در مجموع ۷۳/۵ درصد ارزش صادرات ایران را در سال ۱۳۹۸ به خود اختصاص دادند، در حالی که پنج کشور اول مقصد صادرات کشور در سال ۱۳۹۷ سهم ۶۶/۸ درصدی از کل صادرات گمرکی ایران داشتند. به عبارت دیگر تمرکز ایران بر چند شریک عمده صادراتی خود بیشتر شده و این امر ریسک تجاری کشور را افزایش داده است. ترکیه در حالی مقصد سوم صادراتی کشورمان در سال ۱۳۹۸ بوده که در سال قبل از آن در فهرست پنج کشور عمده هدف صادرات ایران قرار نداشته است.

۱. شامل صادرات گمرکی و غیرگمرکی نفت خام، فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، میعانات و مایعات گازی

۲. شامل واردات گمرکی و غیرگمرکی فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، میعانات و مایعات گازی

۳. شایان ذکر است که تراز بازرگانی غیرنفتی در آمار تراز پرداخت‌های کشور که از سوی بانک مرکزی منتشر می‌شود، به دلیل لحاظ نکردن کالاهایی از قبیل میعانات و مایعات گازی در لیست کالاهای غیرنفتی، متفاوت از تراز بازرگانی غیرنفتی قابل استخراج از داده‌های گمرکی کشور است.

۴. عمدتاً شامل دریافت و پرداخت‌های مربوط به جبران خدمات کارگران و درآمدها و هزینه‌های سرمایه‌گذاری

۵. شامل انتقالات دولتی، پرداخت مالیات‌های جاری مربوط به درآمد و ثروت و سایر انتقالات مانند وجوه ارسالی کارگران غیرمقیم به کشور مادر، ارسال هدایا برای اشخاص غیرمقیم و کارمزد مطالبات مربوط به بیمه‌های غیرمقیم

جدول ۱۷- آمار صادرات و واردات گمرکی کشور*

درصد تغییرات	۱۳۹۷		۱۳۹۸		
	وزن	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	
	۱۳/۶	۴۴,۶۷۰	۱۱۷,۹۶۸	۴۱,۳۷۰	۱۳۴,۰۱۸
صادرات					
	۱/۳	۴۳,۱۶۹	۳۲,۳۵۶	۴۳,۷۳۵	۳۵,۳۶۴
واردات					
	۱۵/۲	۱,۵۰۱	۸۵,۶۱۲	-۲,۳۶۵	۹۸,۶۵۴
تراز بازرگانی غیرنفتی					

مأخذ: گمرک ایران، آمار مقدماتی تجارت خارجی ایران در سال ۱۳۹۸
* بدون احتساب نفت و تجارت چمدانی

درصد ارزش واردات کشور را به خود اختصاص دادند، در حالی که این رقم در سال ۱۳۹۷ معادل ۵۷/۷ درصد بوده است. بنابراین همانند صادرات، شرکای اصلی وارداتی کشور نیز متمرکزتر از پیش شده است. شایان ذکر است که در پی ممنوعیت واردات خودرو در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، کره جنوبی از لیست پنج کشور عمده شریک وارداتی ایران حذف شده است. اضافه شدن هند به این لیست نیز به تحریم‌های نفتی آمریکا و افزایش واردات کالا از هند در مقابل نفت مربوط می‌شود.

واردات گمرکی کشور در سال ۱۳۹۸ از نظر وزنی و ارزشی به ترتیب ۹/۳ درصد و ۱/۳ درصد نسبت به سال قبل از آن افزایش یافت. عمده واردات کشور از نظر ارزشی به ترتیب از کشورهای چین (بالغ بر ۱۱/۲ میلیارد دلار و سهم ۲۵/۶ درصدی از کل واردات کالا)، امارات متحده عربی (بالغ بر ۸/۹ میلیارد دلار و سهم ۲۰/۴ درصدی از کل واردات کالا)، ترکیه (بالغ بر ۵/۰ میلیارد دلار و سهم ۱۱/۴ درصدی از کل واردات کالا)، هند (بالغ بر ۳/۷ میلیارد دلار و سهم ۸/۴ درصدی از کل واردات کالا) و آلمان (بالغ بر ۲/۱ میلیارد دلار و سهم ۴/۸ درصدی از کل واردات کالا) انجام شد. این پنج کشور در مجموع حدود ۷۰/۷

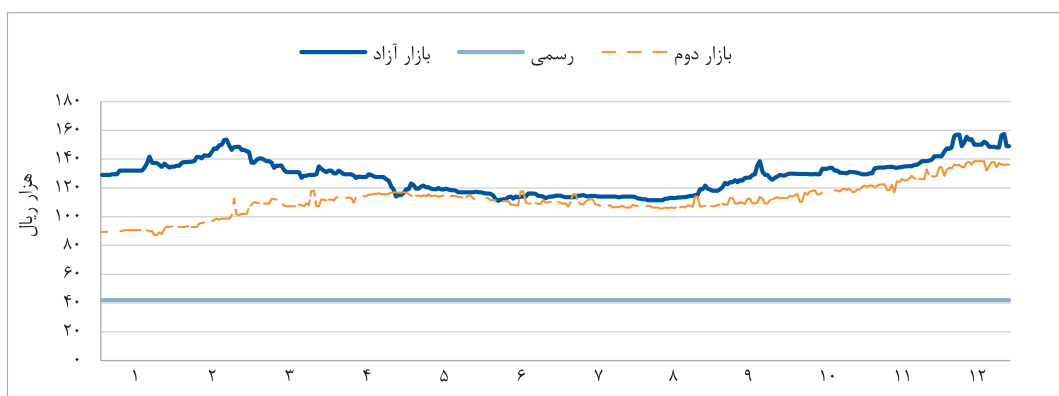
۵. بازار ارز

بازار دوم از بین برود. این وضعیت کمابیش تا نیمه پاییز پابرجا بود، اگرچه مجدداً با رشد نرخ ارز در بازار آزاد، شکاف بین دو بازار نمایان شد. نرخ دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد در پایان سال ۱۳۹۸ معادل ۹/۳ درصد بیشتر از نرخ آن در بازار دوم رقم خورد که البته کمتر از شکاف ۴۴/۳ درصدی آن در ابتدای سال بود. رشد نرخ دلار در بازار دوم در طول سال ۱۳۹۸ (انتهای زمستان نسبت به ابتدای بهار) معادل ۵۲/۶ درصد بود، در حالی که نرخ رشد مشابه در بازار آزاد تنها ۱۵/۶ درصد بوده است. افزایش نرخ دلار در بازار دوم اثر کاهنده بر رشد نرخ دلار در بازار آزاد داشته و البته به کاهش رانت و فساد اقتصادی ناشی از آن نیز کمک کرده است. این در حالی است که ثبات نرخ رسمی دلار در سطح ۴۲ هزار ریال به توزیع رانت عمده در سال ۱۳۹۸ (همچون سال قبل از آن) منجر شد. معاون ارزی بانک مرکزی از تخصیص ۱۴ میلیارد دلار ارز با نرخ رسمی در سال ۱۳۹۸ مطابق سقف قانون بودجه این سال خبر داده است. نمودار ۸ نرخ برابری دلار آمریکا بر حسب ریال در سال ۱۳۹۸ در بازار آزاد، بازار دوم و نرخ رسمی آن را نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۸، در حالی که قیمت دلار آمریکا در برابر ریال ایران در بازار آزاد نوسانات زیادی داشت، در بازار دوم (سامانه نیما) قیمت حواله دلار تقریباً روندی صعودی را طی کرد. ریال ایران که در بازار آزاد در برابر ارزهای معتبر جهانی از ابتدای سال ۱۳۹۸ تا اواخر بهار در حال تضعیف شدن بود، در تابستان این سال اندکی تقویت شد و در ابتدای پاییز به این روند ادامه داد، اگرچه از نیمه دوم این فصل تا پایان سال مجدداً روند کاهش ارزش را تجربه کرد. قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد در ابتدای سال ۱۳۹۸ معادل ۱۲۸/۹ هزار ریال بود و در روز ۱۹ اردیبهشت به قله ۱۵۳/۵ هزار ریال رسید، اما پس از آن روند کاهشی به خود گرفت تا در ۵ شهریور به سطح ۱۱۱/۰ هزار ریال بازگردد. پس از آن اگرچه برای بیش از ۲ ماه ثبات نسبی بر بازار حکمفرما بود، از نیمه دوم پاییز قیمت دلار آمریکا به تدریج افزایش یافت تا نهایتاً سال ۱۳۹۸ را با نرخ ۱۴۹/۰ هزار ریال به پایان برساند.

نرخ حواله دلار در بازار دوم اما از ۹۰/۱ هزار ریال در ابتدای سال به بیش از ۱۱۶/۰ هزار ریال در انتهای تیرماه رسید تا در این مقطع شکاف بین بازار آزاد و

نمودار ۸- نرخ برابری دلار آمریکا بر حسب ریال در بازارهای آزاد و ثانویه و نرخ رسمی آن در سال ۱۳۹۸

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛ شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز؛ پایگاه اینترنتی <http://sanarate.ir>

میلیارد دلار آن برای واردات کالاهای اساسی تأمین شده بود. فارغ از رانت قابل توجه این میزان تخصیص ارز با نرخ رسمی، طبق گزارش دیوان محاسبات حدود ۴/۸ میلیارد دلار از این رقم حتی به واردات اختصاص نیافت و تکلیف آن مشخص نیست. اگرچه تخصیص ارز با نرخ رسمی در سال ۱۳۹۸ به حدود ۱۴ میلیارد دلار محدود شد، اما همچنان این روند مستعد رانت و فساد ادامه یافت. در قانون بودجه سال ۱۳۹۹ نیز حدود ۱۰/۵ میلیارد دلار تخصیص ارز با نرخ رسمی در دستور کار قرار گرفته است، در حالی که منابع حاصل از صادرات نفت در این سال توان تأمین این میزان ارز را نخواهد داشت. به همین دلیل می‌توان حدس زد که بانک مرکزی تلاش کرده است که خالص تغییر در ذخایر خارجی آن از محل مداخله در بازار آزاد ارز در نیمه دوم سال ۱۳۹۸ مثبت باشد تا منابع لازم را جهت تخصیص ارز با نرخ رسمی در سال ۱۳۹۹ در اختیار داشته باشد. همین امر می‌تواند یکی از عوامل افزایش نرخ ارز در بازار آزاد در نیمه دوم این سال باشد، در حالی که حذف تخصیص ارز با نرخ رسمی می‌توانست به کاهش نرخ ارز در بازار آزاد کمک شایانی کند.

همچنین بازگشت مجدد ایران به لیست سیاه کارگروه ویژه اقدام مالی (FATF) در دوم اسفند ۱۳۹۸ به افزایش قابل توجه نرخ دلار آمریکا در برابر ریال ایران در ماه پایانی سال ۱۳۹۸ منجر شد. این در حالی است که پیش از این رییس کل بانک مرکزی مدعی بی‌تأثیر بودن تصمیم کارگروه ویژه اقدام مالی بر بازار ارز ایران به دلیل انجام تبادلات ارزی کشور از طریق روش‌های بانکی جایگزین و غیرقابل تحریم شده بود.

در مجموع اگرچه در سال ۱۳۹۸ بازار ارز شاهد نوسان کمتری نسبت به سال قبل از آن بود، اما روند باثباتی را تجربه نکرد. جدول ۱۸ نرخ برابری اسمی دلار آمریکا در برابر ریال را در بازار آزاد در سال‌های ۹۸-۱۳۹۲ نشان می‌دهد.

جدول ۱۸- نرخ اسمی دلار آمریکا در بازار آزاد در سال‌های ۹۸-۱۳۹۲ (ریال)

تغییر ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷ (درصد)	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
میانگین	۳۱،۸۳۸	۳۲،۷۸۵	۳۴،۴۸۴	۳۶،۴۸۷	۴۰،۵۵۲	۱۰۳،۸۷۵	۱۲۸،۲۱۴
حداکثر	۳۶،۸۲۷	۳۵،۷۰۰	۳۷،۳۰۰	۴۱،۴۵۰	۴۸،۷۷۰	۱۸۹،۰۰۰	۱۵۷،۴۵۰
حداقل	۲۸،۹۵۰	۳۰،۳۵۴	۳۲،۱۰۰	۳۴،۴۰۰	۳۷،۲۲۰	۴۲،۰۰۰	۱۱۱،۰۰۰
انحراف معیار	۲،۳۴۶	۱،۳۵۱	۱،۳۳۵	۱،۶۶۲	۳،۳۵۱	۳۰،۷۰۱	۱۱،۷۹۸
ضریب تغییرات	۰/۰۷	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۵	۰/۰۸	۰/۳۰	۰/۰۹

مأخذ: شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز تهران؛ محاسبات تحقیق

سال قبل از آن بوده و ضریب تغییرات آن که از تقسیم انحراف معیار بر میانگین به دست می‌آید، نزدیک به ۷۰ درصد کمتر از سال ۱۳۹۷ رقم خورده که از کاهش نوسانات این بازار حکایت دارد. در مجموع و بر مبنای محاسبه ضریب تغییرات، نوسان بازار ارز در سال ۱۳۹۸ اگرچه کمتر از سال ۱۳۹۷ بوده، اما همچنان ثبات کمتری در مقایسه با سال‌های قبل از ۱۳۹۷ داشته است.

بانک مرکزی ایران یکی از مهمترین سیاست‌های ارزی خود در سال ۱۳۹۸ را راه‌اندازی بازار متشکل ارزی اعلام کرد. قرار بود بانک‌ها و صرافی‌های مجاز به عنوان کارگزار این بازار به ایفای نقش بپردازند. این در حالی است که بسیاری از کارشناسان به عدم تأثیرگذاری این بازار بر عرضه و تقاضای ارز و متعاقباً عدم تأثیر آن بر نرخ ارز اشاره داشتند. مداخله بانک مرکزی در بازار ارز از طریق بازار غیرمتشکل انجام می‌پذیرد و نرخ کشف شده در بازار غیرمتشکل نیز تقریباً یکسان و فراگیر است. بنابراین شفافیت در قیمت کشف‌شده انواع ارزها نیز نمی‌توانست پیامد مثبت بازار متشکل ارزی تلقی شود. شاید تنها پیامد مثبت این بازار می‌توانست حذف تخصیص همراه با رانت ارز از محل منابع بانک مرکزی از طریق فرآیند حراج ارز در بازار متشکل باشد. به هر حال تا پایان سال ۱۳۹۸ و با وجود تأکید فراوان و چندباره مقامات بانک مرکزی بر راه‌اندازی قریب‌الوقوع این بازار، این مهم به انجام نرسید.

همچنین بانک مرکزی در خردادماه ۱۳۹۸ بسته سیاستی جدیدی را در مورد نحوه برگشت ارز حاصل از صادرات در این سال اعلام کرد که بر مبنای آن پتروشیمی‌ها حداقل ۶۰ درصد و سایر صادرکنندگان حداقل ۵۰ درصد از ارز حاصل از صادرات خود را باید در سامانه نیما (بازار دوم) عرضه می‌کردند. این تصمیم با افزایش نرخ ارز در سامانه نیما و نزدیک شدن آن به نرخ بازار آزاد همراه شد تا صادرکنندگان انگیزه بیشتری برای بازگشت ارز حاصل از صادرات خود داشته باشند.

در عین حال تخصیص ارز با نرخ رسمی در سال ۱۳۹۸ همچون سال قبل از آن ادامه یافت، با این تفاوت که برخی از اقلامی که پیش از این مشمول دریافت این ارز بودند، به بازار ثانویه ارجاع داده شدند. طبق گزارش تفریح بودجه سال ۱۳۹۷، در این سال معادل ۳۱/۴ میلیارد دلار ارز با نرخ رسمی اختصاص یافت که ۲۳/۲

بهای «رسمی» دلار آمریکا در کل سال ۱۳۹۸ معادل ۴۲ هزار ریال بود. شکاف بین نرخ رسمی دلار آمریکا در برابر ریال و نرخ آن در بازار آزاد که در ابتدای سال معادل ۲۰۷/۰ درصد بود، به ۲۵۴/۸ درصد در پایان سال افزایش یافت.

محاسبات نشان می‌دهد متوسط قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل از آن ۲۳/۴ درصد رشد داشته است. در عین حال انحراف معیار نرخ دلار آمریکا در برابر ریال در بازار آزاد در سال ۱۳۹۸ حدود یک سوم

۶. بخش پولی و اعتباری

۶.۱. کل‌های پولی

نیست که این یکی از مهمترین چالش‌های این حوزه محسوب می‌شود. نتیجه این سیاست‌ها را می‌توان در متغیرهایی از جمله رشد پایه پولی و نقدینگی دید و لذا پایش دقیق این متغیرها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

آخرین ترازنامه سیستم بانکی منتشرشده از سوی بانک مرکزی حاکی از رشد ۳۲/۷ درصدی پایه پولی و ۳۱/۳ درصدی نقدینگی در انتهای سال ۱۳۹۸ نسبت

سیاست‌های پولی به مجموعه سیاست‌هایی گفته می‌شود که با استفاده از ابزارهای مرتبط با بازار پول و اعتبار جهت تحقق برخی اهداف کلان اقتصادی توسط بانک‌های مرکزی اجرا می‌گردد و سیاست‌های ارزی و اعتباری نیز زیرمجموعه آن هستند. این سیاست‌ها قاعداً ابزاری دارند که البته در ایران کنترل تمامی آنها به طور کامل در اختیار سیاست‌گذار پولی یعنی بانک مرکزی

نقدینگی تبدیل شده است. ضریب فزاینده نقدینگی از ابتدای سال ۱۳۹۶ تقریباً در همین سطح بوده و تغییر چندانی نداشته است. جدول ۱۹ جزئیات رشد پایه پولی و نقدینگی را از سال ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

به انتهای سال قبل از آن است. بر این اساس پایه پولی به ۳,۵۲۵ هزار میلیارد ریال و حجم نقدینگی به ۲۴,۷۲۱ هزار میلیارد ریال رسیده است. بنابراین هر واحد پول پر قدرت در انتهای پاییز ۱۳۹۷ با ضریب فزاینده‌ای معادل ۷/۰ واحد به

جدول ۱۹ - منابع پایه پولی و مصارف نقدینگی به همراه نرخ رشد آن‌ها

ماده در پایان دوره (هزار میلیارد ریال)	رشد نسبت به دوره مشابه قبلی (درصد)			
	۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵
نقدینگی	۲۴,۷۲۱/۵	۱۸,۸۲۸/۹	۳۱/۳	۲۳/۱
پول	۴,۲۷۳/۰	۲,۸۵۲/۳	۴۹/۸	۱۹/۳
شبه پول	۲۰,۴۴۸/۵	۱۵,۹۷۶/۶	۲۸/۰	۲۳/۱
پایه پولی	۳,۵۲۵/۲	۲,۶۵۶/۹	۳۲/۷	۱۷/۳
خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی	۳,۶۱۶/۵	۲,۴۱۶/۵	۴۹/۷	-۰/۶
خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی	۱۵/۸	۲۹۲/۰	-۹۴/۶	۱۱/۲
بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی	۱,۱۰۷/۵	۱,۳۸۱/۷	-۱۹/۸	۱۹/۲
خالص سایر اقلام	-۱,۲۱۴/۶	-۱,۴۳۳/۳	-۱۵/۳	-۶/۷

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، شماره‌های مختلف

اصلی رشد پایه پولی در سال ۱۳۹۸، رشد خالص دارایی خارجی بانک مرکزی بوده که عمدتاً متأثر از تجدید ارزیابی و تسعیر با نرخ بالاتر ارز بوده است. این در حالی است که در سال ۱۳۹۷ افزایش شدید خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی مهمترین عامل افزایش پایه پولی بود. خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی که در طول سال ۱۳۹۸ معادل ۹۹/۷ درصد افزایش را به ثبت رسانده، در کنار عامل کاهش خالص سایر اقلام که در این مدت کاهش ۱۵/۳ درصدی را تجربه کرده، عوامل افزایش قابل توجه پایه پولی در سال ۱۳۹۸ به حساب می‌آیند و به ترتیب سهم از رشد ۴۵/۲ درصدی و ۸/۲ درصدی داشته‌اند. از طرف دیگر خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی و بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی در این مدت به ترتیب با افت ۹۴/۶ درصدی و ۱۹/۸ درصدی همراه بوده‌اند و سهم از رشد منفی ۱۰/۴ درصدی و منفی ۱۰/۳ درصدی داشته‌اند. افت ذکر شده در خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی در حالی رخ داده که این متغیر در طول زمستان ۱۳۹۷ حدود ۱۲۰ درصد افزایش یافته که عامل اصلی آن رشد ۱۷۲ درصدی بدهی دولت به بانک مرکزی بوده است. بر اساس توضیحات مندرج در گزارش بانک مرکزی، افزایش بدهی دولت به بانک مرکزی در این مدت عمدتاً یک عملیات حسابداری و به دلیل تبدیل بخشی از بدهی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بانک مرکزی به بدهی دولت به بانک مرکزی بوده است. به عبارت دیگر همزمان بخشی از بدهی دولت به بانک‌ها و بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی تسویه شده و به جای آن بدهی دولت به بانک مرکزی افزایش یافته است. در مجموع، ترکیب پایه پولی در سال ۱۳۹۸ کمی دستخوش تغییر شده و سهم خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی حتی از قبل هم پررنگ‌تر شده است.

برای بررسی آمار نقدینگی باید به ترازنامه کل سیستم بانکی پرداخت. این ترازنامه از رشد ۴۹/۸ درصدی حجم پول (شامل اسکناس و مسکوک در دست اشخاص و سپرده‌های دیداری) و ۲۸/۰ درصدی شبه پول در سال ۱۳۹۸ حکایت دارد که در نتیجه آن رشد نقطه به نقطه ۳۱/۳ درصدی نقدینگی شکل گرفته است. این نرخ رشد در مقایسه با ماه‌های مشابه سه سال قبل از آن بیشترین رشد محسوب می‌شود. افزایش رشد نقدینگی در سال ۱۳۹۸ با بیشتر شدن سیالیت نقدینگی همراه بوده است. بازدهی بالاتر بازارهای موازی بازار پول به طور طبیعی موجب می‌شود که افراد انگیزه کمتری برای نگهداری سپرده‌های بلندمدت بانکی (شبه پول) داشته باشند و منابع مالی خود را با نقدشوندگی بالاتری نگه دارند تا در زمان لازم به راحتی بتوانند در بازارهای دیگر خرید یا سرمایه‌گذاری کنند. همین امر موجب قدرت تورم‌زایی بیشتر نقدینگی می‌شود. به بیان دیگر، با توجه به نقدشوندگی بالاتر پول نسبت به شبه پول، هر چه سهم پول از نقدینگی بیشتر باشد، رشد سطح عمومی قیمت‌ها به نسبت بالاتر خواهد بود. سهم پول از کل نقدینگی در ادامه روند افزایشی خود، در انتهای سال ۱۳۹۸ به بیش از ۱۷ درصد رسید. این در حالی است که نسبت مذکور در انتهای ۱۳۹۷ معادل ۱۵ درصد و در انتهای ۱۳۹۶ معادل ۱۲ درصد بوده است. در آخرین روز سال ۱۳۹۸ رشد نقطه به نقطه پول (۴۹/۸ درصد) نزدیک به دو برابر رشد شبه پول (۲۸/۰ درصد) بوده است. عمده افزایش در مقدار پول در این مدت ناشی از افزایش ۵۸/۹ درصدی سپرده‌های دیداری بوده و جزء دیگر آن یعنی اسکناس و مسکوک در دست اشخاص تنها ۱۱/۷ درصد در این مدت افزایش داشته است.

آمار پایه پولی از ترازنامه بانک مرکزی قابل استخراج است. بر اساس آمارها، علت

۶.۲. منابع و مصارف بانکی

توجه ۳۷/۵ درصدی را در این مدت به ثبت رسانده است. اسکناس و مسکوک نیز که کمترین سهم را از کل دارایی‌ها شامل می‌شوند (سهم ۰/۲ درصدی) در این یک سال تنها ۱/۸ درصد افزایش داشته‌اند. سپرده نزد بانک مرکزی بالاترین رشد سالانه (۳۹/۷ درصد) را در سمت دارایی‌ها به خود اختصاص داده است. در سمت بدهی‌ها نیز بزرگترین جزء (با سهم ۶۱/۱ درصد) مربوط به سپرده‌های بخش غیردولتی می‌شود که در این سال ۳۱/۹ درصد افزایش داشته است. در این میان دو جزء بدهی به بانک مرکزی و حساب سرمایه به ترتیب با ۱۹/۸ درصد و ۲۴۹/۸ درصد کاهش در این مدت همراه بوده‌اند. در واقع حساب سرمایه در انتهای ۱۳۹۸ برای بانک‌های تجاری دولتی و غیردولتی و مؤسسات غیربانکی منفی شده و تنها در بانک‌های تخصصی دولتی مثبت بوده است که شدت وخامت عدم کفایت سرمایه سیستم بانکی را نشان می‌دهد. جدول ۲۰ خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی را به تفکیک دولتی (تجاری و تخصصی) و غیر دولتی و غیربانکی در پایان سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

پس از بررسی ترازنامه سیستم بانکی و یکی از زیرمجموعه‌های آن یعنی بانک مرکزی، در اینجا به بررسی ترازنامه زیرمجموعه دیگر یعنی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی پرداخته می‌شود. مجموع دارایی‌های (بدهی‌های) بانک‌ها و مؤسسات اعتباری بدون محاسبه اقلام زیر خط در پایان سال ۱۳۹۸ به ۳۹,۴۷۰/۳ هزار میلیارد ریال رسیده که نسبت به ابتدای این سال ۲۵/۳ درصد افزایش نشان می‌دهد. بخش عمده این دارایی‌ها (بدهی‌ها) با سهم ۶۴/۴ درصدی مربوط به بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی بوده و مابقی آن به بانک‌های تجاری دولتی (با سهم ۱۸/۷ درصدی) و تخصصی دولتی (با سهم ۱۶/۹ درصدی) مربوط می‌شود. بیشترین سهم از مانده دارایی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی به بدهی بخش غیردولتی به آنها (مانده تسهیلات) اختصاص داشته که بیش از ۴۱ درصد دارایی آن‌ها را تشکیل می‌دهد و در سال ۱۳۹۸ معادل ۲۳/۶ درصد افزایش یافته است. پس از آن (بدون در نظر گرفتن سایر دارایی‌ها) دارایی‌های خارجی با سهم ۱۵/۷ درصدی قرار دارد که رشد قابل

جدول ۲۰- خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (هزار میلیارد ریال)

شرح	مانده در پایان ۱۳۹۸	سهم بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (درصد)			درصد تغییر نسبت به انتهای ۱۳۹۷
		تجاری دولتی	تخصصی دولتی	غیردولتی و غیربانکی	
دارایی‌ها (به غیر از اقلام زیر خط)	۳۹,۴۷۰/۳	۱۸/۷	۱۶/۹	۶۴/۴	۲۵/۳
دارایی‌های خارجی	۶,۲۱۵/۸	۱۲/۴	۲۹/۶	۵۸/۰	۳۷/۵
اسکناس و مسکوک	۹۰/۰	۲۹/۶	۱۲/۴	۵۸/۰	۱/۸
سپرده نزد بانک مرکزی	۲,۸۲۳/۸	۱۹/۶	۶/۶	۷۳/۸	۳۹/۷
بدهی بخش دولتی	۳,۰۰۶/۴	۲۸/۶	۲۱/۹	۴۹/۶	۲۷/۰
بدهی بخش غیردولتی	۱۶,۲۲۰/۲	۱۷/۰	۱۹/۸	۶۳/۲	۲۳/۶
سایر دارایی‌ها	۱۱,۱۱۴/۱	۲۱/۷	۷/۰	۷۱/۳	۱۸/۵
بدهی‌ها (به غیر از اقلام زیر خط)	۳۹,۴۷۰/۳	۱۸/۷	۱۶/۹	۶۴/۴	۲۵/۳
سپرده‌های بخش غیردولتی	۲۴,۱۱۰/۱	۱۹/۸	۹/۶	۷۰/۵	۳۱/۹
بدهی به بانک مرکزی	۱,۰۷۵/۵	۳/۹	۴۱/۰	۵۵/۱	-۱۹/۸
وام‌ها و سپرده‌های بخش دولتی	۳۶۴/۷	۳۸/۷	۴۵/۵	۱۵/۸	۴۶/۱
حساب سرمایه	-۵۵۵/۲	۳/۵	-۳۸/۸	۱۳۵/۴	-۲۴۹/۸
وام‌ها و سپرده‌های ارزی	۵,۰۵۹/۲	۱۳/۵	۲۷/۷	۵۸/۷	۳۷/۳
سایر بدهی‌ها	۹,۳۸۴/۰	۱۸/۶	۲۲/۶	۵۸/۹	۲۴/۵

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی

این مدت کاهش داشته و به ۷۸/۴ درصد رسیده است. این نسبت در ابتدای دهه ۱۳۹۰ معادل ۱۱۰ درصد و در سال ۱۳۹۳ معادل ۹۳ درصد بوده و در سال‌های اخیر (به جز سال ۱۳۹۵) به طور تقریباً مستمر با کاهش همراه بوده است. این موضوع عمدتاً به علت کاهش تمایل بانک‌ها برای تسهیلات‌دهی در شرایط رکود تورمی جهت پرهیز از نکول وام‌های اعطایی و تعیین دستوری نرخ‌های سود به وقوع پیوسته است. جدول ۲۱ جزئیات این آمار را نشان می‌دهد.

مانده کل تسهیلات اعطاشده سیستم بانکی در آخرین روز بهمن ۱۳۹۸ با ۲۰/۲ درصد رشد نسبت به ابتدای سال به ۱۸,۱۲۱ هزار میلیارد ریال رسید. رشد سپرده‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی طی این مدت کمی بالاتر و معادل ۲۷/۴ درصد بود و رقم آن به ۲۵,۷۸۱ هزار میلیارد ریال رسید. از آنجا که نسبت ذخیره قانونی در یک سال منتهی به بهمن ۱۳۹۸ تغییر چندانی نداشته و در حدود ۱۰/۴ درصد ثابت مانده، نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی در

جدول ۲۱- مانده تسهیلات و سپرده‌های ریالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در پایان دوره

شرح	درصد تغییر بهمن ۱۳۹۸ به اسفند ۱۳۹۷				
	بهمن ۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴
تسهیلات (هزار میلیارد ریال)	۱۸,۱۲۰/۶	۱۵,۰۹۰/۲	۱۲,۵۸۷/۱	۹,۸۶۶/۶	۷,۹۱۶/۱
سپرده‌ها (هزار میلیارد ریال)	۲۵,۷۸۰/۶	۲۰,۶۷۳/۴	۱۶,۴۶۴/۱	۱۲,۷۲۸/۴	۱۰,۶۱۹/۰
سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی (هزار میلیارد ریال)	۲۳,۰۹۸/۶	۱۸,۵۶۸/۳	۱۴,۷۴۱/۹	۱۱,۳۷۴/۱	۹,۵۷۳/۹
نسبت ذخیره قانونی (درصد)	۱۰/۴	۱۰/۲	۱۰/۵	۱۰/۶	۹/۸
نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی (درصد)	۷۸/۴	۸۱/۳	۸۵/۴	۸۶/۷	۸۲/۷

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آمارهای بانکی

ریال) به بخش صنعت و معدن اختصاص یافته است. پس از سرمایه در گردش، توسعه، ایجاد و خرید کالای شخصی سه هدف بعدی پرداخت تسهیلات در این سال بوده‌اند که هر یک حدود ۱۱ تا ۱۴ درصد از مجموع کل تسهیلات اعطایی را شامل می‌شوند. در بین بخش‌های اقتصادی نمایش داده شده در جدول ۲۲ که بر اساس طبقه‌بندی بین‌المللی استاندارد صنعتی^۱ دسته‌بندی شده‌اند، بیشترین مقدار تسهیلات به منظور توسعه به بخش صنعت و معدن (۵۵۴ هزار میلیارد ریال)، بیشترین تسهیلات به منظور ایجاد به بخش خدمات (۴۲۲ هزار میلیارد ریال) و بیشترین تسهیلات به منظور خرید کالای شخصی به بخش بازرگانی (۸۸۳ هزار میلیارد ریال) تعلق گرفته است.

در طول سال ۱۳۹۸ حدود ۱۰/۵ میلیون فقره تسهیلات در مجموع به ارزش ۹,۷۵۰ هزار میلیارد ریال توسط سیستم بانکی کشور به بخش‌های مختلف اقتصادی اعطا شده است که در مقایسه با سال ۱۳۹۷ از لحاظ ارزشی ۲۶/۰ درصد رشد نشان می‌دهد. دو بخش خدمات و صنعت و معدن بیشترین سهم را از دریافت این تسهیلات داشته‌اند و هر کدام تقریباً یک سوم آن را به خود اختصاص داده‌اند. بخش بازرگانی نیز با دریافت حدود ۱۹ درصد تسهیلات سیستم بانکی در سال ۱۳۹۸ در رتبه سوم قرار دارد. در بین اهدافی که برای پرداخت این تسهیلات عنوان می‌شود، تأمین سرمایه در گردش با ۵۴/۰ درصد (۵,۲۶۱ هزار میلیارد ریال) بیشترین سهم را از کل داشته که عمده آن (۲,۱۶۷ هزار میلیارد

جدول ۲۲- تسهیلات پرداختی به تفکیک بخش‌های اقتصادی (میلیارد ریال) و هدف از دریافت آنها در هر بخش (درصد از کل) در سال ۱۳۹۸

کل بخش‌ها	متفرقه	خدمات	بازرگانی	مسکن و ساختمان	صنعت و معدن	کشاورزی	مجموع
۹,۷۴۹,۹۰۵	۶,۲۷۴	۳,۲۸۵,۸۶۶	۱,۸۵۰,۹۳۹	۶۸۶,۹۷۱	۳,۱۷۲,۳۸۹	۷۴۷,۴۶۷	
۱۱/۵	۳/۶	۱۲/۸	۳/۹	۱۴/۲	۱۱/۴	۲۱/۹	ایجاد
۵۴/۰	۸۷/۵	۵۳/۱	۳۸/۴	۲۴/۸	۶۸/۳	۶۲/۲	تأمین سرمایه در گردش
۲/۶	۱/۶	۲/۶	۰/۳	۲۱/۰	۰/۶	۰/۵	تعمیر
۱۳/۶	۵/۴	۱۵/۴	۸/۶	۵/۸	۱۷/۵	۹/۳	توسعه
۱۱/۳	۱/۱	۴/۸	۴۷/۷	۰/۳	۱/۵	۱/۵	خرید کالای شخصی
۲/۹	۰/۳	۱/۱	۰/۳	۳۲/۸	۰/۴	۰/۳	خرید مسکن
۴/۱	۰/۶	۱۰/۲	۰/۸	۱/۱	۰/۳	۴/۲	سایر

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تسهیلات پرداختی به تفکیک بخش‌های اقتصادی و هدف از دریافت طی سال ۱۳۹۸

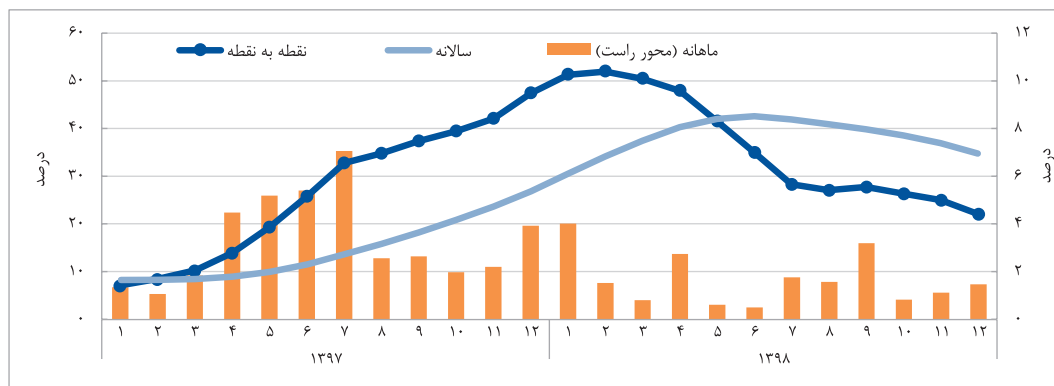
۷. تورم

تخصیص ارز ارزان قیمت (اختصاص دلار ۴,۲۰۰ تومانی) نیز از جمله سیاست‌های از پیش شکست‌خورده‌ای بود که وضعیت ارزی کشور را وخیم‌تر و اصلاح آن را سخت‌تر کرد و تنها دستاورد آن توزیع رانت برای گروهی خاص بود.

بر اساس آخرین گزارش مرکز آمار، شاخص قیمت مصرف‌کننده برای کل خانوارهای کشور (اعم از شهری و روستایی) بر مبنای سال پایه ۱۳۹۵ در اسفند ۱۳۹۸ به ۲۰۰/۵ واحد رسید که بیانگر نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه ۲۲/۰ درصدی است. این نرخ که تا خردادماه بالای ۵۰ درصد بود به یکباره افت شدیدی را تجربه کرد و در کمتر از چهار ماه به زیر ۳۰ درصد رسید و سپس روند کاهشی آن به صورت ملایم در نیمه دوم سال ادامه یافت. در نتیجه، نرخ تورم سالانه نیز با تأخیر و در نیمه دوم سال شروع به کاهش کرد تا در انتهای سال به ۳۴/۸ درصد برسد. متوسط نرخ تورم ماهانه در این سال ۱/۷ درصد بود که بیشترین آن در فروردین (۴/۰ درصد) و کمترین آن در شهریور (۰/۵ درصد) به ثبت رسیده است. نمودار ۹ انواع نرخ تورم شاخص قیمت مصرف‌کننده خانوارهای کشور را در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

سال ۱۳۹۸ در حالی شروع شد که نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مرز ۵۰ درصد را رد کرده و نرخ تورم سالانه با شیب فزاینده در حال افزایش بود. تورم نقطه‌به‌نقطه در اردیبهشت‌ماه این سال به اوج ۵۲/۱ درصدی رسید و تورم سالانه نیز در انتهای تابستان سطح ۴۲/۷ درصد را تجربه کرد. نرخ تورم در سال ۱۳۹۷ و اوایل سال ۱۳۹۸ تحت تأثیر عوامل مختلف به طور قابل توجهی بیشتر از تورم چند سال قبل از آن تحقق یافت که یکی از مهمترین این عوامل رشد سریع نقدینگی در کنار رشد مثبت اندک و گاهی منفی تولید ناخالص داخلی بود و شروع مجدد تحریم‌ها نیز زمینه‌ساز رشد شدید نرخ ارز و تورم شد. رشد قابل توجه نقدینگی در حالی به دلایل مختلف (از جمله کسری بودجه مزمن دولت) ایجاد می‌شد که در مقابل، کالا و خدمات یا به بیان دیگر ارزش افزوده ایجاد شده در اقتصاد رشد چندانی نداشت و لذا منجر به جهش قیمت‌ها شد. علاوه بر این، افزایش قابل توجه نرخ ارز قیمت کالاهای قابل مبادله وارداتی و به مرور غیروارداتی را به شدت افزایش داد. در این میان، سیاست شکست‌خورده سرکوب قیمتی باز هم آزموده شد و دولت تلاش کرد با قانون و بخشنامه از افزایش قیمت‌ها در بازارهای مختلف جلوگیری به عمل آورد، اما رشد نرخ ارز طبیعتاً برای کالاهای قابل مبادله مزیت صادراتی ایجاد کرده بود و قیمت داخلی را افزایش می‌داد. سیاست‌هایی مثل

نمودار ۹- تورم شاخص قیمت مصرف‌کننده خانوارهای کشور

مأخذ: مرکز آمار ایران، گزارش شاخص بهای مصرف‌کننده، شماره‌های مختلف

و برای خدمات ۲۳/۵ درصد به ثبت رسیده است. در مقایسه بین دهک‌های هزینه‌ای، سبد مصرفی دهک اول نرخ تورم سالانه ۳۳/۹ درصد را تجربه کرده و برای دهک‌های بعدی این نرخ به ترتیب اندکی افزایشی بوده تا برای دهک دهم این نرخ به ۳۶/۶ درصد رسید. نرخ تورم در بین استان‌های کشور نیز از حداکثر ۴۲/۰ درصد در ایلام تا حداقل ۳۰/۷ درصد در فارس متغیر بوده است. جدول ۲۳ تغییرات شاخص قیمت مصرف‌کننده را برای گروه‌های اصلی سبد خانوار در اسفند ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

در میان ۱۲ بخش اصلی سبد مصرفی خانوار نمونه کشور در محاسبات مرکز آمار برای آخرین ماه سال ۱۳۹۸، بیشترین نرخ تورم سالانه با ۴۹/۳ درصد مربوط به گروه لوازم خانگی و کمترین آن با ۱۵/۴ درصد متعلق به گروه ارتباطات بوده است. خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها نیز طی این مدت به طور متوسط ۴۳/۰ درصد افزایش قیمت داشته‌اند. در بخش حمل‌ونقل به خصوص بعد از جهش قیمت رسمی بنزین در کشور، رشد قیمت قابل توجه بوده و با ۴۴/۸ درصد بیشترین نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه اسفندماه را در میان بخش‌های اصلی به خود اختصاص داده است. در تفکیک کالاها و خدمات، نرخ تورم سالانه برای کالاها ۴۴/۲ درصد

جدول ۲۳ - تورم شاخص قیمت کالا و خدمات مصرفی خانوارهای کشور بر حسب بخش‌های اصلی در اسفند ۱۳۹۸

تورم سالانه	نقطه به نقطه	ضرب اهمیت	شرح
۴۹/۳	۲۶/۲	۳/۹	مبلمان و لوازم خانگی
۴۶/۸	۴۴/۸	۹/۴	حمل و نقل
۴۵/۵	۲۶/۶	۱/۷	تفریح و فرهنگ
۴۳/۹	۲۹/۷	۴/۸	پوشاک و کفش
۴۳/۰	۱۴/۸	۲۶/۶	خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها
۴۰/۱	۲۵/۲	۱/۴	هتل و رستوران
۳۷/۲	۲۴/۲	۴/۲	کالاها و خدمات متفرقه
۲۹/۹	۸/۴	۰/۶	دخانیات
۲۵/۹	۲۲/۱	۷/۱	بهداشت و درمان
۲۳/۷	۲۲/۰	۳۵/۵	مسکن، آب، برق و سوخت‌ها
۲۱/۸	۲۰/۶	۱/۹	آموزش
۱۵/۴	۳/۳	۲/۹	ارتباطات
۳۴/۸	۲۲/۰	۱۰۰/۰	شاخص کل

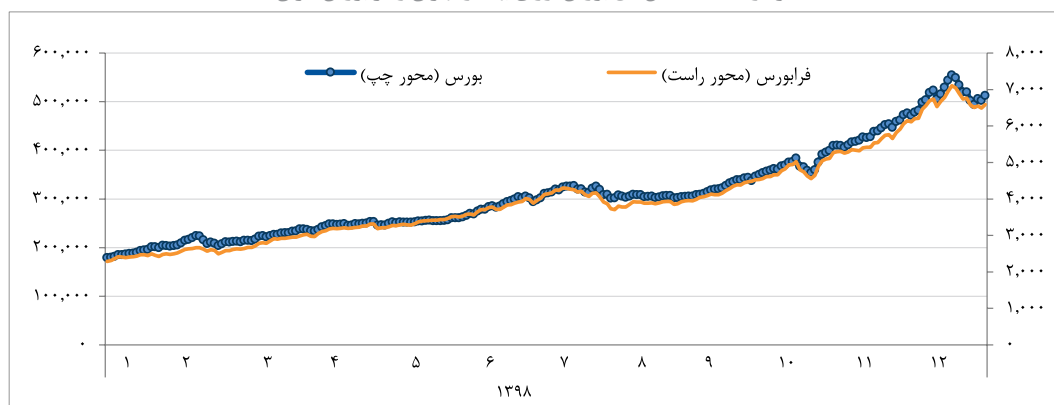
مآخذ: مرکز آمار ایران، گزارش شاخص قیمت مصرف‌کننده، اسفند ۱۳۹۸

۸. بازار سرمایه

خرد غیرحرفه‌ای را هم برای ورود نقدینگی به این بازار ترغیب کرد که خود به تداوم رشد بازار کمک می‌کرد. صف‌های طولانی مردم برای دریافت کد بورسی در کارگزاری‌ها مؤید این اتفاق بود. در بهمن‌ماه رشد حدود ۱۷ درصدی شاخص بورس و فرابورس رغم خورد که بهترین عملکرد ماهانه در سال ۱۳۹۸ و البته تاریخ بازار سرمایه کشور تا آن زمان به شمار می‌رفت. این بازار در حالی در نیمه اسفندماه برای هشتمین هفته متوالی به رشد بدون توقف خود ادامه می‌داد که پشتوانه اقتصادی لازم برای توجیه آن وجود نداشت و تنها سیل نقدینگی بود که به آن دامن می‌زد. در نهایت از نیمه دوم اسفندماه چنانچه انتظار می‌رفت شاخص با افت نسبی همراه شد. نمودار ۱۰ تحولات روزانه شاخص‌های کل بورس و فرابورس را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

بازار سرمایه کشور در سال ۱۳۹۸ دوره بسیار پرنوکی را تجربه کرد و پربازده‌ترین بازار کشور بود. شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران در حالی که اولین روز سال را با ۱۷۹ هزار واحد و اولین روز فصل زمستان را با ۳۵۶ هزار واحد شروع کرده بود، در هفته اول اسفندماه وارد کانال ۵۰۰ هزار واحدی شد و در چهاردهم این ماه به قله ۵۵۵ هزار واحد رسید. در آخرین روز کاری سال نیز شاخص رقم ۵۱۲ هزار واحد را ثبت کرد و رکورد رشد سالانه ۱۸۷ درصدی را به ثبت رساند. فرابورس هم روند مشابهی داشت و شاخص آن در انتهای اسفند به ۶،۵۹۱ واحد رسید که نسبت به ابتدای سال ۱۹۸/۷ درصد و نسبت به ابتدای زمستان ۴۴/۶ درصد افزایش داشت. زمستان ۱۳۹۸ زمان ورود خیل عظیمی از سرمایه‌گذاران جدید به بازار سرمایه بود. عایدی قابل توجه این بازار بسیاری از سرمایه‌گذاران

نمودار ۱۰ - شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران

مأخذ: سایت اینترنتی بورس اوراق بهادار تهران، قابل دسترسی در <http://new.tse.ir> و فرابورس ایران، قابل دسترسی در <http://ifb.ir>

۸.۱. بورس اوراق بهادار تهران

رشد ۱۸۷ درصدی شاخص کل بورس در سال ۱۳۹۸ در حالی اتفاق افتاد که شاخص هم‌وزن بیش از ۴۳۸ درصد رشد داشت و تنها در فصل زمستان نزدیک به ۶۰ درصد افزایش نشان داد. این امر نشان می‌دهد که به طور متوسط شرکت‌های کوچکتر در سال ۱۳۹۸ از رشد بیشتری به نسبت شرکت‌های بزرگتر برخوردار بوده‌اند. در نتیجه این تحولات، ارزش بازار سهام در بورس تهران در انتهای این سال با بیش از ۱۷۴ درصد افزایش نسبت به انتهای سال ۱۳۹۷ به ۱۸,۷۳۱ هزار میلیارد ریال بالغ شد. رشد قابل توجه بازار سرمایه طبیعتاً با افزایش قابل توجه معاملات هم همراه بود. ارزش کل معاملات در سال ۱۳۹۸ به ۵,۱۲۶/۴ هزار میلیارد ریال رسید که ۴,۶۷۳/۷ هزار میلیارد ریال آن مربوط به سهام شرکت‌ها بوده است. این ارقام نسبت به سال ۱۳۹۷ به ترتیب ۲۱۹ درصد و ۲۳۲ درصد رشد داشته‌اند. علاوه بر بازار سهام، ارزش معاملات بازارهای اوراق

مشتقه و صندوق‌های قابل معامله نیز به ترتیب رشدهای ۳۱۱ درصدی و ۴۵۱ درصدی را در این سال تجربه کرد و تنها ارزش معاملات بازار اوراق بدهی با افت ۲۱ درصدی همراه بود. بالاترین ارزش معاملات ماهانه در اسفندماه به ثبت رسید که در آن ۸۷۸/۸ هزار میلیارد ریال سهام مالکیتی معامله شد و نسبت به ماه قبل از آن ۲۶ درصد و نسبت به ماه مشابه سال قبل از آن ۴۳۱ درصد رشد داشت. شاخص مالی و شاخص صنعت در بورس تهران در طول سال به ترتیب ۲۱۰/۱ درصد و ۱۸۴/۵ درصد و در طول زمستان به ترتیب ۴۶/۴ درصد و ۴۴/۸ درصد رشد داشتند. این امر نشان می‌دهد که اگرچه در بازه یک ساله مذکور به طور متوسط سهام گروه مالی و بانکی به نسبت سهام شرکت‌ها و کارخانه‌های صنعتی به طور قابل ملاحظه‌ای پربازده‌تر بوده، در زمستان اختلاف بازده آن‌ها کمتر شده است. جدول ۲۴ اهم این آمار و ارقام را نشان می‌دهد.

جدول ۲۴ - برخی شاخص‌ها و آمار مهم بورس اوراق بهادار تهران

سال	انتهای دوره			در طول دوره			
	شاخص صنعت	شاخص مالی	شاخص کل	ارزش معاملات کل	ارزش معاملات سهام	ارزش بازار سهام	حجم معاملات سهام
	هزار واحد	هزار واحد	هزار واحد	هزار میلیارد ریال	هزار میلیارد ریال	هزار میلیارد ریال	میلیارد سهم
سال ۱۳۹۸	۴۵۸/۰	۶۳۶/۷	۵۱۲/۹	۵,۱۲۶/۴	۴,۶۷۳/۷	۱۸,۷۳۱/۷	۱,۰۸۶/۲
سال ۱۳۹۷	۱۶۱/۰	۲۰۵/۳	۱۷۸/۶	۱,۶۰۶/۱	۱,۴۰۷/۴	۶,۸۲۸/۸	۵۱۰/۸
درصد تغییر	۱۸۴/۵	۲۱۰/۱	۱۸۷/۲	۲۱۹/۲	۲۳۲/۱	۱۷۴/۳	۱۱۲/۶

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت آمار و اطلاعات، گزارش تفصیلی ماهانه بازار، اسفند ۱۳۹۸

برای اولین بار سهام خود را وارد بورس کردند که در مجموع به تأمین مالی بیش از ۳۰ هزار میلیارد ریال از این طریق منجر شد. جدول ۲۵ جزئیات روش‌های مختلف تأمین مالی شرکت‌های بورسی را در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ با هم مقایسه می‌کند.

شرکت‌های حاضر در بورس تهران در سال ۱۳۹۸ بیش از ۳۰۵ هزار میلیارد ریال تأمین مالی انجام دادند که حدود ۸۲ درصد آن از طریق افزایش سرمایه (مطالبات و آورده نقدی، یا اندوخته‌ها و سود انباشته) بود و حدود ۹ درصد هم با انتشار اوراق بدهی و اوراق اختیار فروش صورت گرفت. همچنین نه شرکت

جدول ۲۵- روش‌های تأمین مالی شرکت‌های حاضر در بورس

درصد تغییر ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷	۱۳۹۷		۱۳۹۸		جمع کل
	سهام از کل	ارزش	سهام از کل	ارزش	
	درصد	میلیارد ریال	درصد	میلیارد ریال	
۱۲/۴	۱۰۰/۰	۲۷۱,۶۷۴	۱۰۰/۰	۳۰۵,۳۴۸	عرضه اولیه
۱۴۲/۷	۴/۶	۱۲,۴۰۸	۹/۹	۳۰,۱۱۱	افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی دارایی)
۱۵/۰	۷۹/۸	۲۱۶,۷۴۹	۸۱/۶	۲۴۹,۱۶۱	انتشار اوراق بدهی
-۳۱/۴	۱۰/۹	۲۹,۶۸۰	۶/۷	۲۰,۳۶۵	انتشار اوراق اختیار فروش تبعی
-۵۵/۵	۴/۷	۱۲,۸۳۷	۱/۹	۵,۷۱۱	

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت آمار و اطلاعات، گزارش تفصیلی ماهانه بازار، اسفند ۱۳۹۸

۸.۲. فرابورس ایران

تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری بوده است. این نسبت در انتهای سال ۱۳۹۷ حدود ۴۳ درصد و در انتهای سال ۱۳۹۶ کمتر از ۳۵ درصد بوده است. معاملات انجام شده در سال ۱۳۹۸ نیز نزدیک به ۲۱۹ درصد نسبت به سال قبل از آن افزایش داشته و به ۳,۲۴۲/۰ هزار میلیارد ریال بالغ شده است. تعداد معاملات در این مدت ۱۶۳ درصد رشد داشته است. جدول ۲۶ خلاصه این اطلاعات را سال ۱۳۹۸ و در مقایسه با سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد.

ارزش کل بازار در فرابورس ایران طی سال ۱۳۹۸ بیش از ۱۷۰ درصد رشد داشت و به نزدیک ۷,۰۰۰ هزار میلیارد ریال رسید که حدود ۸۴ درصد آن مربوط به ارزش سهام شرکت‌ها، ۱۵ درصد مربوط به اوراق بدهی و مابقی مربوط به صندوق‌های قابل معامله و گواهی تسهیلات مسکن بوده است. اگر تنها بازار سهام را در نظر بگیریم، رشد ارزش بازار نسبت به سال ۱۳۹۷ به ۲۲۰ درصد می‌رسد. در نتیجه مجموع ارزش سهام بازار بورس و فرابورس در انتهای سال ۱۳۹۸ به حدود ۲۴,۵۷۲ هزار میلیارد ریال رسیده که به طور تخمینی بیش از ۹۰ درصد

جدول ۲۶ - برخی شاخص‌ها و آمار مهم فرابورس ایران

شاخص کل	انتهای دوره		در طول دوره		سال
	ارزش بازار سهام	ارزش کل بازار	حجم کل معاملات	ارزش کل معاملات	
	هزار میلیارد ریال	هزار میلیارد ریال	میلیون ورقه	هزار میلیارد ریال	
۶,۵۹۱	۵,۸۴۱/۱	۶,۹۵۵/۲	۴۴۷,۹۷۹	۳,۲۴۲/۰	۱۳۹۸
۲,۲۵۸	۱,۸۲۷/۱	۲,۵۷۲/۳	۱۷۰,۱۹۰	۱,۰۱۷/۱	۱۳۹۷
۱۹۱/۹	۲۱۹/۷	۱۷۰/۴	۱۶۳/۲	۲۱۸/۷	درصد تغییرات

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش آماری سالانه ۱۳۹۸

تبدیل شده است. این نوع صکوک در سال ۱۳۹۶ برای اولین بار وارد بازار سرمایه شده بود. گواهی سپرده تنها موردی است که در این سال نیز همچون سال ۱۳۹۷ هیچ معامله‌ای را ثبت نکرده است. صندوق‌های سرمایه‌گذاری قابل معامله و جسورانه نیز دو بخش دیگر بازار ابزارهای نوین مالی‌اند که طی این سال ارزش معاملات آن‌ها به ترتیب حدود ۱۸۵ درصد رشد و ۳۰ درصد افت کرده است. در سال ۱۳۹۸ یک صندوق سرمایه‌گذاری خصوصی^۱ نیز برای اولین بار وارد این بازار شده و در کنار تأمین مالی جمعی^۲ جزء ابزارهای تازه وارد به این گروه محسوب می‌شود. گواهی تسهیلات مسکن نیز جزء دیگری از این بازار است که اگرچه تعداد نمادهای بیشتری را در این سال داشته اما با کاهش ارزش معاملات همراه شده است. جدول ۲۷ ارزش و تعداد نمادهای معامله شده در بازار ابزارهای نوین مالی را به تفکیک نشان می‌دهد.

به غیر از اوراق مالکیتی، سایر اوراق بهادار موجود در فرابورس ایران در زیرمجموعه ابزارهای نوین مالی طبقه‌بندی می‌شود. اگرچه بازار ابزارهای نوین مالی تنها حدود ۱۶ درصد از کل ارزش بازار را در سال ۱۳۹۸ شامل شده، اما نزدیک به ۳۴ درصد از کل ارزش معاملات فرابورس در طول این سال در این بازار صورت گرفته است. اوراق تأمین مالی بخش مهمی از این بازارند که بزرگ‌ترین جزء آن اسناد خزانه اسلامی دولتی است. اوراق موسوم به اخزا که به منظور تأمین مالی دولت برای پرداخت بدهی دولت به پیمانکاران منتشر می‌شود، در بازار ثانویه وارد فرابورس شده و در طول سال ۱۳۹۸ نزدیک به ۲۸۵ هزار میلیارد ریال ارزش معاملات آنها بوده که ۱۴/۴ درصد بیشتر از سال قبل از آن است. بیشترین رشد ارزش معاملات در این گروه نیز متعلق به اوراق منفعت است که در سال ۱۳۹۸ بیش از ۱۴ برابر شده و به بزرگترین جزء در بین ابزارهای نوین مالی فرابورس

۱. پذیرهنویسی اولین صندوق سرمایه‌گذاری خصوصی با سرمایه ۵۰۰ میلیارد ریالی در اوایل اسفندماه ۱۳۹۸ صورت گرفت. صندوق‌های سرمایه‌گذاری خصوصی در میان ابزارهای بازار سرمایه برای کسب بازدهی در فعالیتهایی از پیش تعیین شده، مجوز فعالیت می‌گیرند. این صندوق‌ها از طریق تملک در شرکت‌هایی که نیازمند تجدید ساختار هستند همانند شرکت‌های موجود در بازار پایه، شرکت‌های اخراجی از بورس و خارج از بازار سرمایه، شرایط ورود نقدینگی را برای آنها فراهم می‌کنند.

۲. تأمین مالی جمعی (Crowdfunding) یکی از شیوه‌های نوین تأمین مالی است که اغلب برای شرکت‌های استارت‌آپ مورد استفاده قرار می‌گیرد و به عنوان یک «فراخوان عمومی» اساساً از طریق اینترنت برای تأمین منابع مالی در قالب کمک‌های مالی یا در ازای برخی پاداش‌ها و یا به صورت سهام، به منظور حمایت از ایده‌ها و طرح‌ها برای مقاصد خاص تعریف می‌شود. تأمین سرمایه از این روش برای شرکت‌هایی که در بورس و فرابورس پذیرش شده‌اند، منع شده است تا رقابت صرفاً برای تأمین سرمایه شرکت‌های کوچک و دارای طرح و ایده نو صورت پذیرد.

جدول ۲۷- ارزش معاملات و تعداد نمادهای عادی معامله شده در بازار ابزارهای نوین مالی فرابورس

تغییر در ارزش معاملات (درصد)	۱۳۹۷		۱۳۹۸		ارزش معاملات (میلیارد ریال)	تعداد نمادهای عادی معامله شده
	تعداد نمادهای عادی معامله شده	ارزش معاملات (میلیارد ریال)	تعداد نمادهای عادی معامله شده	ارزش معاملات (میلیارد ریال)		
۱۴/۴	۳۶	۲۴۹,۱۷۱	۵۱	۲۸۴,۹۶۶	اسناد خزانه اسلامی	صکوک
-۲۷/۲	۴۲	۸۶,۵۵۰	۳۸	۶۲,۹۹۷	اجاره	
-۹۸/۴	۲	۲,۱۹۰	۱	۳۴	رهنی	
-۳۷/۳	۲۵	۸۹,۴۷۱	۱۶	۵۶,۱۴۰	مشارکت	
۳۰/۳	۱۴	۲۴,۱۱۵	۱۲	۳۱,۴۳۳	مراجه	
-	۰	۰	۰	۰	گواهی سپرده	منفعت
۱,۳۲۳/۵	۱۴	۳۳,۳۷۳	۳۵	۴۷۵,۰۷۴		
۱۸۴/۷	۱۶	۶۱,۳۶۴	۱۹	۱۷۴,۷۰۹	سرمایه‌گذاری قابل معامله	صندوق
-۲۹/۶	۶	۹۸	۶	۶۹	سرمایه‌گذاری جسورانه	
-	۰	۰	۱	۱۲۳	سرمایه‌گذاری خصوصی	
-۴/۵	۴۷	۱۱,۸۷۹	۵۶	۱۱,۳۴۳	گواهی تسهیلات مسکن	مشقه
-	۰	۰	۲	۱۱۳		تأمین مالی جمعی
۹۶/۵	۲۰۲	۵۵۸,۲۱۱	۲۳۷	۱,۰۹۷,۰۰۱		مجموع

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش آماری سالانه ۱۳۹۸

۳۵ هزار میلیارد ریال، بدون محاسبه تجدید ارزیابی دارایی‌ها، افزایش سرمایه داده‌اند و نزدیک به ۲۳ هزار میلیارد ریال نیز عرضه اولیه سهام شرکت‌های تازه‌وارد به فرابورس صورت گرفته است. جدول ۲۸ جزییات این روش‌های تأمین مالی از طریق فرابورس را در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۸ بالغ بر ۷۸۳/۵ هزار میلیارد ریال تأمین مالی از طریق فرابورس ایران صورت گرفته که نزدیک به ۱۲۰ درصد بیشتر از مقدار سال قبل از آن است. نزدیک به ۴۸ درصد از این تأمین مالی شامل پذیره‌نویسی اوراق و ۴۴ درصد آن اسناد خزانه اسلامی بوده است. در این سال شرکت‌های حاضر در فرابورس حدود

جدول ۲۸- روش‌های تأمین مالی از طریق فرابورس

درصد تغییر ۱۳۹۸ به ۱۳۹۷	۱۳۹۷		۱۳۹۸		جمع کل
	سهم از کل (درصد)	ارزش (میلیارد ریال)	سهم از کل (درصد)	ارزش (میلیارد ریال)	
۱۱۹/۹	۱۰۰/۰	۳۵۶,۳۷۱	۱۰۰/۰	۷۸۳,۵۲۴	عرضه اولیه
۲۳۴/۲	۱/۹	۶,۸۷۳	۲/۹	۲۲,۹۷۲	افزایش سرمایه (به جز تجدید ارزیابی دارایی)
۳۱/۶	۷/۵	۲۶,۸۴۵	۴/۵	۳۵,۳۲۹	اسناد خزانه اسلامی
۳۵/۲	۷۲/۳	۲۵۷,۸۰۸	۴۴/۵	۳۴۸,۶۵۳	پذیره‌نویسی
۴۸۰/۷	۱۸/۲	۶۴,۸۴۵	۴۸/۱	۳۷۶,۵۷۰	

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش آماری سالانه ۱۳۹۸

۹. محیط کسب و کار

و کارآفرینان را جذب کرده و زمینه دستیابی به رشد اقتصادی را فراهم کند. چندین مؤسسه معتبر بین‌المللی به صورت سالانه محیط کسب‌وکار در کشورهای مختلف را بررسی می‌کنند و نتایج را در قالب چند شاخص گزارش می‌کنند. در نظر گرفتن مجموع این شاخص‌ها تصویر جامعی از محیط کسب‌وکار در کشور و الزامات و اولویت‌های بهبود آن در آینده به دست می‌دهد. در ادامه به بررسی برخی از مهم‌ترین و معروف‌ترین این شاخص‌ها و جزییات آنها پرداخته شده است.

منظور از محیط کسب‌وکار مجموعه عوامل تأثیرگذار بر عملکرد یک بنگاه است که در کنترل مدیران آن نیست. بهبود فضای کسب‌وکار لازمه حضور مؤثر و موفق بخش خصوصی در اقتصاد است. دولت به عنوان شکل‌دهنده نهادها و قواعد مؤثر بر عملکرد بنگاه‌ها تأثیر قابل توجهی در مساعد یا نامساعد کردن محیط کسب‌وکار دارد. دولت می‌تواند از طریق کاهش مداخلات غیرضروری در امور بنگاه‌ها، به رسمیت شناختن آزادی‌ها و حقوق مالکیت صاحبان کسب‌وکار و همچنین اجتناب از توزیع رانت به طرق مختلف بین فعالان اقتصادی، اعتماد سرمایه‌گذاران

۹.۱. رتبه‌بندی سهولت کسب‌وکار از سوی بانک جهانی

مربوط به سال ۲۰۲۰ است که مشابه سال‌های قبل به ارزیابی محیط کسب‌وکار از منظر ده شاخص اصلی می‌پردازد. این ارزیابی‌ها از طریق تحلیل نتایج حاصل از ارسال پرسشنامه به فعالان اقتصادی مختلف، تماس‌های تلفنی مستقیم یا ملاقات حضوری نمایندگان بانک جهانی با آن‌ها صورت می‌گیرد. این گزارش‌ها

به منظور ارزیابی سهولت ایجاد و پیشرفت کسب‌وکار، بانک جهانی طی اقدامات اولیه‌ای در سال ۲۰۰۱ شاخص قابل اعتمادی از عوامل مؤثر بر محیط کسب‌وکار بنگاه‌ها در کشورهای مختلف جهان را معرفی کرد و نتایج آن پس از سال ۲۰۰۳ به صورت گزارش‌های سالانه منتشر شد. آخرین گزارش از این مجموعه گزارش‌ها

یا محیط کسب و کار یک کشور ارائه نمی‌کنند و باید بیشتر به عنوان شاخصی از درجه مساعد بودن چهارچوب قانونی که بخش خصوصی در قالب آن فعالیت می‌کند، مورد توجه قرار بگیرند. جدول ۲۹ رتبه ایران در ده شاخص اصلی محیط کسب و کار را در سال‌های ۲۰۱۹-۲۰ برای ۱۹۰ کشور نشان می‌دهد. رتبه کلی ایران در شاخص سهولت کسب و کار که در سال ۲۰۱۹ معادل ۱۲۸ بوده، با یک پله ارتقا در سال ۲۰۲۰ به ۱۲۷ رسیده که حاکی از ارتقای نسبی محیط کسب و کار ایران در برخی زمینه‌ها است.

اگرچه از اعتبار قابل قبولی در سطح جهانی برخوردارند، اما همه جنبه‌های مختلف کسب و کار بنگاه‌ها از جمله پایداری اقتصاد کلان، کیفیت نیروی کار، درجه گسترش فساد و رشوه، اندازه بازار و کمبود امنیت را پوشش نمی‌دهند. از طرفی این گزارش‌ها نقاط ضعف و قوت مالی کشورها و سیستم مالی بین‌المللی، قوانین بازارهای مالی، محدودیت‌های زیست‌محیطی و رعایت حقوق مالکیت فکری را در نظر نمی‌گیرد. از سوی دیگر این ارزیابی‌ها مربوط به بزرگ‌ترین شهر تجاری هر کشور بوده و قابل تعمیم به سایر نقاط آن کشور نیست. در مجموع این گزارش‌ها ارزیابی جامع، کامل و بدون نقیصی از درجه رقابت‌پذیری

جدول ۲۹- رتبه ایران در ده شاخص اصلی محیط کسب و کار

شاخص	۲۰۲۰	۲۰۱۹	کشورهای رتبه اول در جهان
شروع یک کسب و کار جدید	۱۷۸	۱۷۳	نیوزلند
اخذ مجوزهای ساخت	۷۳	۸۶	هنگ کنگ
تأمین برق مورد نیاز	۱۱۳	۱۰۸	امارات متحده عربی
ثبت دارایی‌ها	۷۰	۹۰	قطر
تأمین مالی (دریافت اعتبار)	۱۰۴	۹۹	نیوزلند، آذربایجان، برونی
حمایت از سرمایه‌گذاران خود	۱۲۸	۱۷۳	کوبا
پرداخت مالیات	۱۴۴	۱۴۹	بحرین
تجارت برون‌مرزی	۱۲۳	۱۲۱	رومانی، لهستان، مجارستان، دانمارک، جمهوری چک، اسلواکی، بلژیک، اسپانیا، اتریش، فرانسه، کرواسی، هلند، پرتغال، اسلونی و ایتالیا
تضمین اجرا و الزام آور بودن قراردادهای	۹۰	۸۹	سنگاپور
ورشکستگی و انحلال کسب و کار	۱۳۳	۱۳۱	فنلاند

مأخذ: بانک جهانی، گزارش Doing Business، سال ۲۰۲۰

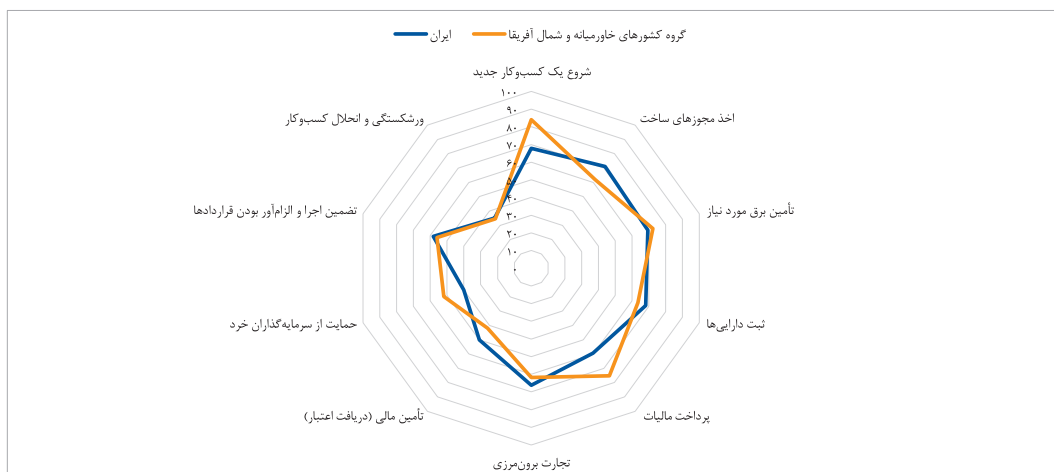
دلیل بهبود زیرشاخص رسیدگی به امور پس از بایگانی (به عنوان مثال، بازپرداخت مالیات به اشتباه تشخیص داده شده) رتبه ایران در شاخص پرداخت مالیات‌ها با پنج پله صعود همراه بوده است. هیچ کدام از زیرشاخص‌های مربوط به شاخص تجارت برون‌مرزی در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال قبل از آن تغییری نداشته و امتیاز این شاخص در دو سال مذکور ۶۶/۲ بوده است. اما به دلیل بهبود وضعیت این شاخص در کشورهای دیگر، رتبه ایران در این شاخص دو پله تنزل داشته است. همچنین تغییری در زیرشاخص‌های مربوط به شاخص تضمین اجرا و الزام آور بودن قراردادهای رخ نداده و امتیاز این شاخص در این دو سال برابر با ۵۸/۲ برآورد شده است. در حالی که به دلیل بهبود این شاخص در سایر کشورها، رتبه ایران در این زمینه با یک پله تنزل همراه بوده است. در زمینه شاخص ورشکستگی و انحلال کسب و کارها، کاهش نرخ ترمیم و بهبود پس از ورشکستگی منجر به افت امتیاز ایران شده و در نتیجه رتبه کشور در این شاخص دو پله تنزل کرده است.

برای درک بهتر فاصله یک کشور با کشورهای پیشرو در زمینه‌های مختلف محیط کسب و کار می‌توان اختلاف امتیاز آن‌ها را محاسبه کرد. نمودار ۱۱ اعداد مربوط به چنین سنجش‌های یعنی فاصله تا مرز ایران و میانگین گروه کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را با هم مقایسه می‌کند. ایران در شاخص‌های اخذ مجوزهای ساخت، ثبت دارایی‌ها، تجارت برون‌مرزی و تأمین مالی (دریافت اعتبار) در شرایط مساعدتری نسبت به کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا قرار گرفته و در شاخص‌های تضمین اجرا و الزام آور بودن قراردادهای و ورشکستگی و انحلال کسب و کارها تقریباً هم‌تراز کشورهای منطقه بوده و در شاخص‌های حمایت از سرمایه‌گذاران خود، پرداخت مالیات، تأمین برق مورد نیاز و شروع یک کسب و کار جدید وضعیت نامناسب‌تری نسبت به کشورهای منطقه دارد.

رتبه ایران در شش شاخص اصلی نسبت به سال ۲۰۱۹ بدتر شده است و در سایر شاخص‌ها بهبود یافته است. در زمینه شروع یک کسب و کار جدید عواملی نظیر سلسله مراتب و مراحل و زمان راه‌اندازی کسب و کار تغییری نکرده و به دلیل مساعدتر شدن عامل هزینه‌ها در راه‌اندازی یک کسب و کار امتیاز کلی این شاخص افزایش یافته است. با این حال، به دلیل بهبود بیشتر وضعیت کشورهای دیگر نسبت به ایران، رتبه کشور در شاخص مذکور پنج پله افت کرده است. در شاخص اخذ مجوزهای ساخت، عامل هزینه‌ها در وضعیت مساعدتری قرار گرفته و همچنین زیرشاخص کنترل کیفیت ساخت بهبود یافته و نهایتاً منجر به ارتقای امتیاز شاخص مذکور شده و در نتیجه رتبه کشور در این شاخص ۱۳ پله ارتقا یافته است. در زمینه شاخص تأمین برق سه فاکتور سلسله مراتب و مراحل، زمان و اطمینان تأمین و شفافیت تعرفه‌ها تغییری نداشته و عامل هزینه‌ها نیز در وضعیت مساعدتری قرار گرفته و در مجموع منجر به افزایش امتیاز ایران در این شاخص شده است. با این حال، رتبه ایران در این شاخص با پنج پله تنزل همراه بوده است. در زمینه ثبت دارایی‌ها رتبه کشور ۲۰ پله بهبود یافته که از دلایل این بهبود می‌توان به مساعدتر شدن عامل هزینه‌ها و همچنین زیرشاخص کیفیت اجرای قوانین مالکیت زمین^۱ اشاره کرد.

در زمینه شاخص تأمین مالی، با وجود افزایش پوشش افراد و بنگاه‌ها در سامانه‌های ثبت تسهیلات، ایران با افت پنج پله‌ای مواجه شده است. در زمینه شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران خود، به دلیل بهبود زیرشاخص حقوق سهامداران، امتیاز ایران افزایش یافته و رتبه آن در این شاخص با ۴۵ پله صعود همراه بوده است. امتیاز سایر زیرشاخص‌ها از قبیل میزان محرمانه بودن اطلاعات مربوط به سرمایه‌گذاران، میزان مسئولیت‌پذیری در موارد بروز زیان و خسارت، میزان شفافیت، نحوه مالکیت و کنترل و سهولت پیگیری تخطی در امور سهامداران در این سال تغییری نداشته است. به

نمودار ۱۱- فاصله‌ی ایران و کشورهای منطقه با کشورهای پیشرو در هر کدام از معیارهای محیط کسب‌وکار در سال ۲۰۲۰

مأخذ: بانک جهانی، گزارش Doing Business، سال ۲۰۲۰. یادداشت: امتیاز صفر بدترین و امتیاز ۱۰۰ بهترین وضعیت را نشان می‌دهد.

۹.۲. رتبه‌بندی رقابت‌پذیری کشورها از سوی مجمع جهانی اقتصاد

مربوط به توانمندسازی محیط، سرمایه انسانی، بازار و عوامل مربوط به پویایی و نوآوری فضای کسب‌وکار تعریف می‌شود را نشان می‌دهد. با توجه به مقادیر این زیرشاخص‌ها در امسال و سال گذشته، رتبه کشور در زمینه‌های زیرساخت‌ها، ثبات اقتصاد کلان، تطبیق فناوری اطلاعات و ارتباطات، مهارت، بازار نیروی کار، بازار مالی، اندازه بازار، پویایی‌های بازار کسب‌وکار و توانمندی‌های نوآوری در حوزه کسب‌وکار بدتر شده و در زمینه‌های نهادها، سلامتی و بازار کالا بهبود یافته است.

یکی دیگر از منابع معتبر در زمینه ارزیابی محیط کسب‌وکار بنگاه‌ها به ویژه از منظر رقابت‌پذیری و عوامل خرد و کلان مؤثر بر آن، گزارش شاخص رقابت‌پذیری جهانی است که هر ساله از سوی مجمع جهانی اقتصاد به‌روزرسانی و منتشر می‌شود. بر اساس این گزارش، ایران در سال ۲۰۱۸ در جایگاه ۸۹ از مجموع ۱۴۰ کشور مورد بررسی قرار داشت و در گزارش سال ۲۰۱۹ به رتبه ۹۹ در میان ۱۴۱ کشور تنزل یافت. امتیاز کلی ایران در جدیدترین گزارش معادل ۵۳ ارزیابی شده که ۲ واحد کمتر (نامناسب‌تر) از ارزیابی گزارش قبلی بوده است. جدول ۳۰ رتبه ایران را در ۱۲ زیرشاخص که در چهار مؤلفه کلی عوامل

جدول ۳۰- جایگاه ایران در شاخص رقابت‌پذیری جهانی در سال ۲۰۱۹

مؤلفه	معیار	رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز	
		۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۱۸	
شاخص رقابت‌پذیری جهانی	شاخص رقابت‌پذیری جهانی	۹۹	۵۳	۸۹	۵۵	
	عوامل مربوط به توانمندسازی محیط	نهادها	۱۲۰	۴۲/۵	۱۲۱	۴۴/۳
		زیرساخت‌ها	۸۰	۶۴/۸	۷۶	۶۵/۴
سرمایه انسانی	ثبات اقتصاد کلان	۱۳۴	۵۲/۲	۱۱۷	۶۶/۹	
	تطبیق فناوری اطلاعات و ارتباطات	۸۴	۵۰/۸	۸۰	۴۷/۶	
بازار	سلامتی	۷۲	۸۰/۴	۸۴	۷۷/۵	
	مهارت	۹۲	۵۷/۹	۹۱	۵۷/۰	
	بازار کالا	۱۳۳	۴۱/۶	۱۳۴	۴۲/۰	
عوامل مربوط به پویایی و نوآوری فضای کسب‌وکار	بازار نیروی کار	۱۴۰	۴۱/۳	۱۳۶	۴۲/۱	
	بازار مالی	۱۲۳	۴۷/۵	۹۸	۵۲/۵	
	اندازه بازار	۲۱	۷۴/۱	۱۹	۷۴/۵	
عوامل مربوط به پویایی و نوآوری فضای کسب‌وکار	پویایی‌های کسب‌وکار	۱۳۲	۴۴/۳	۱۱۹	۵۰/۰	
	توانمندی‌های نوآوری	۷۱	۳۸/۰	۶۵	۳۷/۶	

مأخذ: مجمع جهانی اقتصاد، گزارش Global Competitiveness Report، سال ۲۰۱۹. یادداشت ۱: امتیاز ۱۰۰ بهترین امتیاز ممکن است. یادداشت ۲: تعداد کشورهای مورد بررسی در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ به ترتیب ۱۴۰ و ۱۴۱ کشور بوده است.

کاهش یافته و امتیاز عوامل سرمایه انسانی، تقویت امور بازرسی و استانداردهای محاسبات افزایش یافته است. در مجموع، اگرچه ایران در زیرشاخص نهادها با یک پله صعود در جایگاه ۱۲۰ قرار گرفته، امتیاز آن افت کرده است. در زمینه زیرساخت‌ها، امتیاز عواملی نظیر کارایی خدمات مربوط به راه‌آهن،

در گزارش جدید و در زمینه نهادها، امتیاز عوامل جرایم سازمانی، نرخ آدم‌کشی، اعتماد به خدمات نیروی انتظامی، استقلال امور قضایی، کارایی چهارچوب قانونی در ضوابط پیچیده، آزادی مطبوعات، حجم مقررات دولت، کارایی چهارچوب قانونی در به نتیجه رساندن مجادلات، حقوق مالکیت و حفظ مالکیت فکری

جمعیت فعال، سهولت دسترسی به کارکنان بامهارت، آموزش تفکر انتقادی و نسبت محصلان به معلمان در مقطع آموزشی ابتدایی منجر به افزایش ناچیزی در امتیاز زیرشاخص مهارت شده، اگرچه رتبه ایران در این زیرشاخص تغییر چندانی نداشته است.

در زمینه زیرشاخص بازار نیروی کار، برآیند افزایش امتیاز عواملی نظیر انعطاف‌پذیری تعیین دستمزد، نسبت حقوق نیروی کار زن به نیروی کار مرد و حقوق کارگران و کاهش امتیاز عواملی از قبیل اقدامات مربوط به استخدام و اخراج، همکاری و ارتباط بین کارفرما و کارکن، سیاست‌های مربوط به نیروی کار، سهولت استخدام افراد خارجی، تحرک نیروی کار داخلی، اعتماد به مدیریت حرفه‌ای، پرداخت و بهره‌وری و مشارکت نیروی کار زن منجر به تنزل امتیاز ایران شده است.

امتیاز ایران در زیرشاخص بازار مالی افت کرده و رتبه آن با ۲۵ پله تنزل به ۱۲۳ رسیده است. در این زمینه امتیاز عامل تأمین اعتبار داخلی برای بخش خصوصی افزایش یافته و امتیاز عواملی از قبیل سرمایه‌گذاری در بنگاه‌های کوچک و متوسط، در دسترس بودن سرمایه برای بنگاه‌های با ریسک بالا، افزایش سرمایه، حق بیمه، ثبات در امور بانکی، تسهیلات غیرجاری و نسبت‌های کفایت سرمایه بانک‌ها کاهش یافته است.

زیرشاخص پویایی‌های کسب‌وکار برای ایران با افزایش امتیاز عواملی از قبیل هزینه‌های آغاز یک کسب‌وکار و نرخ ترمیم و بهبود پس از ورشکستگی و کاهش امتیاز عواملی نظیر زمان مورد نیاز برای آغاز یک کسب‌وکار، تفکر و بینش مربوط به ریسک‌های کارآفرینی، تمایل به تفویض اختیارات، رشد شرکت‌های کارآفرینی و وجود تخریب خلاق در شرکت‌ها همراه بوده که در مجموع منجر به افت امتیاز ایران در این زیرشاخص شده است.

۹.۳. بررسی محیط کسب‌وکار کشور از نظر درجه آزادی اقتصادی و فساد

پولی، آزادی در تجارت، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی مالی مورد محاسبه قرار می‌گیرد. بر اساس گزارش مؤسسه هریتج در سال ۲۰۲۰، ایران در بین ۱۸۶ کشور مورد مطالعه در جایگاه ۱۶۴ قرار گرفته است که نشان‌دهنده نه پله تنزل نسبت به سال ۲۰۱۹ است. ایران در این شاخص و در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا رتبه ۱۳ را به خود اختصاص داده است. بر اساس این گزارش، نامساعدترین مؤلفه‌های آزادی اقتصادی کشور به ترتیب مربوط به آزادی سرمایه‌گذاری، آزادی مالی و یکپارچگی دولت و در مقابل مساعدترین مؤلفه‌ها به ترتیب مربوط به هزینه‌کرد دولت، سلامت بودجه‌ای و فشار مالیاتی بوده است.

همچنین در رابطه با حقوق مالکیت و ادراک فساد که در میزان درجه آزادی فعالیت‌های اقتصادی مؤثرند، آخرین گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت^۱ که توسط اتحادیه حقوق مالکیت^۲ منتشر می‌شود و مربوط به سال ۲۰۱۹ است، نشان می‌دهد که ایران در جایگاه ۱۰۳ از ۱۲۹ کشور مورد مطالعه قرار دارد. از سوی دیگر، در زمینه شاخص ادراک فساد^۳ که از سوی مؤسسه شفافیت بین‌الملل^۴ منتشر می‌شود، ایران در سال ۲۰۱۹ با هشت پله تنزل نسبت به سال قبل از آن، رتبه ۱۴۶ را در میان ۱۸۰ کشور به خود اختصاص داده است.

۹.۴. نتایج پایش محیط کسب‌وکار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

کسب‌وکار در کشور، شاخص‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران را تدوین کرده و به طور سالانه و فصلی حسب مورد به تفکیک استان‌ها، بخش‌ها و فعالیت‌های

زیرساخت‌های جاده‌ای، کارایی خدمات حمل‌ونقل هوایی و بنادر، دسترسی به برق، دسترسی به آب آشامیدنی سالم و اطمینان از تأمین آب کاهش یافته و از طرفی امتیاز عواملی نظیر کیفیت تأمین برق، اتصال راه‌های حمل‌ونقل دریایی و هوایی به منظور دسترسی به تجارت جهانی، تراکم جاده‌ها و اتصال آنها افزایش یافته است. در مجموع امتیاز ایران در زیرشاخص زیرساخت‌ها از ۶۵/۴ در سال ۲۰۱۸ به ۶۴/۸ در سال ۲۰۱۹ افت کرده و رتبه آن با چهار پله تنزل به ۸۰ رسیده است.

زیرشاخص تطبیق فناوری اطلاعات و ارتباطات در سال ۲۰۱۹ نسبت به سال ۲۰۱۸ با افزایش امتیاز ایران در زمینه تعداد مشترکان خدمات تلفن همراه و تعداد کاربران اینترنت و کاهش امتیاز ایران در زمینه اشتراک اینترنت با پهنای باند ثابت همراه بوده است. در مجموع امتیاز ایران در این زیرشاخص افزایش یافته، اما با بهبود سایر کشورها، رتبه ایران با چهار پله تنزل به ۸۴ رسیده است.

در زیرشاخص ثبات اقتصاد کلان، اگرچه امتیاز ایران در زمینه تحرک بدهی (سهولت بازپرداخت بدهی) بهبود یافته، اما کاهش امتیاز ایران در زمینه تورم منجر به کاهش امتیاز ایران در مجموع این زیرشاخص شده و رتبه کشور در زیرشاخص ثبات اقتصاد کلان با ۱۷ پله تنزل به ۱۳۴ رسیده است.

امتیاز ایران در زیرشاخص سلامتی با بهبود عامل امید به زندگی سالم افزایش یافته و رتبه آن با ۱۴ پله صعود به ۷۲ رسیده است.

برآیند افزایش امتیاز عواملی نظیر متوسط سال‌هایی که افراد در مدرسه تحصیل کرده‌اند و تعداد سال‌های تحصیلی در مقاطع تحصیلی متفاوت در مدرسه و کاهش امتیاز عواملی از قبیل میزان آموزش کارکنان، کیفیت آموزش حرفه‌ای و متناسب با حرفه، گستره مهارت‌های فارغ‌التحصیلان، مهارت‌های دیجیتال برای

چند مؤسسه بین‌المللی به صورت سالانه به ارزیابی درجه آزادی اقتصادی در کشورها می‌پردازند که مؤسسه فریزر با معرفی شاخصی در نشریه آزادی اقتصادی جهان^۱ و مؤسسه هریتج با ارائه شاخصی به نام شاخص آزادی اقتصادی^۲ از مهم‌ترین آنها به شمار می‌روند. ارزیابی مؤسسه فریزر از درجه آزادی کشورها بر اساس پنج مؤلفه اندازه دولت، سیستم‌های قانونی و حقوق مالکیت، ثبات پولی، آزادی تجارت بین‌المللی و سیاست‌های تنظیمی و نظارتی (مربوط به بازار اعتبارات، بازار کار و کسب‌وکار) صورت می‌گیرد. آخرین گزارش مؤسسه فریزر که در سال ۲۰۱۹ منتشر شده، حاوی نتایج ارزیابی آزادی اقتصادی ۱۶۲ کشور جهان در سال ۲۰۱۷ است که در آن ایران با کسب رتبه ۱۴۳، نسبت به سال قبل از آن ۱۳ پله تنزل داشته است. رتبه ایران در پنج مؤلفه مذکور به ترتیب ۱۳۲، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۵۵ و ۱۴۸ بوده که مؤلفه چهارم در وضعیت بهتر و مؤلفه‌های اول، دوم، سوم و پنجم در وضعیت بدتری نسبت به سال قبل از آن قرار گرفته‌اند.

شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتج بر حسب ۱۲ مؤلفه حقوق مالکیت، اثربخشی قضاوت در دادگاه، یکپارچگی دولت، فشار مالیاتی، هزینه‌کرد دولت، سلامت بودجه‌ای، آزادی کسب‌وکار، آزادی نیروی کار، آزادی سیاست‌گذاری

به موجب قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار مصوب سال ۱۳۹۰، اتاق‌های بازرگانی کشور موظف‌اند به منظور اطلاع سیاست‌گذاران از وضعیت محیط

1. Economic Freedom of the World (EFW)
2. Index of Economic Freedom (IEF)
3. International Property Right Alliance Index
4. Property Right Alliance
5. Corruption Perception Index
6. Transparency International

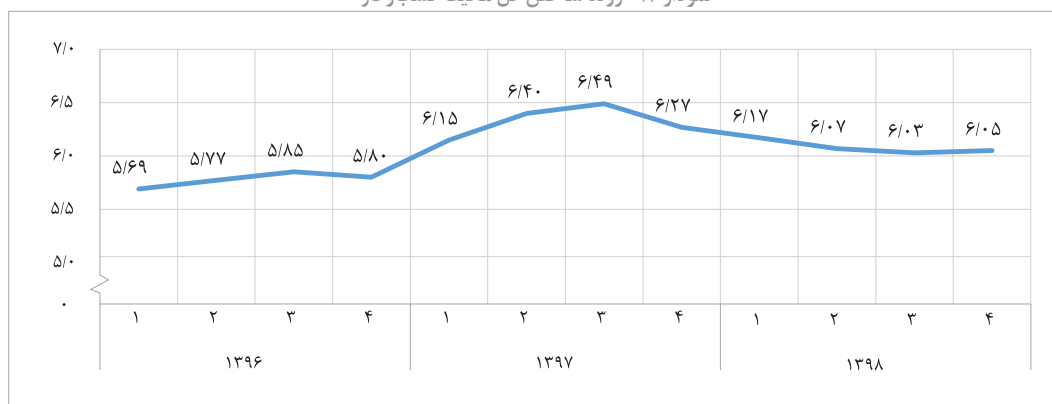
سال، از پسرفت جزئی وضعیت حکایت دارد. لازم به ذکر است که این شاخص عددی بین ۰ و ۱۰ است که عدد ۱۰ بدترین وضعیت ممکن را نشان می‌دهد. البته در زمستان ۱۳۹۸ یک سؤال مستقل در خصوص اثرات شیوع ویروس کرونا بر کسب و کارهای کشور از فعالان اقتصادی پرسیده شده است که با احتساب آن شاخص ملی محیط کسب‌وکار به عدد ۶/۱۰ خواهد رسید. در فصل مورد بررسی، فعالان اقتصادی مشارکت‌کننده در این پایش، سه مؤلفه غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات، بی‌ثباتی سیاست‌ها و قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی و دشواری تأمین مالی از بانک‌ها را نامساعدترین و سه مؤلفه محدودیت دسترسی به آب، محدودیت دسترسی به حامل‌های انرژی (برق، گاز، گازوئیل و ...) و محدودیت‌های دسترسی به شبکه تلفن همراه و اینترنت را مساعدترین مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار معرفی کردند. شایان ذکر است که از پاییز ۱۳۹۶ تاکنون همواره غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات به عنوان نامساعدترین مؤلفه کسب و کار ارزیابی شده است. نمودار ۱۲ روند شاخص کل محیط کسب‌وکار را به صورت فصلی از زمستان ۱۳۹۵ تا زمستان ۱۳۹۸ نشان می‌دهد.

اقتصادی اعلام کنند. در ابتدا مرکز پژوهش‌های مجلس مسئولیت انتشار این گزارش‌ها را بر عهده داشت، اما در سال ۱۳۹۴، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران با همکاری اتاق‌های تعاون و اصناف در قالب یک طرح پژوهشی اقدام به شناسایی و معرفی شاخص‌های ملی پایش محیط کسب‌وکار کرد و از سال ۱۳۹۵ به این سو تهیه گزارش در مرکز پژوهش‌های مجلس متوقف شد.

آخرین گزارش فصلی منتشر شده از سوی اتاق بازرگانی در زمینه پایش محیط کسب‌وکار ایران مربوط به زمستان ۱۳۹۸ است. در این گزارش، داده‌های پیمایشی حاصل از ادراک‌سنجی از وضعیت مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار کشور از یک هزار و ۸۸۰ فعال اقتصادی زیرمجموعه سه اتاق بازرگانی، تعاون و اصناف و با استفاده از روش تکمیل پرسشنامه الکترونیکی و همچنین آمارگیری تلفنی با کمک رایانه صورت گرفته است و داده‌های آماری نیز از منابع آماری رسمی کشور تهیه و مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

بر اساس نتایج این گزارش، شاخص ملی محیط کسب‌وکار در زمستان ۱۳۹۸ به عدد ۶/۰۵ رسیده است که در مقایسه با شاخص ۶/۰۳ واحدی در پاییز این

نمودار ۱۲- روند شاخص کل محیط کسب‌وکار

مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب‌وکار، پاییز ۱۳۹۷

و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات نامساعدترین مؤلفه بوده است. در بخش صنعت نیز محدودیت دسترسی به حامل‌های انرژی (نفت، گاز، برق، گازوئیل و ...) مساعدترین مؤلفه و غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات نامساعدترین مؤلفه بوده است. جدول ۳۱ شاخص محیط کسب‌وکار را به تفکیک مؤلفه‌های پیمایشی در گزارش مذکور نشان می‌دهد که به ترتیب نامساعدترین شاخص‌ها در زمستان ۱۳۹۸ از بالا به پایین مرتب شده است.

در زمستان ۱۳۹۸، فعالان اقتصادی کشور وضعیت محیط کسب‌وکار در بخش خدمات را نامناسب‌تر از بخش‌های کشاورزی و صنعت ارزیابی کرده‌اند. در بخش خدمات مساعدترین و نامساعدترین مؤلفه به ترتیب محدودیت دسترسی به آب و غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات بوده است. وضعیت بخش کشاورزی نیز از نظر شاخص‌های کسب‌وکار در زمستان ۱۳۹۸ نامساعدتر از بخش صنعت ارزیابی شده است. در بخش کشاورزی، محدودیت دسترسی به اینترنت و تلفن همراه مساعدترین مؤلفه و غیرقابل پیش‌بینی بودن

جدول ۳۱- شاخص محیط کسب و کار به تفکیک مؤلفه‌های پیمایشی سه اتاق بازرگانی، تعاون و اصناف در سال ۱۳۹۸

بهار	تابستان	پاییز	زمستان	مؤلفه‌های محیط کسب و کار
۸/۶	۸/۲	۸/۳	۸/۵	غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت اولیه و محصولات
۸/۰	۷/۵	۷/۶	۷/۷	بی‌ثباتی سیاست‌ها، قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی ناظر بر کسب و کار
۷/۹	۷/۶	۷/۵	۷/۶	دشواری تأمین مالی از بانک‌ها
۶/۹	۶/۷	۶/۸	۶/۹	رویه‌های ناعادلانه ممیزی و دریافت مالیات
۷/۲	۶/۸	۶/۸	۶/۹	موانع در فرآیندهای اداری و اخذ مجوزهای کسب و کار در دستگاه‌های اجرایی
۶/۷	۶/۵	۶/۵	۶/۷	فقدان یا شفاف نبودن آمار و اطلاعات مورد نیاز برای فعالیت اقتصادی
۶/۹	۶/۷	۶/۷	۶/۷	وجود انحصار، امتیاز یا هر نوع رانت برای یک یا تعدادی از رقبا در بازار
۷/۱	۶/۷	۶/۷	۶/۷	فساد و سوء استفاده افراد از مقام و موقعیت اداری در دستگاه‌های اجرایی
۶/۶	۶/۴	۶/۵	۶/۶	برداشت‌های سلیقه‌ای از قوانین و مقررات توسط مأموران محیط زیست، شهرداری، گمرک، بهداشت و ...
۶/۹	۷/۰	۶/۸	۶/۶	تولید و عرضه نسبتاً آزاد کالاهای غیراستاندارد و تقلبی در بازار
۶/۸	۶/۸	۶/۶	۶/۶	وجود رقابت غیرمنصفانه شرکت‌ها و مؤسسات دولتی یا شبه‌دولتی در بازار
۶/۹	۶/۷	۶/۵	۶/۶	ضعف دادگاه‌ها در رسیدگی به شکایات و پیگرد مؤثر متجاوزان به حقوق دیگران
۶/۸	۶/۶	۶/۵	۶/۶	دخالت‌های غیرمنطقی نهادهای حاکمیتی در تعیین قیمت‌ها در بازار
۶/۵	۶/۴	۶/۵	۶/۵	رویه‌های سختگیرانه اداره‌های کار و بیمه تأمین اجتماعی برای مدیریت نیروی انسانی
۶/۴	۶/۵	۶/۳	۶/۴	عرضه کالاها و محصولات قاچاق در بازار ایران
۶/۳	۶/۴	۶/۳	۶/۳	کارگری عمومی و ضعف در بازار
۶/۰	۵/۹	۶/۰	۵/۹	کمبود فناوری‌های نوین و تجهیزات مورد نیاز
۶/۰	۵/۸	۵/۷	۵/۸	فقدان ارتباط مناسب میان عوامل تأمین مواد اولیه، تولید و عرضه یک محصول در بازار
۵/۹	۵/۷	۵/۷	۵/۷	بی‌تعهدی طرف‌های قرارداد و معامله به اجرای تعهدات و وعده‌هایشان
۵/۸	۵/۷	۵/۸	۵/۵	ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل (جاده‌ای، ریلی، هوایی، دریایی و بندری)
۵/۲	۵/۳	۵/۲	۵/۳	تأمین عمومی به خرید کالاهای خارجی و بی‌رقبیتی به خرید محصولات ایرانی
۵/۵	۵/۵	۵/۳	۵/۳	ضعف نظام توزیع و مشکل در رساندن محصول به بازار
۵/۵	۵/۶	۵/۵	۵/۳	کمبود تقاضا در بازار
۵/۲	۵/۲	۵/۲	۵/۰	کمبود نیروی کار ماهر
۴/۵	۳/۹	۴/۳	۴/۴	نحوه استقبال مشتریان از نوآوری و ابتکار در ارائه خدمات و محصول
۳/۶	۳/۵	۴/۶	۳/۷	محدودیت‌های دسترسی به شبکه تلفن همراه و اینترنت
۳/۳	۳/۳	۳/۷	۳/۵	محدودیت دسترسی به حامل‌های انرژی (برق، گاز، گازوئیل و ...)
۳/۴	۳/۴	۳/۴	۳/۳	محدودیت دسترسی به آب

مأخذ: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب و کار

دارند نامساعدترین وضعیت محیط کسب و کار را داشته‌اند. از نظر سابقه فعالیت بنگاه، در بنگاه‌هایی که فعالیت اقتصادی آنها زیر ۲ سال است، مساعدترین وضعیت محیط کسب و کار اعلام شده و بنگاه‌های اقتصادی با ۱۱ تا ۱۵ سال سابقه فعالیت اقتصادی، نامساعدترین وضعیت محیط کسب و کار را گزارش کرده‌اند. بنگاه‌های اقتصادی مشارکت‌کننده در این طرح به طور متوسط با ۴۰/۳ درصد ظرفیت اسمی خود فعالیت داشته‌اند که وضعیت محیط کسب و کار برای آنها زیر ۳۰ درصد از ظرفیت خود فعالیت می‌کردند نامساعدتر و برای آنها زیر ۵۰ تا ۷۰ درصد از ظرفیت خود مشغول فعالیت بودند مساعدتر بوده است.

این ارزیابی نشان می‌دهد که استان‌های سیستان و بلوچستان، تهران و کردستان دارای بدترین و استان‌های مرکزی، آذربایجان غربی و قزوین دارای مساعدترین وضعیت محیط کسب و کار بوده‌اند. همچنین در بین رشته فعالیت‌های اقتصادی، رشته فعالیت‌های «سایر فعالیت‌های خدماتی»^۱، «اداری و خدمات پشتیبانی» و «ساختمان» به ترتیب دارای بدترین وضعیت کسب و کار و رشته فعالیت‌های «هنر، سرگرمی و تفریح»، «املاک و مستغلات» و «آموزش» به ترتیب بهترین وضعیت کسب و کار را در مقایسه با سایر رشته فعالیت‌های اقتصادی در کشور داشته‌اند. از نظر اندازه بنگاه، بنگاه‌هایی که بین ۵۰ تا ۱۰۰ نفر کارکن دارند مساعدترین وضعیت محیط کسب و کار و بنگاه‌هایی که بین ۶ تا ۱۰ نفر کارکن

۱. منظور از سایر فعالیت‌های خدماتی، فعالیت‌های سازمان‌های دارای عضو، تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی و سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی است.

این صفحه بنا به ضرورت صفحه‌آرایی سفید گذاشته شده است

ساختمان ادارات مرکزی بانک خاورمیانه

تهران، خیابان احمد قصیر (بخارست)، نبش خیابان پنجم

تلفن: ۴۲۱۷۸۰۰۰ فکس: ۸۸۷۰۱۰۹۵

کدپستی: ۱۵۱۳۶۴۵۷۱۷ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۴۴۵

www.middleeastbank.ir info@middleeastbank.ir